

IDÉKATALOG

Inspiration til undervisning i selvmordsforebyggelse på grunduddannelserne

*”Det vi må lære før vi kan gøre det
lærer vi ved at vi gør det”*

Aristoteles

Idékatalog

Inspiration til undervisning
i selvmordsforebyggelse på grunduddannelserne

Udgivet af
Center for Selvmordsforskning
Søndergade 17
5000 Odense C
Tlf.: (+45) 66 13 88 11
Fax: (+45) 65 90 81 74
E-mail: info@selvmordsforskning.dk
Hjemmeside: www.selvmordsforskning.dk

Udgivelsen er støttet af Socialministeriet
efter indstilling fra Referencegruppen til
forebyggelse af selvmordsforsøg og selvmord

Oplag: 1500
1. oplag, 1. udgave, maj 2004.

Ansvarshavende:
Centerleder Lilian Zøllner
www.selvmordsforskning.dk

Redaktør:
Uddannelses- og udviklingskonsulent Inge Jacobsen
www.selvmordsforskning.dk

Redaktionssekretærer:
Fuldmægtig Pia Langhoff
Akademisk medarbejder Iben Stephensen
www.selvmordsforskning.dk

Redigering:
Journalist Anette Lahn Hansen,
www.a4media.dk

Grafisk design:
Grafiker Helle Guldman
www.guldman-design.dk

Tryk:
Narayana Press
www.narayanapress.dk

ISBN: 87-90291-29-8
Det er tilladt at citere, kopiere m.v. fra dette
idékatalog med tydelig kildehenvisning.

INDHOLDSFORTEGNELSE

Forord	5
Indledning	7
Viden vi deler med andre	10
Professionelle blandt selvmordstruede	18
Forebyggelse af selvmord	28
Må et menneske tage sit eget liv?	36
At stille det rigtige spørgsmål på det rigtige tidspunkt	44
Hvor møder de sygeplejestuderende de selvmordstruede mennesker?	54
Selvmord i et sundhedsfremmende og forebyggende perspektiv	62
Selvmordsforebyggelse blandt udsatte grupper af børn og unge	70
At tage livet af sig – at tage livet på sig	80
Ungdom og identitet	90
Selvmord – tør du tale om det?	98
Syg i sjælen eller afmægtig i moderniteten	106
Socialrådgivere og selvmord	116
Selvmordsforebyggelse	124
Obligatorisk uddannelsesseminar om selvmord	132
Anbefalinger ved tilrettelæggelse af undervisning i selvmordsforebyggelse	140
Hvad siger loven?	142
Hvor henvender man sig?	143
Litteraturliste	144
Andre materialer	146
Relevante hjemmesider	147
Gæstelærere	148

FORORD

Når man møder mennesker, der har forsøgt at begå selvmord, eller pårørende til mennesker, der har begået selvmord, skal man have ”råd” til at høre, hvad de siger. Skal man kunne rådgive dem, kræver det både indføling, viden og tid.

Det gælder ikke mindst for de grupper af professionelle, som til daglig møder mennesker, der har overvejet eller har forsøgt at begå selvmord, eller pårørende til nogle, der har forsøgt eller begået selvmord.

I disse tilfælde er det af afgørende vigtighed, at den pågældende professionelle har redskaber til at tale med vedkommende om det, der er svært. Det gælder viden om, at det kan være på sin plads at spørge direkte til selvmordstanker – herunder også viden om selvmordsadfærd og afklaring om egne holdninger – såvel personlige som faglige. Det gælder også træning i kommunikation med selvmordstruede, pårørende og efterladte.

I dette idékatalog formidles erfaringerne fra 15 forsøgs- og udviklingsprojekter om undervisning i selvmordsforebyggelse. Forsøgene er gennemført på social- og sundhedsuddannelserne, sygeplejerskeuddannelsen, pædagoguddannelsen, læreruddannelsen, socialrådgiveruddannelsen og sognemedhjælperuddannelsen.

Center for Selvmordsforskning har iværksat forsøgs- og udviklingsarbejdet som led i en uddannelsesplan, og aktiviteterne er støttet af satspuljemidlerne efter indstilling fra Referencegruppen til forebyggelse af selvmordsforsøg og selvmord i Danmark.

Jeg håber, de mange erfaringer vil være til inspiration for en udbredelse af undervisning i selvmordsforebyggelse.

Ulla Tørnæs

Undervisningsminister

I flere faggrupper er der usikkerhed om, hvordan selvmordsadfærd bedst tackles. Undervisning i selvmordsforebyggelse indgår ikke konsekvent i studieplaner eller fagbeskrivelser i mange, relevante grunduddannelser. Den undervisning, der finder sted, varetages ofte af udefrakommende eksperter, uden at uddannelsesinstitutionerne får udviklet den nødvendige, faglige kompetence.

Dette idékatalog beskriver erfaringerne fra 15 forsøgs- og udviklingsprojekter omhandlende undervisning i selvmordsforebyggelse på grunduddannelserne. Fokus for undervisningen har bl.a. været, hvordan man som professionel håndterer mødet med en selvmordstruet. Er selvmord acceptabelt? Hvordan får man øje på selvmordssignaler? Hvem skal man holde særligt øje med? Hvad gør man? – og ikke mindst: Hvad siger man? Kan man overhovedet spørge, om et andet menneske tænker på at tage sit eget liv?

Det kan man – og det skal man. Det underliggende budskab i alle former for selvmordsforebyggelse må være, at det nytter at hjælpe.

Forslag til handlingsplan til forebyggelse af selvmordsforsøg og selvmord i Danmark

Formålet med forsøgs- og udviklingsarbejdet har været at udvikle og afprøve undervisning i selvmordsforebyggelse med henblik på en varig implementering på grunduddannelserne. Dette arbejde er et led i opfølgningen på ”Forslag til handlingsplan til forebyggelse af selvmordsforsøg og selvmord i Danmark” (herefter handlingsplanen), Sundhedsstyrelsen, 1998.

Handlingsplanen rummer anbefalinger vedrørende specifik forebyggelse, forebyggelse i forhold til risikogrupper, generel forebyggelse, forskning og uddannelse. Af handlingsplanen fremgår bl.a., at forudsætningen for en effektiv selvmordsforebyggelse er, at fagpersoner er i stand til:

- | at identificere selvmordsadfærd
- | at hjælpe selvmordstruede
- | at visitere selvmordstruede borgere videre til behandling

Skal man som professionel leve op til disse krav, kalder det på en uddannelsesmæssig opkvalificering.

I handlingsplanen anbefales det således, at alle faggrupper, som er i kontakt med selvmordstruede, pårørende og efterladte allerede på grunduddannelserne sikres basal viden om selvmordsadfærd. Dette omfatter viden om:

- | Forekomst af selvmord og selvmordsforsøg
- | Teorier og forklaringsmodeller om selvmord
- | Risikofaktorer og risikogrupper
- | Forebyggelse, behandling og henvisningsmuligheder
- | Holdning og etik

Der er i tilknytning til Socialministeriet, Indenrigs- og Sundhedsministeriet og Undervisningsministeriet nedsat en referencegruppe. Referencegruppen til forebyggelse af selvmordsforsøg og selvmord i Danmark har en rådgivende og koordinerende funktion og skal bidrage til at styrke samarbejdet mellem stat, amter, kommuner og det frivillige arbejde i opfølgningen af handlingsplanen. Referencegruppen består af sagkyndige, repræsentanter fra det frivillige sociale arbejde, amter, kommuner og H:S samt berørte ministerier.

Uddannelsesplan

Forsøgs- og udviklingsarbejdet indskrives sig i en længere tradition på Center for Selvmordsforskning. I perioden 1999-2000 afviklede centret med støtte fra Undervisningsministeriet således en række pilotprojekter på grund- og videreuddannelser samt efteruddannelser med det formål at afprøve og evaluere undervisningsforløb i suicidologi.

Med afsæt i handlingsplanen og ovennævnte pilotprojekter er der ved Center for Selvmordsforskning i 2001 udarbejdet en uddannelsesplan, som bl.a. skal sikre igangsættelse af undervisningsprojekter. Efter afholdelse af to seminarer om undervisning i selvmordsforebyggelse, har det for en række grunduddannelser været muligt at ansøge om midler til udvikling og afprøvning af lokale projekter.

Forsøgs- og udviklingsarbejde på grunduddannelserne

Referencegruppen og Center for Selvmordsforskning prioriterede i første omgang følgende grunduddannelser som målgruppe for forsøgs- og udviklingsarbejdet: social- og sundhedsuddannelserne, sygeplejerskeuddannelsen, pædagoguddannelsen, læreruddannelsen og folkesundhedsvidenskab. Fra begyndelsen af det overordnede projekt blev det fastlagt, at uddannelsesinstitutioner fra de amter, der indgår i SafeComm-samarbejdet¹ kunne deltage. Det drejer sig om Fyns Amt, Vejle Amt og Viborg Amt.

Center for Selvmordsforskning udmeldte i 2002 og 2003 i alt 800.000 kroner til støtte af forsøgs- og udviklingsarbejdet. Der kunne maksimalt bevilges 40.000 kroner pr. projekt og del- og egenfinansiering var mulig. Projekter, hvori der indgik tværfagligt samarbejde, undervisning på tværs af emner, holdningsdiskussioner og kommunikationstræning, havde højeste prioritet.

Følgende uddannelser har udviklet, gennemført og afrapporteret forsøgsprojekter:

- | Social- og sundhedsuddannelserne
- | Sygeplejerskeuddannelsen
- | Pædagoguddannelsen
- | Læreruddannelsen
- | Socialrådgiveruddannelsen
- | Sognemedhjælperuddannelsen

Følgegruppe

I relation til forsøgs- og udviklingsarbejdet er nedsat en følgegruppe med repræsentanter fra: Undervisningsministeriet, Ledersammenslutningen for de grundlæggende social- og sundhedsuddannelser, Sygeplejerskolernes Rektorforsamling, Pædagogseminariernes Rektorforsamling, Lærerseminariernes Rektorforsamling, Institut for Folkesundhedsvidenskab i Esbjerg og København, Rektorforsamlingen for De sociale Højskoler, diakonområdet, Fyns Amt, Vejle Amt, Viborg Amt, og Center for Selvmordsforskning. Herudover har uddannelsesplanens evaluator deltaget i møderne.

Følgegruppens kommissorium er at:

1. Følge og kommentere forsøgs- og udviklingsarbejdet med selvmordsforebyggende undervisning på grunduddannelserne.
2. Vejlede og rådgive m. h. t. hvordan implementeringen mest hensigtsmæssigt gribes an.
3. Støtte arbejdet med implementeringen i de respektive uddannelser bl.a. ved at informere relevante instanser.

Implementering af undervisning i selvmordsforebyggelse

I dag er de 15 projekter helt eller delvist implementeret på de pågældende uddannelsesinstitutioner, og følgegruppen har udtrykt tilfredshed med det store arbejde, der er lagt i forsøgs- og udviklingsarbejdet.

Der er høstet mange værdifulde erfaringer, som bør komme interesserede undervisere til gode. Idékataloget er udarbejdet med dette sigte – på baggrund af uddannelsesinstitutionernes afrapporteringer til Center for Selvmordsforskning samt opfølgende interviews med institutionernes kontaktpersoner. Afrapporteringerne kan læses i deres fulde ordlyd på www.selvmordsforskning.dk.

Intentionen med idékataloget er, at det kan tjene som inspiration for uddannelsesinstitutioner, der påtænker at implementere undervisning i selvmordsforebyggelse. Der er megen nyttig viden at hente ved at læse om underviserens overvejelser bag forsøgs- og udviklingsprojekterne, den praktiske afvikling, samt de studerendes og underviserens erfaringer og oplevelser af undervisningen. Da selvmord er et følsomt emne, vil læsning af idékataloget afsløre, at der kan være problemfelter både i tilrettelæggelsen og afviklingen af undervisningen. Ved på forhånd at orientere sig om eventuelle faldgruber vil det være lettere at tilrettelægge et velfungerende undervisningsforløb.

Idékatalogets opbygning

Efter denne indledning følger 15 kapitler med beskrivelse af de gennemførte projekter – i denne rækkefølge: social- og sundhedsuddannelserne, sygeplejerskeuddannelsen, pædagoguddannelsen, læreruddannelsen, socialrådgiveruddannelsen og sognemedhjælperuddannelsen. Hvert kapitel indledes af en oversigt med faktuelle oplysninger og fagligt pædagogiske overvejelser. Herefter følger en mere detaljeret beskrivelse af projektets mål og baggrund, tilrettelæggelse og gennemførelse af undervisningen, evaluering, justeringer og implementering. Endelig følger en liste over litteratur anvendt i projektet.

Generel litteratur om selvmordsadfærd og forebyggelse er anført bagest i idékataloget. Her findes desuden anbefalinger ved tilrettelæggelse af undervisning i selvmordsforebyggelse, lovgivning, relevante hjemmesider, andre materialer og en samlet fortegnelse over gæstelærere.

Samarbejdspartnere

Center for Selvmordsforskning vil gerne takke følgegruppen og deltagende uddannelsesinstitutioner for et godt samarbejde. Uden underviserens store imødekommenhed, arbejdsindsats og – ikke mindst – engagement havde gennemførelsen af dette forsøgs- og udviklingsarbejde ikke været mulig. Det er Center for Selvmordsforskningens håb, at der med dette arbejde er taget skridt til, at undervisning i selvmordsforebyggelse finder sin naturlige plads i de respektive studieordninger og fagbeskrivelser.

Lilian Zøllner

Center for Selvmordsforskning, april 2004

VIDEN VI DELER MED ANDRE

Social- og Sundhedsskolen i Odense

Sted	Social- og Sundhedsskolen i Odense
Tidspunkt	Februar 2003
Uddannelse	Social- og sundhedsassistentuddannelsen
Tidspunkt i uddannelsen	2. skoleperiode
Antal deltagere	3 hold med i alt 70 personer (en hel årgang)
Undervisningens omfang	3 sammenhængende dage (18 lektioner)
Antal undervisere	10 undervisere inkl. projektledere og en gæstelærer
Gæstelærer	Ph.d. i kommunikationsvidenskab, konsulent Elene Fleischer, Odense
Deltagende fag	Sundheds- og sygeplejefag, social- og samfundsfag, pædagogik og psykologi, medicinsk faggruppe, aktivitetsfag, grundfag
Projektledere	Sygeplejerske, PD i ungdomspædagogik, underviser Vibeke Thorenfeldt Pædagog, PD i psykologi, underviser Lisbeth Nielsen
Metode	Tværfaglige temadage med vægt på arbejde i workshops og fælles formidling med udstilling og oplæg for hele social- og sundhedsskolen
Projektets indhold	Introduktion, gæstelærer, foredrag, samtale og diskussioner, samtaleøvelser, kropslig læring, cases, rollespil, filmen "Det tavse råb", individuelt og gruppearbejde samt workshops og brug af Internet
Projekt mål	At øge elevernes viden om selvmord og selvmordsforsøg og skærpe deres opmærksomhed over for selvmordssignaler fra ældre og syge borgere. At lære at tage vare på sig selv og at bruge kolleger til at dele belastet viden med
Implementering	Undervisningen er gentaget i august 2003 og marts 2004 og er nu implementeret på uddannelsen
Kontaktadresse	Social- og Sundhedsskolen, Athenevænget 4, 5250 Odense SV Tlf. 63 17 32 00
Webadresse	www.sosu-odense.dk
Kontaktperson	Vibeke Thorenfeldt E-mail: vibeke.mossing.thorenfeldt@soc-sundhedsskolen-odense.dk

FAGLIGT PÆDAGOGISKE OVERVEJELSER

- | Projektet afgrænses til social- og sundhedsassistentuddannelsen, da eleverne allerede har personlig erfaring med at arbejde med ældre og meget syge borgere – og måske også direkte oplevelser med selvmord eller selvmordsønsker.
- | Det tværfaglige forsøgs- og udviklingsarbejde skal inddrage uddannelsens fag – og dermed leve op til Undervisningsministeriets bekendtgørelse for en helhedsorienteret undervisning. Ud over det fagligt relevante indhold skal temadagene udvikle elevernes faglige og personlige kompetencer.
- | Holdningsafklaring i forhold til selvmord er vigtig. Uden den er det svært at arbejde i dybden med emnet. Temadagene skal tilrettelægges, så hver enkelt elev bliver bevidstgjort om sin etiske holdning til selvmord.
- | For at tilgodese at eleverne har forskellig tilgang til læring, valgte projektlederne en bred vifte af undervisningsmetoder.

VIDEN VI DELER MED ANDRE

Forsøgs- og udviklingsprojektet tog udgangspunkt i de praktiske problemfelter, som elever på social- og sundhedsassistentuddannelsen kommer ud for i deres praktiktid og i deres senere ansættelser.

PROJEKTETS MÅL

Formålet med projektet var at øge elevernes opmærksomhed på selvmordssignaler og selvmordsadfærd. Samtidig var målet, at eleverne fik en forståelse af, at kollegiale netværk er værdifulde, når der skal udvikles professionelle håndteringsmetoder over for de svære problemer med temaets målgruppe: selvmordstruede ældre og syge.

Blandt delmålene var, at eleverne:

- | blev bevidste om egne og andres holdninger til selvmord og selvmordsforsøg, og at de derved fik forståelse for, hvad holdninger betyder i forhold til selvmordsforebyggelse.
- | opnåede en viden om begrebet livsmod og om, hvordan de som professionelle kan være med til at skabe en dagligdag for borgeren, som styrker dennes livsmod.
- | fik forståelse for deres rolle som professionelle over for borgere og patienter med selvmordstanker og selvmordsadfærd – så de kan være med til at skabe muligheder for en bedre livskvalitet.
- | lærte om kommunikation og øvede den i praksis, så de blev bevidste om vigtigheden af ”den gode samtale” hos borgere med selvmordstanker.
- | fik kendskab til deres samarbejdspartneres kompetenceområder og så betydningen af et tværfagligt samarbejde i forhold til selvmordsforebyggelse.
- | lærte at handle inden for deres ansvars- og kompetenceområde i forhold til selvmordsproblematikker.
- | fik kendskab til, hvor de kan søge yderligere viden om selvmordsforebyggelse.
- | fik viden om, hvor vanskeligt det er at være pårørende til borgere, der har forsøgt eller udført selvmord.
- | fik viden om, hvortil de kan henvise de pårørende og efterladte.

Alle disse mål kunne nødvendigvis ikke nås for alle elever i løbet af de tre temadage. Intentionen var, at den viden og holdningsafklaring, temadagene gav, kunne føre til en personlig udvikling hos deltagerne, som kunne fortsætte gennem resten af uddannelsen. Håbet var også, at temadagene kunne skabe en proces, så den viden, de enkelte elever fik, kunne sprede sig videre til alle temadagens deltagere, til skolen som helhed og til elevernes kommende arbejdspladser.

PROJEKTETS BAGGRUND

I tilrettelæggelsen af temadagene blev der taget udgangspunkt i, at elever, der optages på social- og sundhedsassistentuddannelsen oftest har en praktisk erfaring – enten som social- og sundhedshjælper, som sygehjælper, beskæftigelsesvejledere eller lignende.

Mange af eleverne har derfor allerede mødt ældre og meget syge borgere med alvorlige tegn på mistrivsel, som direkte eller indirekte har givet udtryk for, at de har mistet livsmodet eller konkret har anmodet om hjælp til at få afsluttet livet. Og det kan ofte være svært for elever at håndtere den type belastende viden i en travl hverdag, hvor de endnu ikke har fundet deres eget faglige og personlige ståsted i praktikken.

På den nuværende undervisningsplan havde undervisningen på social- og sundhedsassistentuddannelsen ikke nogen *fast* tværfaglig undervisning med fokus på selvmordstruede ældre og syge. En undervisning, som kan lære eleverne at afprivatisere den tunge viden, mødet med selvmordstruede er. En viden som kan virke handlingslamende på dem. En overlevelsesstrategi for eleverne kan derfor være at indkapsle belastende viden og dermed løsningsforslag, der kan virke selvmordsforebyggende.

Den tværgående forsøgsundervisning skulle give eleverne den nødvendige viden om selvmord og forebyggelse og de nødvendige værktøjer til at møde ældre borgere, syge, pårørende eller efterladte, som har selvmordsproblematikken inde på livet. Samtidig kunne projektet give eleverne forståelsen af, at det er vigtigt at bruge hinanden i det kollegiale netværk.

TILRETTELÆGGELSE AF UNDERVISNINGEN

Idéen til projektet var, at der på hele årgangen af social- og sundhedsassistentuddannelsen skulle afsættes undervisningstid til, at eleverne i deres 2. skoleperiode arbejdede med temaerne selvmord og forebyggelse i tre sammenhængende dage. Valget faldt på 2. skoleperiode, fordi eleverne på det tidspunkt allerede har arbejdet målrettet med emner, som knytter an til projektet: tavshedspligt, etik og kommunikationsformer.

Ved at tage udgangspunkt i uddannelsens forskellige områdefag og grundfag var det muligt at få en god tværfaglig basis for undervisningen i selvmordsforebyggelse.

Temadagene skulle bestå af introduktion til emnet, et foredrag om ”Ældre og selvmord”, workshops og en udstilling. Det var tænkt, at udvalgte emner som f.eks. holdninger, livsmod, kommunikation, ansvar og kompetence, samarbejdspartnere og netværksarbejde skulle indgå i alle workshops. Desuden skulle den viden, eleverne fik om emnet, formidles til hele skolen.

Det tværfaglige forsøgs- og udviklingsprojekt skulle introducere et studierelevant emne – selvmord – og samtidig leve op til intentionerne med undervisningsreformen. Her vægtes, at de grundlæggende social- og sundhedsuddannelser tilrettelægger helhedsorienteret, tværfaglig undervisning om relevante temaer.

Temadagene kunne samtidig udvikle elevernes faglige og personlige kompetencer, hvilket også vægtes højt i bekendtgørelsen. Blandt de personlige kompetencer kan nævnes lærings- og udviklingskompetencer.

Planlægningsfasen

Gennemførelsen af forsøgsprojektet skulle ske i februar 2003. Allerede i september 2002 orienterede de to initiativtagere lærergruppen om deres tanker og idéer med projektet, og mødte god opbakning fra deres kolleger.

Frem til temadagene indsamlede de to projektledere viden om emnet, blandt andet på seminarer om selvmord og forebyggelse, og alt materialet blev samlet i en mastermappe, som alle i lærergruppen havde adgang til.

I januar 2003 var der atter lærergruppemøde, hvor idéerne bag og oplægget til projektførelsen blev gennemgået og kollegerne blev bedt om at overveje, hvilke bidrag de havde i forhold til den tværfaglige undervisning.

Projektlederne fik kun få positive tilkendegivelser og ingen tilsagn om at ville bidrage, da flere kolleger mente, at de ikke kunne tilbyde tematiseret undervisning om selvmord, forebyggelse og hvordan man forholder sig professionelt hertil.

Mødet sluttede med en opfordring til kollegerne om at bruge mastermappen og melde tilbage om, hvordan de kunne deltage i projektet.

Projektlederne var nu opmærksomme på, at ikke alle var lige så begejstrede for projektet som de selv, og på det næste lærergruppemøde forsøgte de endnu en gang at motivere kollegerne til at deltage. Det lykkedes, fordi de lod det være mere op til de enkelte undervisere, hvilket workshopindhold de ville byde ind med. Inden mødet sluttede, var der fundet undervisere til fem workshops.

Underviserne beskrev nu kort indhold, formål og undervisningsform for de enkelte workshops. Materialet blev samlet med en introduktion til eleverne om det overordnede formål med temaundervisningen og en beskrivelse af de 3 dage. Denne oversigt fik eleverne udleveret halvanden uge før temadagene, så de kunne prioritere, hvilken workshop de ønskede at arbejde i.

De fem udbudte workshops var:

1 Workshop 1: Formidling til skolens øvrige elever om forebyggelse af selvmord

Formål: At formidle viden til skolens øvrige elever om selvmordssignaler, selvmordsadfærd, og hvordan man som professionel tager vare på sig selv.

Undervisningsform: Faktaopsamling via skriftligt materiale efterfulgt af mundtlig fremlæggelse for skolens øvrige elever.

2 Workshop 2: Holdninger, livsmod og den professionelle omsorgsperson

Formål: At arbejde med holdninger i samfundet, hos den enkelte og hos den professionelle om, hvilken rolle de har i forhold til selvmord og selvmordsforebyggelse.

Undervisningsform: Oplæg, diskussioner, film, selvstændigt arbejde.

- I Workshop 3, del 1: Eutanasi – skal selvmord altid forhindres?
Formål: Holdningsafklaring i forhold til borgeres ønske om at begå selvmord – eller at få hjælp til det. Hvordan er reglerne? Og hvordan agerer man professionelt i forhold til dem?
Undervisningsform: artikler, video, oplæg, diskussioner og holdningsdebat.

- Workshop 3, del 2: Signaler fra selvmordstruede
Formål: At eleverne kan genkende især kropslige signaler fra selvmordstruede, blive bevidste om dem og handle på dem.
Undervisningsform: Der arbejdes hovedsageligt med kropslig læring.

- I Workshop 4: Regler og statistik om selvmord, aktiv og passiv dødshjælp
Formål: En gennemgang af selvmordstal og en diskussion om normer og værdier forbundet med selvmord. En gennemgang af love og regler vedrørende aktiv og passiv dødshjælp.
Undervisningsform: klasseundervisning, gruppearbejde, cases og rollespil.

- I Workshop 5: Hvad sker der med os som plejepersonale, når vi oplever et selvmord eller en patient truer med selvmord? Hvor kan vi finde hjælp og vejledning?
Formål: At afdække de reaktioner og følelsesmæssige påvirkninger, der kan opstå under arbejdet med selvmordstruede patienter og at lære, hvor der er professionel hjælp at hente. Også fokus på supervision.
Undervisningsmetode: Søgning på Internet efter relevante oplysninger, bl.a. med henblik på at udarbejde en folder, der beskriver, hvordan plejepersonale påvirkes af selvmord – og hvor der kan hentes hjælp. Folderen kan siden uddeles på arbejdspladserne.

Umiddelbart før temadagene opstod et praktisk problem: Det kunne ikke lade sig gøre at samle undervisningen i fløjen rundt om det fællesrum, som skulle være udstillingslokale. Intentionen havde været, at eleverne let skulle kunne besøge hinandens workshops og diskutere og lade sig inspirere. I stedet fik de adgang til lokaler spredt rundt på skolen, men man valgte at bibeholde fællesrummet til udstillingslokale.

GENNEMFØRELSE AF UNDERVISNINGEN

Bag projektet "Viden vi deler med andre" lå et ønske om, at resten af skolen skulle have udbytte af temaet. Forløbet var derfor planlagt, så fællestimerne i temaugen (onsdag) kunne bruges til et oplæg om selvmord og selvmordsforsøg for alle skolens elever, der ligeledes blev inviteret til at se den udstilling, de tre dage mandede ud i.

Elevernes ønsker til workshops fordelte sig nogenlunde ligeligt, hvilket betød, at hovedparten fik deres 1. prioritering.

Teamdagene

Introduktionen mandag havde følgende elementer:

- I Introduktion til emnet, og hvordan det er tænkt, at eleverne får bedst udbytte af temadagene
- I Gennemgang af definitioner på selvmord og selvmordsforsøg
- I De seneste tal om selvmord og selvmordsforsøg
- I Risikogrupper, hvem er i størst fare?
- I Myter og fakta om selvmord og selvmordsforsøg

Tirsdag begyndte med det fælles oplæg om ældre og selvmord ved Elene Fleischer, som sammen med Karin O. Oudshoorn har kortlagt "Ældre og selvmord" i en rapport fra Vejle Amt.

Hun fortalte om omfanget af ældres selvmord og gjorde opmærksom på, at selvmord blandt ældre ofte skyldes problemer, der kunne have været løst, hvis fagpersonerne havde udvist tilstrækkelig opmærksomhed, havde haft den nødvendige faglige og teoretiske viden samt den fornødne tid til rådighed.

Det blev et oplæg med udfordringer af elevernes fordomme og holdninger til selvmord, efterfulgt af en livlig og indholdsrig debat, hvor eleverne var særdeles aktive.

Mandag	Tirsdag	Onsdag
8.10 – 9.45 Intro til tema i salen	8.10 – ca. 11. Foredrag i salen v. Elene Fleischer	8.10 – 10.45 Materiale fra workshops udstilles
10.00 – 11.35 Arbejde i workshops	11.00 – 11.35 Arbejde i workshops	11.00 – 11.35 Indlæg for skolens elever i fællestid/ Udstilling af materiale fra workshops
12.05 – 13.40 Arbejdet i workshops fortsætter	12.05 – 13.40 Arbejde i workshops	12.05 – 13.40 Evaluering

Der blev arbejdet intensivt i de fem workshops både mandag og tirsdag eftermiddag. Onsdag formiddag færdiggjorde eleverne den fælles udstilling og den workshopgruppe, som skulle holde oplæg for alle skolens elever i fællestimen gjorde deres materiale klart. Alt elevmateriale blev samlet i et kompendium, som projekteleverne fik udleveret i kopi. På udstillingsdagen blev kommunikeret på kryds og tværs af de forskellige workshops. Eleverne var meget optagede af processen og gjorde et stort arbejde for at motivere skolens øvrige elever til at komme og høre det fælles oplæg. Da oplægsgruppen videregav sin formidling til resten af skolen, valgte kun få elever at høre oplægget. Udstillingen blev derimod flittigt besøgt, og i projektets ånd om at dele viden med andre, blev den stående 14 dage efter forløbet.

EVALUERING

Afslutningen på temaarbejdet onsdag eftermiddag foregik med alle deltagere samlet. Eleverne fik udleveret et skriftligt evalueringsskema, som de skulle udfylde. Endvidere fik hver elev udleveret et skema til sin egen personlige refleksion over udbyttet af de 3 dage. Skemaet havde som mål at hjælpe eleven videre i processen, og de udsagn og spørgsmål, eleven skulle overveje, var:

- | Jeg vil gerne i min uddannelse arbejde videre med følgende om selvmord og selvmordsforebyggelse
- | Det vil jeg gerne gøre på følgende måde
- | Som social- og sundhedsassistent vil jeg gerne have fokus på følgende om selvmord og selvmordsforebyggelse
- | Det vil jeg gøre på følgende måde

Til slut blev der lavet en fælles, mundtlig evaluering, hvor der var mulighed for at uddybe den skriftlige.

Elevevaluering

Eleverne har gennemgående evalueret arbejdet med temaet meget positivt. Her følger nogle uddrag af deres kommentarer:

- *Efter foredraget tirsdag var vores workshop underligt stille, men arbejdede videre med gruppens emne på en flot, stille, handlekraftig og konstruktiv måde. Vi kunne mærke flow på trods af, eller måske på grund af, emnet. Det var meget livsbekræftende.*
- *Rigtigt, rigtigt godt – godt samarbejde om temaet. Hvad med at samle alle landets social- og sundhedsklasser til et fælles arbejde med temaet. Med erfaringsudveksling og fælles arbejde?*
- *Ærgerligt, at vi ikke fik det hele med, der var foregået i de andre workshops. Måske er vi gået glip af noget.*
- *Teamarbejdet har været kanonfedt, kæmpeoplevelse, har fået meget ud af det, meget at tænke over og er slet ikke færdig.*
- *Det har været rart, at hele assistentholdet har været samlet om dette tema... og mærke, at der er bundet holdninger og meninger på den enkelte, og at disse kommer frem i arbejdet.*
- *Idé til næste gang, for der bør være en næste gang: Formidlingsgruppen vil gerne have noget af den viden, der kommer frem i de andre workshops. Det kunne lade sig gøre ved, at medlemmerne i formidlingsgruppen var med i workshops de første dage, og derefter lavede deres foredrag om onsdagen.*
- *Godt at vi har fået materialet fra de andre workshops – det vil hjælpe os fremover.*

Den skriftlige evaluering er i tråd med ovenstående. Eleverne har flere gange efterfølgende i deres skoleperiode været inde på, at de fandt arbejdet med temaet "Viden vi deler med andre" meget inspirerende.

Undervisernes evaluering

Da emnet normalt ikke har været særligt højt prioriteret i uddannelsen, var de fleste undervisere bekymrede inden forløbets start, fordi de ikke følte sig tilstrækkeligt rustede til at undervise i temaet. Men underviserne, der deltog i projektet, fandt arbejdet meget interessant. De har udtrykt, at de havde stor glæde af den fælles mastermappe, der på forhånd var lavet af projektlederne.

Elevernes begejstring for arbejdet med temaet er blevet bemærket af underviserne og har virket inspirerende.

Projektledernes evaluering

Projektlederne var og er begejstrede for workshopidéen, fordi den evnede at engagere eleverne til at yde en målrettet indsats. De vurderer også, at de samlede punkter: den fælles introduktion til temaet og oplægget om "Ældre og selvmord", fungerede utrolig godt. Eleverne fik ikke kun faktuel viden, men også en ændret holdning og en helt anden tilgang til emnet selvmord, og det viste sig, at emnet egnede sig utroligt godt til tværfaglig temaundervisning.

Arbejdet med holdninger og normer var vigtig, og det virkede, at der blev sat fokus på det i løbet af temadagene, hvor eleverne lagde mange gamle fordomme fra sig. Desuden opnåede eleverne en faglig tilgang og dermed mulighed for at handle ud fra et nyt ståsted, når de i fremtiden opfanger selvmordssignaler fra borgerne. Så der var en tydelig faglig og personlig udvikling til stede.

Indsamlingen af materiale til et kompendium gav eleverne et helhedsindtryk af, hvad der var arbejdet med i alle workshops. Eleverne gav i evalueringerne udtryk for, at de var interesserede i dette kompendium, og at de anså det for at være brugbart og et vigtigt samlet element i temaarbejdet.

Projektledernes konklusion var:

– Frem for alt har vi troen på, at vore elever efter temadagene har bedre vilkår og redskaber til at tackle mødet med selvmordstruede. Det er ligeledes positivt, at eleverne melder tilbage og fortæller, at de har fået meget ud af disse dage.

JUSTERINGER PÅ BAGGRUND AF EVALUERING

Som udgangspunkt er der ikke behov for at justere indholdet af temadagene på baggrund af evalueringerne. Ønsket er at afholde kommende temadage om forebyggelse af selvmord efter samme model, både med hensyn til form og indhold.

- | Projektlederne påpeger, at når undervisningen skal have form af temadage, så skal der også i fremtiden anvendes tre hele dage på undervisningen, også selv om det kræver mange ressourcer.
- | Rent praktisk vil man i fremtiden sørge for, at projektet får lokaler i samme fløj af skolen, og at der er mere ro omkring planlægningen.

IMPLEMENTERING

Eleverne "flyttede sig" meget i løbet af temadagene. Derfor var ønsket fra projektlederne, at temaet fremover indgår som en fast del af undervisningen på 2. skoleperiode på social- og sundhedsassistentuddannelsen.

- | Ønsket om, at temaet fremover vil få en fast plads i social- og sundhedsassistentuddannelsen er foreløbig imødekommet. Skolen har siden gennemført to nye forløb i hhv. august 2003, og marts 2004.
- | Projektlederne arbejder også på at lade "Forebyggelse af selvmord" indgå i undervisningen på grundforløb og på social- og sundhedshjælperuddannelsen. I så fald skal formen være en anden – da disse elever ikke har arbejds erfaringer at trække på.
- | Desuden arbejdes der med tanken om, at udbyde kurser i "Forebyggelse af selvmord" for uddannet personale.
- | Projektlederne ønsker også at fortsætte samarbejdet med Fyns Amts Ungdomsuddannelsesafdeling med henblik på udbredelse af erfaringerne fra forsøgs- og udviklingsarbejdet såvel i Fyns Amt som på landsplan.

LITTERATUR ANVENDT I PROJEKTET

- | Andersen, Henrik, m.fl.. Social- og sundhedsassistent, uddannelse – udvikling – udfordring. Munksgaard 2000
- | Bilagsdel til Forslag til handlingsplan til forebyggelse af selvmordsforsøg og selvmord i Danmark. Sundhedsstyrelsen 1998

- | Cullberg, Johan. Dynamisk psykiatri. Hans Reitzels forlag 1999
- | Forslag til handlingsplan til forebyggelse af selvmordsforsøg og selvmord i Danmark. Sundhedsstyrelsen 1998
- | Hansen, Lissi. Sygepleje og sygdomslære. Munksgaard 2000
- | Oudshoorn, Karin O; Fleischer, Elene. Ældre og selvmord i Vejle Amt. Kortlægningsundersøgelse. Vejle Amt 2002
- | Schiødt, Henrik (red). Synspunkter på selvmord – en debatbog. Center for Selvmordsforskning 1998
- | Sørensen, Berit. Fra tabu til myte. Fakta om selvmordsadfærd. Faktaserien nr. 3. Center for Selvmordsforskning 2002
- | Varming, Ole. Ældre menneskers selvmord. Faktaserien nr. 4. Center for Selvmordsforskning 2002
- | Zøllner, Lilian. Definitioner på selvmord og selvmordsforsøg. (ny titel: Definitioner på selvmordsadfærd og selvskade). Faktaserien nr. 1. Center for Selvmordsforskning 2002
- | Zøllner, Lilian. Unges selvmordsforsøg og selvmordstanker. Faktaserien nr. 2. Center for Selvmordsforskning 2002
- | Ældre, demens, depression og selvmord. Ældreforum 1999

For supplerende litteratur om selvmordsadfærd og forebyggelse, se side 144.

PROFESSIONELLE BLANDT SELVMORDSTRUUDE

Social- og Sundhedsskolen i Vejle Amt og Kolding Pædagogseminarium

Sted	Social- og Sundhedsskolen i Vejle Amt, Fredericia Afd. (Sosu Vejle)
Samarbejdspartner	Kolding Pædagogseminarium (KPS)
Tidspunkt	Forårssemestret 2003
Uddannelse	Social- og sundhedsassistentuddannelsen og pædagoguddannelsen
Antal deltagere	Hhv. 12, 16 og 25 social- og sundhedsassistentelever på 2. skoleperiode
og tidspunkt i uddannelsen	20 Pædagogstuderende på 4. og 5. semester
Undervisningens omfang	1 temadag a 6 lektioner gentaget 4 gange i forskellig udformning
Antal undervisere	2 undervisere (projektlederne) og gæstelærere
Gæstelærere	10 pædagogstuderende på 4. semester var skuespillere på én temadag
Deltagende fag	Pædagogik, psykologi, sygeplejefag
Projektledere	Socialrådgiver, projektleder Inge Larsen, Sosu Vejle Sygeplejerske, underviser Helle Bjørn, Sosu Vejle Cand.mag., dramalærer, uddannelsesleder Kirsten Skaastrup, KPS
Metode	Temadage med forumteater – med eller uden faktaundervisning om selvmord, alt efter elevforudsætninger
Projektets indhold	Der afprøves fire forskellige modeller på temadage om selvmord og forebyggelse. Med og uden filmen "Det tavse råb". Enten med forumteater udført af eleverne selv eller af pædagogstuderende fra KPS. Faktuel undervisning i selvmordsadfærd og -forebyggelse med udgangspunkt i læreroplæg og kompendium
Projekt mål	At udvikle undervisningsmetoden forumspil som læringsform i undervisningen i selvmordsforebyggelse, og at styrke elevernes evne til at identificere selvmordstruede personer og at agere på selvmordsadfærd
Implementering	Projektet er gentaget i udvidet form på forårssemestret 2004
Kontaktadresse	Social- og Sundhedsskolen i Vejle Amt, 6. Julivej 67, 7000 Fredericia Tlf. 76 20 33 33
Webadresse	www.sosuvejle.dk
Kontaktperson	Inge Larsen. E-mail: inl@sosvejleamt.dk

FAGLIGT PÆDAGOGISKE OVERVEJELSER

- | Forumteater er et skuespil, som tager udgangspunkt i en konflikt, og hvor tilskuerne kan påvirke handlingen direkte. Derfor er det egnet til komplekse problemstillinger. En kobling af teoretisk undervisning i selvmordsadfærd og -forebyggelse med en oplevelsesorienteret undervisning (forumteater) vil skærpe elevernes læring – og evne til at agere.
- | Samarbejdet mellem de to institutioner er vigtigt for udviklingen af projektet, da Kolding Pædagogseminarium har ressourcerne til at instruere og udføre forumspillet. Et tværgående samarbejde mellem to uddannelsesinstitutioner kan give tværfaglig forståelse og indsigt i hinandens roller og bidrage til erfarings- og vidensdeling.
- | Temadagen skal opkvalificere de studerende på social- og sundhedsskolen i forhold til selvmord og selvmordsforebyggelse – som er en problematik, de vil møde i deres praksis.

PROFESSIONELLE BLANDT SELVMORDSTRUEDE

Med udviklingsprojektet ”Professionelle blandt selvmordstruede” indgik Social- og Sundhedsskolen i Vejle Amt i et forpligtende samarbejde med Kolding Pædagogseminarium om udviklingen af et forumspil om selvmordsproblematikker. Forumspillet skulle indgå som oplevelsesdelen af en temadag på både social- og sundhedsskolen og pædagogseminariet.

Når projektlederne fra de to institutioner valgte forumteater til emnet selvmord, skyldtes det, at forumteatret kan nå både hjerne og hjerte på én gang og få mennesker til at forstå, reagere, og handle. Gennem træning, oplevelse og erkendelse giver det samtidig en kollektiv erkendelse af selvmord som et komplekst problem, og det opøver deltagerens kompetence i at være aktive – nu og i fremtiden.

Som led i udviklingsprojektet blev der afholdt i alt fire forskellige temadage på de to institutioner.

PROJEKTETS MÅL

Målet med projektet var at udvikle en undervisningsmetode med forumspil som læringsform til brug ved undervisning i selvmordsforebyggelse. Forumspillet skulle indgå i en temadag om selvmord og forebyggelse – en temadag som også indeholdt en faktadel med teoretisk undervisning i emnet.

Formålet med temadagens samlede undervisning var:

- I Følelsesmæssigt og kommunikativt at ruste nyuddannede social- og sundhedshjælpere, social- og sundhedsassistenter og pædagoger til en praksis, hvor selvmord blandt klienterne er en reel mulighed.
- I Herunder skulle eleverne/de studerende lære at tage vare på sig selv i forbindelse med selvmord blandt klienter, børn og brugere og lære at opfange signaler om suicidaladfærd med henblik på forebyggelse.
- I At skabe en bevidsthed om og kvalificering af handlemuligheder hos kommende social- og sundhedsassistenter og social- og sundhedshjælpere.
- I Til støtte for faktadelen af undervisningen på grunduddannelserne på Social- og Sundhedsskolen i Vejle Amt skulle udviklingsafdelingen udvikle et særligt, skræddersyet undervisningsmateriale.

PROJEKTETS BAGGRUND

Forumteater har eksisteret i ca. 30 år. Ophavsmanden er den brasilianskfødte skuespiller og sceneinstruktør Augusto Boal. Hans idé var at lave et teater, som udelukkende henvendte sig til samfundets undertrykte. Han definerer forum-modellen således:

”Et teater som ikke er didaktisk i gammeldags betydning af ordet, men derimod pædagogisk i betydningen af kollektiv læring.”

I forumteatret er et emne, en konflikt eller en problemstilling samlingspunkt for tilskuerne.

Idéen er at tage udgangspunkt i deltagerens egne erfaringer, idéer og ressourcer og give dem plads til at opleve de følelser, der ligger bag.

I forumspil skal problemstillingen være meget klart defineret fra start. Det skal være meget gennemskueligt, *hvad* og *hvor* det foregår, og *hvem* der er offer. Der kan dog opstå flere problemstillinger i løbet af stykket. Egentlig skal stykket ende dårligt – hvor en løsning synes umulig – men man kan sagtens lade slutningen stå åben, så det er op til den enkelte tilskuer at fortolke.

Med forumteater er det meningen, at publikum skal have mulighed for at ændre handlingen i stykket. Det sker ved, at man råber *stop*, når man har et forslag til ændring. Hermed falder forumspillet i tråd med Kung Fu Tze's læresætning:

Jeg hører det, og jeg glemmer det

Jeg ser det, og jeg husker det

Jeg gør det, og jeg forstår det

I selve spillet har den enkelte skuespiller på forhånd en fast defineret rolle, hvor skuespilleren kan gennemskue personlighed og handlemønstre. Derfor kan man heller ikke ændre rollernes personligheder og kompetencer i løbet af

spillet, dvs. at en bekymret pædagog ikke pludseligt kan blive ligeglad. Men det er i øvrigt op til publikum, at give rollen mulighed for personlig vækst – enten ved at give gode råd eller bytte plads med skuespillerne. Det handler i meget høj grad om improvisation.

En vigtig brik i spillet er jokeren. Han er bindeleddet mellem aktører/skuespillere og publikum, virker som ordstyrer og træder ind og sætter skuespillerne i gang med at spille dét, tilhørerne har foreslået. Jokeren bestemmer *om* og *hvornår*, skuespillerne skal skiftes ud.

Jokeren informerer om regler og handling og bestemmer, *hvilke* forslag, der skal bruges, når spillet skal gå videre. Hvis ingen andre gør det, kan jokeren selv stoppe spillet og spørge ind til problemer. Det er jokeren, der skal sørge for, at der kommer en konstruktiv debat om emnet, når spillet er slut.

Som indledning til spillet er det jokerens opgave at skabe en positiv stemning i salen. For at kunne deltage aktivt kræver det, at tilskuerne føler sig trygge. Derfor sætter jokeren gang i nogle lege, som gør tilskuerne fortrolige med aktørerne, inden selve spillet.

Der findes to modeller for forumteater:

- | At spille stykket helt til ende, hvorefter man begynder forfra, og tilskuerne redigerer
- | At lade tilskuerne rette i det oprindelige spil

TILRETTELÆGGELSE AF UNDERVISNINGEN

Når Social- og Sundhedsskolen i Vejle Amt valgte netop Kolding Pædagogseminarium som samarbejdspartner med henblik på at udvikle forumteater, var det fordi seminarieret i dramalærer Kirsten Skastrup havde ekspertisen på området.

Indledningsvis mødtes projektlederne fra de to institutioner i tre dage, for at planlægge forløbet og teamdagens indhold og form. Her opstod idéen om at inddrage studerende fra Kolding Pædagogseminarium til at forestå forumspillet og lade det være en del af deres obligatoriske ”Forsøgs- og udviklingsprojekt” på 4. semester.

Til projektet ”Professionelle blandt selvmordstruede” blev der planlagt i alt fire temadage for fire forskellige grupper af studerende.

1. og 2. temadag var ens i indholdet, men forskellige i deres struktur, så projektlederne kunne vurdere, hvordan metoden forumteater bedst kunne indarbejdes i undervisningen.

Målgruppen på de første to temadage var henholdsvis 12 og 16 social- og sundhedsassistent-elever fra grunduddannelsen, og dagene bestod af såvel en faktadel med undervisning som forumspil, hvor eleverne selv agerede.

På den 3. og 4. temadag havde projektlederne ”skuespillere” til at udføre forumspillene, hvilket lå nærmere de oprindelige ønsker til projektet.

Skuespillere var de 10 studerende på 4. semester fra Kolding Pædagogseminarium, der havde valgt at lave semestrets obligatoriske forsøgs- og udviklingsprojekt om forumteater-modellen og selvmordstruede unge. I løbet af deres projektarbejde skulle de studere fakta og teori om selvmord og sætte sig ind i problemstillingerne om selvmordstruede unge. På baggrund af dette skulle de udarbejde et eller flere forumspil med selvmord som central problemstilling. Selve forumspillene blev instrueret af deres dramalærer.

GENNEMFØRELSE AF UNDERVISNINGEN

1. og 2. temadag

Begge temadage foregik i et 200 kvadratmeter stort undervisningslokale, indrettet med relevante bøger fra litteraturlisten, diverse pjecer, aktuelle artikler, henvisninger til web-adresser og 16 pc'er med netadgang.

Alle elever fik udleveret pjecen ”En udvej – forebyggelse af selvmord og selvmordsforsøg i Vejle Amt” samt skolens nyudviklede kompendium om selvmordsforebyggelse. Kompendiet gav eleverne en bred viden om selvmordsadfærd og forebyggelse gennem belysning af følgende emner:

- | Målgrupper
- | Definitioner på selvmordsforsøg og selvmord
- | Fakta og myter om selvmord og selvmordsforsøg
- | Forklaringsmodeller, statistikker og metoder
- | Risikofaktorer og risikogrupper

- | Hjælpen og nogle hjælperegler
- | Forebyggelsesprincipper
- | Etik, værdier, menneskesyn og holdninger til selvmord
- | En liste over henvendelsessteder

Skema 1. temadag

- | Præsentation af undervisere, projektet og dagens program
- | Faktadel: Gennem brainstorm blev der – ud fra egne erfaringer – sat fokus på diverse dilemmaer og dagens tema: selvmordsforebyggelse
- | Faktadel: videoen ”Det tavse råb.” Herefter kort summegruppearbejde om reaktionerne på videoen
- | Oplevelsesdel: opvarmningslege. Oplæg til forumspil: konfliktløsning. Gruppearbejde om situationsspil. Spilgennemførelse og løsningsforslag
- | Faktadel: Oplæg om selvmordstruede. Begrebsafklaring, viden om suicidal adfærd, hensigtsmæssige reaktioner, statistikker, målgrupper m.m.
- | Afslutning, opsamling og evaluering af dagen

Skema 2. temadag

- | Præsentation af undervisere, projekt og dagens program
- | Faktadel: videoen ”Det tavse råb.” Herefter kort summegruppearbejde om reaktionerne på videoen
- | Faktadel: oplæg om selvmordstruede. Begrebsafklaring, viden om suicidal adfærd, hensigtsmæssige reaktioner, statistikker, målgrupper m.m.
- | Oplevelsesdel: opvarmningslege. Oplæg til forumspil: konfliktløsning. Gruppearbejde om situationsspil. Spilgennemførelse og løsningsforslag
- | Afslutning, opsamling og evaluering af dagen

Begge dage skulle eleverne selv skabe forumspillene og være skuespillere, men oplægget til og fremvisning af spillet var forskelligt for de to dage.

På den første temadag var der på forhånd givet tre eller fire roller og deres grundlæggende holdninger til hinanden. Spillerne havde frit valg i forhold til stedet og handlingens specifikke indhold. Spillene fungerede godt, men det var vanskeligt at flytte elevernes opfattelser eller give anvisninger på, hvad man skal stille op, når man møder en person, som er meget ked af det.

Undervisningen på den anden temadag var ændret lidt i forhold til den første, og afviklingen gav følgende erfaringer:

- | Brainstormdelen som indgang til egne erfaringer var taget ud. I stedet fik diskussionen efter filmen mere plads og kunne brede sig til egne erfaringer. Oplægget før forumspillet, skabte en ramme og gav en bedre sammenhæng
- | Opvarmningslegene forløb efter sammen koncept begge dage, dog blev der fravalgt nogle kropssprogs- og statusøvelser på 2. dagen, da de ikke havde den ønskede virkning
- | Der var også ændret i spiloplæggene, som deltagerne skulle arbejde med. Første dag var mere traditionelt situationsspil end forumteater. Anden dag var spiloplæggene mere udførlige, hvor sted, relationer og holdninger var forudbestemt, så grupperne ikke skulle bruge tid på at digte. Derfor kunne de hurtigere komme i gang med at diskutere indholdet i spillet

3. temadag

Denne dag var anderledes end de to første, da social- og sundhedsassistenteleverne var 25 opskolingselever, dvs. sygehjælpere med en aldersspredning fra 34 til 56 år – alle med mange års erhvervserfaring. De havde tidligere i uddannelsen modtaget undervisning i selvmordsforebyggelse, så hele dagen kunne anvendes til forumspillet.

På dagen deltog 10 studerende fra Kolding Pædagogseminarium, som led i et forsøgs- og udviklingsprojekt på deres uddannelse. Projektet hed ”Forumspil som led i selvmordsforebyggelse”, og de optrådte med indøvede forumspil i gymnastiksalen. Ved forumspillet præsenterede jokeren stykkets roller, hvorefter de studerende fra Kolding Pædagogseminarium gik i gang. Der blev gennemført to spil med suicidal adfærd – efter to forskellige modeller.

Skema 3. dag

- | Præsentation af deltagere, dagens formål og program
- | Opvarmnings-lege, som introducerede de to grupper studerende for hinanden
- | Forumspil
- | Diskussion af temaet

1. spiloplæg

Tre social- og sundhedsassistenter, Jette, Helle og Dorthe, arbejder på et plejehjem. Else bor på stue 23, hun er 83 år, fejler ikke noget, men får ikke så tit besøg af sine børn. Hun savner sin mand og snakker tit om, hvordan hun vil begravnes m.m. Jette (utålmodig person) er irriteret over, at Else tager så meget tid. Hun kan vel forstå, at de ikke har tid til kun at snakke med hende. Helle (nyuddannet) mener, at de skal få fat i familien, da hun er alvorligt bekymret for Else, og hun er bange for, at hun kan finde på at tage sit eget liv. Dorthe (neutral) synes, Helle overdramatiserer, og mener, de skal give Else lidt mere opmærksomhed, tale lidt mere med hende og opmuntre hende til at tage del i plejehjemmets aktiviteter.

De studerende havde lavet spillet, så den ældre kvinde ikke var selvmordstruet, men havde en form for depression. Under spillet kom der et forslag fra salen om direkte at spørge Else, om hun tænkte på at skade sig selv. "Helle" blev skiftet ud, hvorefter spørgsmålet blev stillet, og der blev diskuteret en del om, hvor svært det rent faktisk var at spørge ind til selvmord.

I den efterfølgende debat blev der rejst mange spørgsmål og problemstillinger. Bl.a. spurgte de pædagogstuderende, om det overhovedet er muligt at begå selvmord på et plejehjem. Det er det, og det viste sig, at flere social- og sundhedsassistentelever havde oplevet det, og problemstillingen blev talt igennem.

2. spiloplæg

Vi er på et psykiatrisk bosted. Jan er meget krævende og truer til tider med at tage væk og aldrig komme tilbage. Han vil ikke snakke, for der er ingen, der kan forstå ham. Bo bor der også, han er gode venner med Jan og vil gerne have personalet til at gøre noget. Grethe prøver at berolige Bo. Hun mener, at Jan udelukkende vil have opmærksomhed, og hun er træt af, at han fylder så meget. Karen er derimod ret nervøs og mener ikke, at Jan udstikker tomme trusler. Hun prøver at få Grethe overbevist om, at de skal gøre noget.

Dette stykke blev spillet til ende, uden at publikum måtte gribe ind. Stykket endte med, at Jan begik selvmord. Jokeren stillede derpå spørgsmålene: Hvad kunne vi have gjort anderledes? Kunne vi have reddet Jan gennem et andet handlemønster? Herefter begyndte anden gennemspilning. Alle tilhørere var meget frustrerede over den måde, Grethe behandlede Jan. Derfor begyndte forslagene straks at strømme ind.

I det første spil kunne publikum afbryde fra start til slut. I det andet blev hele spillet gennemført og efter en kort summepause var der genspilning, hvor publikum kunne rekonstruere spillet ved at ønske en ændring. Den sidste model virkede bedst, da den skabte mest aktivitet blandt deltagerne og gav flere elever lyst til at indtage skuespillernes plads.

Det positive ved netop andet stykke var publikums store viden. Tilskuerne var meget overraskede over, hvor meget de skulle reflektere over deres handlinger. De blev klar over, hvor megen tavs viden de indeholdt, og hvor vigtigt det er at sætte ord på denne viden.

4. temadag (på Kolding Pædagogseminarium)

Denne dag blev gennemført som 3. temadag, dog var spiloplæggene lavet ud fra situationer i en ungdomsklub. Fire "skuespillere" fra projektgruppen var aktører, og de havde indøvet spillene på forhånd. I modsætning til skuespillerne havde tilhørerne – 20 pædagogstuderende på 4. og 5. semester – ingen faktuel viden om selvmord.

Dagens forløb understregede, at hvis der ikke er en faktadel, og forumteater udelukkende skal bruges som læringsform, så er det vigtigt, at skuespillerne har en bred viden om emnet til brug i spillet og i for- og efterdiskussion af temaet. Det havde aktørerne i dette tilfælde.

EVALUERING

Elevevaluering

Alle elever og studerende har udtrykt begejstring for forumspillet. Nedenstående evalueringscitater stammer fra den 3. temadag på Social- og Sundhedsskolen i Fredericia.

- *Det var en dag, som fik mig til at tænke over, hvor vigtigt det er at turde være ærlig i samværet med den selv-mordstruede. Lærerigt at være aktiv i at løse et fælles problem – spændende og nytænkende måde at arbejde på.*
- *En ny måde at belyse tingene på – tvunget til at sætte teori på. En dag, hvor vi har fået indblik i, at vi har en del tilfælles med pædagogerne. Et samarbejde, der med fordel kan udvides.*
- *En rigtig god dag. En god måde at opleve et læringsmiljø på – jeg husker det, jeg har set og hørt bedre på denne måde, end hvis jeg skulle læse det.*
- *Det gav en viden om, hvor jeg selv stod og en lære omkring min teoretiske viden, som jeg var glad for at afprøve sammen med pædagogerne. Forumteater ville på længere sigt være en god måde at ryste SSA'er og pædagoger sammen på, da de jo er samarbejdspartnere ude i psykiatrien.*
- *Her har man mulighed for at sætte ord på situationen; normalt er det nemt at sige bagefter, hvordan man ville have gjort det, men her kan man spole tilbage.*
- *Man skal kende sit publikum og medspillere godt, før man tager et emne som selvmord op, fordi folk kan blive voldsomt berørt.*
- *En god ting at tage roller, der ligger tæt på ens karakter. Det gør det nemmere.*
- *Det er godt at høre, hvad andre har erfaring med i lige sådan en situation*

Projektledernes evaluering

1. og 2. temadag

Opbygningen af 2. temadag fungerede bedst. Ved at starte med faktadelen blev rammen sat, rollerne var defineret i spillene, hvilket skabte mere tid til forumspil og dialog.

Det ændrede spiloplæg fik også spillet anden dag til at fungere bedre. Grupperne spillede til et højdepunkt, stoppede og bad publikum om hjælp til handlemåder. Her kom mange bud, deltagerne var engagerede og spillerne optagede af at udføre instruktionerne. Dette kom langt nærmere forumspil.

Begge dage fik en positiv reaktion. Alle synes, dagene havde været interessante og oplysende. Situations- og forumspillene havde givet stof til eftertanke. Dog var der et udtalt ønske om mere tid, da selvmord er et stort emne. Seks lektioner er i underkanten, når der både skal være en faktadel og forumspil, som eleverne selv skal have tid til at konstruere. Det optimale må være en hel dag til selve forumspillet.

3. temadag

At have en hel dag til forumteater med skuespillere gjorde dagen til en succes. Dagen gav på tværs af de to institutioner en erfarings- og vidensdeling, som udvidede de studerendes/elevernes forståelse og indsigt i den professionelle rolle i det selvmordsforebyggende arbejde.

At en gruppe pædagogstuderende viste interesse for emnet kombineret med forumteatermodellen, og skrev deres projekt om dette, føjede en ekstra dimension til udviklingsprojektet "Professionelle blandt selvmordstruede," og bredte det videre ud end forudset ved begyndelsen af projektet. Forumteatermodellen er ideel i forhold til en kompleks problemstilling som selvmord, men også til at øve sig på at agere i en situation, man er uforberedt på.

Oplevelsen af temadagene har været, at perspektivet forstørres ved anvendelse af forumspilmetoden.

- | Med spørgsmålet: "Kan man sige sådan?" – kom forumspillet ind til benet af, hvad der er svært, og deltagerne kunne på egen krop mærke, hvad/hvor det var svært. Dermed fik de en øget bevidsthed om egne barrierer og viden om, hvad de skulle arbejde med i sig selv
- | Alle blev meget aktive og engagerede, indtog spillers rolle eller kom med forslag
- | Metoden skabte mulighed for at koble erkendelser med handlinger, der straks kunne afprøves
- | Den satte hjerne og hjerte i spil på én gang
- | Den viste, hvordan man måske ofte handler meget ubevidst, hvilket gav optimal mulighed for at reflektere over egen praksis

- | Deltagerne blev inspirerede af de gode løsningsforslag, hvor alle lærte af hinanden i en kollektiv proces
- | Forumteater skabte øget selvindsigt og viden om egne reaktioner, samt en konstruktiv afprøvning af deltageres individuelle handlemønstre
- | Netop forumspillets læringsform (ikke belærende) skabte en unik situation hvor værdier, holdninger menneskesyn og kommunikationen trådte tydeligt frem og dermed kunne sættes til debat

De fire temadage har vist, at det er nødvendigt at have en viden om og kompetencer i at anvende forumteater for at kunne arbejde med denne metode i ren form, især hvis man skal kunne træne/instruere kursister i selv at udføre forumspillet. Ellers bliver det nemt en mere tillempet form i retning af situationsspil.

Som joker er det nødvendigt at have såvel bred viden om emnet som kompetencer til at lede et forumspil. Jokerens interesse og energi har stor betydning for resultatet af gruppearbejderne. Som joker gælder det om at have tiltro til egne evner til at formidle selve idéen med forumspil og at vise respekt for de forskellige måder, som deltagerne vælger at tilegne sig metoden på.

Den 3. temadag, hvor studerende fra Kolding Pædagogseminarium og elever fra social- og sundhedsskolen mødtes i ét læringsrum, havde meget stor effekt i form af erfaringslæring. Det fælles sprog, der kan skabes via samundervisning, giver indsigt og forståelse mellem to faggrupper, og det kan være givende i forhold til tværfagligt samarbejde i praksis.

JUSTERINGER PÅ BAGGRUND AF EVALUERING

I forbindelse med uddannelse på tværs af institutioner skal man være opmærksom på, at det kræver en god og langsigtet planlægning, når to forskellige institutioner skal have læseplaner og skematekniske forhold til at passe sammen.

- | Kombinationen af en faktadel og en forumspilsdel/oplevelsesdel har vist sig at virke, så denne opbygning skal fastholdes, men forumspil kræver kompetente undervisere. Derfor er der nu uddannet undervisere i forumteatermetoden både på social- og sundhedsskolen og på Kolding Pædagogseminarium. I alt har Social- og Sundhedsskolen i Vejle Amt nu fire undervisere og kan således selv stille med et skuespillerhold til kommende temadage.
- | Underviserteamet skal i fremtiden bestå af disse forumteaterundervisere samt den oprindelige faktaunderviser. På denne måde kan kendskabet til forumspillet udbredes i hele skoleorganisationen. Social- og Sundhedsskolen i Vejle Amt er en teambaseret organisation med to afdelinger i hhv. Fredericia og Horsens. Endnu har forumteatermodellen kun været afprøvet i Fredericia.

IMPLEMENTERING

Projektets erfarings- og kompetenceudvikling i relation til forumteatermodellen og tankerne i perspektivering lever op til Vejle Amts Undervisnings- og Kulturudvalgs mål og resultatkrav for skolen: At der udvikles pædagogiske metoder, der styrker det refleksive og eksperimenterende. På den baggrund videreudvikler skolen pædagogikken i 2004 og 2005.

Status for implementeringen:

- | Der er planlagt en ny temadag i foråret 2004. Der er her afsat lidt mere tid til temaet, så forumdelen bliver tildelt en hel dag. Det forventes, at temaet selvmord vil få fast plads på skemaet på social- og sundhedsassistentuddannelsens niveau 2.
- | Da forumspil også er en anvendelig metode til undervisning på tværs af niveauer, vil kursusafdelingen forsøge at udbyde selvmordsforebyggelse, forebyggelse af vold, konflikthåndtering m.m. som valgfag for både assistent- og hjælpeelever.
- | Kursus- og udviklingsafdelingen arbejder på at lave forløb, hvor disse valgfagsdage også kan udbydes til deltagerne fra praksis. Dette er endnu kun på *tankeplanet*, men selvmordsforebyggelse vil være et oplagt emne til et sådant forsøg. For skolens elever vil det være givende at samarbejde om emnet med mennesker, der har omfattende praksiserfaring, da det vil kunne resultere i sidemandslæring.
- | Overordnet vil det at lave temaundervisning på tværs af uddannelser eller niveauer og evt. med deltagelse fra praksis, være med til at skabe en fælles, faglig referenceramme og sætte det tværfaglige samarbejde i et større perspektiv.
- | Tværinstitutionelt samarbejde: Social- og Sundhedsskolen i Vejle Amt samarbejder med Kolding Pædagogseminarium i andre projekter, bl.a. "Lederspiren – en lederuddannelse", "Vold som blind passager" og "Vold på

spil” om voldsforebyggelse i social- og sundhedssektoren. Derfor skulle det være muligt at arbejde på at etablere undervisningsdage for pædagoger og social- og sundhedsassistenter i form af temadage, konferencer med workshops, m.m. Vedr. forumteater er det aftalt, at man kan låne lærere/skuespillere af hinanden, i den udstrækning skematimerne passer sammen.

LITTERATUR ANVENDT I PROJEKTET

- | Som baggrundslitteratur om forumteatermetoden blev anvendt følgende værker:
- | Boal, Augusto. Spil. Teaterforlaget 1995
- | Boal, Augusto. Stop - det er magisk. Teaterforlaget 1985
- | Byreus, Katrin. Du har hovedrollen i dit liv. Teaterforlaget 2000

Øvrig litteratur

- | Anneberg, Inger. Sorgen ved selvmord – en bog til de efterladte. Høst & Søn 2002
- | En udvej - forebyggelse af selvmord og selvmordsforsøg i Vejle Amt. Sundhedsforvaltningen, Vejle Amt 2001
- | Forslag til handlingsplan til forebyggelse af selvmordsforsøg og selvmord i Danmark. Sundhedsstyrelsen 1998
- | Hammerlin, Yngve m.fl. Når livet bliver en byrde. Ad Notam, Oslo 1994
- | Schiødt, Henrik (red). Organisering af krisehjælp. Center for Selvmordsforskning 1996
- | Schiødt, Henrik (red). Synspunkter på selvmord - en debatbog. Center for Selvmordsforskning 1998
- | Strategiplan til forebyggelse af selvmordsadfærd i Vejle Amt. Vejle Amt 1998
- | Zøllner, Lilian. Unges (mis)trivsel. Center for Selvmordsforskning 2002

For supplerende litteratur om selvmordsadfærd og forebyggelse, se side 144.

FOREBYGGELSE AF SELVMORD

Social- og Sundhedsskolen i Viborg Amt

Sted	Social- og Sundhedsskolen Viborg Amt, afdeling Skive
Tidspunkt	Forårssemestret 2003
Uddannelse	Social- og sundhedshjælperuddannelsen
Tidspunkt i uddannelsen	2. skoleperiode
Antal deltagere	18 deltagere
Undervisningens omfang	24 lektioner fordelt på 14 delemner over 4 hele + en halv dag
Antal undervisere	4 undervisere (inkl. to af projektlederne)
Gæstelærere	Nej
Deltagende fag	Pædagogik med psykologi, sundhedsfag, dansk, aktivitets- og praktiske fag
Projektledere	Sygeplejerske, voksenpædagog, underviser Susanne Thomsen Sygeplejerske, underviser Lis Reslow Sygeplejerske, kursus- og afdelingsleder Lene Dahlgaard
Metode	Udgangspunktet for temadagene var problembaseret læring, hvor eleven er aktiv i egen læreproces. Der blev lagt vægt på elevens evne til at handle på grundlag af etiske overvejelser
Projektets indhold	Tværfaglig temaundervisning med oplæg fra undervisere, klassedialog, videofilm "Når katastrofen rammer", "Det tavse råb" og spillefilm, rollespil udført af lærerne, case- og projektarbejde
Projekt mål	At udvikle og beskrive undervisningsmateriale, som kan virke som idébank for alle skolens undervisere og at opkvalificere social- og sundhedselevens viden, færdigheder og holdninger med henblik på forebyggelse af selvmord og selvmordsforsøg
Implementering	Projektet er gentaget i beskåret form i efteråret 2003 i fagene pædagogik/psykologi. Fra foråret 2004 udbydes emnet tre gange årligt som valgfagsuge (30 timer) på tværs af hjælper- og assistentuddannelsen
Kontaktadresse	Social- og Sundhedsskolen Viborg Amt, afdeling Skive Nordbanevej 6, 7800 Skive, Tlf. 96 15 34 00
Webadresse	www.sosuviborgamt.dk
Kontaktperson	Susanne Thomsen. E-mail: susanne.thomsen9@skolekom.dk

FAGLIGT PÆDAGOGISKE OVERVEJELSER

- | Lektionerne samles i et koncentreret forløb fordelt på 5 dage, for at give eleverne størst mulighed for fordybelse og engagement.
- | Udgangspunktet for undervisningsplanen er at koble undervisningen til de fag og den viden, eleverne allerede har fra skoleforløb og praksis og at bruge undervisning om selvmord og selvmordsforebyggelse som udgangspunkt for bl.a. sociologiske, psykologiske, pædagogiske og medicinske vinkler på emnet.
- | Undervisningsformen skal tage hensyn til elevernes forskellige læringsstile gennem en bred tilgang til emnet.
- | Skolens læringssyn tager udgangspunkt i "det konstruktivistiske læringssyn", hvor eleven ud fra egne erfaringer og forudsætninger tilegner sig viden, færdigheder og holdninger.

FOREBYGGELSE AF SELVMORD

Med udgangspunkt i det høje antal af selvmordsforsøg og selvmord i Danmark har Social- og Sundhedsskolen i Viborg Amt anset det for relevant at lave et forsøgs- og udviklingsprojekt med undervisning i selvmordsforebyggelse for social- og sundhedshjælperelever på 2. skoleforløb.

Projektets mål

Formålet med forsøgsprojektet var at udvikle undervisningsmateriale, som kan være med til at øge elevernes viden, færdigheder og holdninger i forhold til forebyggelse af selvmordsforsøg og selvmord.

Projektets mål var:

- | At udvikle og beskrive undervisningsmateriale, der kan virke som idébank for alle skolens undervisere
- | At opkvalificere social- og sundhedshjælperelevernes viden, færdigheder og holdninger med henblik på forebyggelse af selvmordsforsøg og selvmord
- | At social- og sundhedshjælpereleverne bliver bevidste om deres rolle i forhold til at medvirke til nedbrydelse af myter og tabuer i samfundet inden for dette faglige felt

PROJEKTETS BAGGRUND

Baggrunden var, at social- og sundhedshjælpere i deres praksis vil være i kontakt med brugere, som på den ene eller anden måde kan være selvmordstruede f.eks. på grund af sygdom, alderdom eller ensomhed. Ønsket med udviklingsarbejdet var at være med til at inspirere og give ideer til planlægning og afvikling af undervisning i selvmordsforebyggelse på social- og sundhedsskoler generelt.

Det var også tænkt ind i projektet, at eleverne selv kan blive genstand for stress, sorg eller lignende, og at de derfor kan have behov for at blive gjort bevidste om den indflydelse, de har på deres eget liv.

TILRETTELÆGGELSE AF UNDERVISNINGEN

”Forebyggelse af selvmord” placeres bedst i første halvdel af 2. skoleperiode og indgår som et tema sammen med beslægtede emner som sorg, krise og døden. Eleverne har på dette tidspunkt mulighed for at inddrage praksiserfaringer samt fordybe sig i og inddrage relevant teori fra 1. skoleperiode. Undervisningen skulle tage hensyn til, at eleverne på social- og sundhedshjælperuddannelsen har en aldersmæssig stor spredning – typisk fra 17 til 50 år – hvilket betyder, at der vil være elever, som har mere livserfaring end andre, dog ikke nødvendigvis inden for emnet.

”Forebyggelse af selvmord” blev tilrettelagt på følgende måde: alle undervisere læste projektbeskrivelsen og udarbejdede i fællesskab undervisningsplanen ud fra spørgsmålene: Hvad skal eleverne lære? Hvorfor skal de lære det? Hvordan skal de lære det?

Skolens læringssyn tager udgangspunkt i ”det konstruktivistiske læringssyn”, hvor eleven ud fra egne erfaringer og forudsætninger tilegner sig viden, færdigheder og holdninger. Udgangspunktet for temadagene var problembaseret læring (PBL), hvor eleven er aktiv i egen læreproces. Der blev lagt vægt på elevens udvikling af personlige kompetencer samt evne til at handle på grundlag af etiske overvejelser. Desuden blev der lagt vægt på det tværfaglige samarbejde.

Undervisningsmetoden var deduktiv med oplæg fra undviserne, klassedialog, rollespil udført af lærere, case-/projektarbejde og filmfremvisning i relation til emnet, fordi det erfaringsmæssigt giver stor variation i undervisningen og appellerer til elevernes forskellige måder at lære på.

Både områdefagene: pædagogik/psykologi, sundhedsfag, aktivitets- og praktiske fag og grundfaget dansk blev integreret i temaet, og undviserne fordelte emnerne efter deres faglige baggrund, så både en sygeplejerske, en socialrådgiver, en fysioterapeut og en dansklærer medvirkede i projektet.

Netop fordi emnet skulle belyses fra mange vinkler, blev der afsat 24 lektioner til udviklingsprojektet. De blev samlet i én blok, da en samlet temaundervisning giver større mulighed for fordybelse og engagement og skaber mindre forvirring hos den enkelte elev.

Som indgang til projektet oprettede projektlederne en idébank, i form af en ”håndbog,” til undervisningen i selvmordsforebyggelse. Her kunne/kan kollegerne finde inspiration og materiale til projektundervisningen, hvortil der i øvrigt var metodefrihed.

Indholdet i idébanken var:

- | Definitioner på selvmordsforsøg og selvmord
- | Statistik om selvmord
- | Myter og tabuer
- | Tværfagligt samarbejde
- | Pædagogik
- | Psykologi og kultur
- | Etik og normer
- | WHO
- | Kriser og tab
- | Den vanskelige samtale
- | Forebyggelsesstrategier
- | Samarbejde med pårørende
- | Selvmordsadfærd
- | Omsorg og støtte
- | Samarbejde med frivillige netværk og organisationer i Viborg Amt

Undervisningen på social- og sundhedshjælperuddannelsen indeholder i forvejen enkelte emner, som relaterer sig til selvmord, f.eks. udviklingspsykologi, traumatisk kriseteori samt det normale sorgforløb. Derfor var disse emner både tænkt ind i projekt-/caseundervisningen, i klasseundervisningen og dialogen samt i diskussionerne om selvmordsproblematikken.

Der blev lagt vægt på at give eleverne mest mulig viden om selvmordssignaler og mulighed for at diskutere handlemuligheder og redskaber, bl.a. med fokus på følgende spørgsmål:

- | Er der grupper, der skal have særlig bevågenhed?
- | Hvad gøres i den konkrete situation?
- | Hvad er vi selv herre over at kunne ændre, og hvad har vi med i vores ”bagage”?
- | Er der barrierer, der forhindrer os i at hjælpe den selvmordstruede?
- | Hvor hentes akut hjælp?

GENNEMFØRELSEN AF UNDERVISNINGEN

Forud for selve undervisningen blev eleverne introduceret til temaet via udlevering af undervisningsplanen (se næste side) som også indeholder forslag til litteratur til hver enkelt lektion. De 24 lektioner blev afviklet samlet over 4 dage med undtagelse af 2 timer, som, pga. praktiske forhold, måtte afvikles i ugen efter. Undervisningen blev afholdt i et almindeligt klasselokale med tavle og videofremviser samt overheadprojektor, og der var mulighed for at anvende grupperum, bibliotek og IT-lokale.

I løbet af forsøgsprojektet fik eleverne undervisning i 14 delemner, som alle på et eller andet niveau relaterer sig til selvmord og forebyggelse. Indhold, metode og litteratur til de enkelte moduler fremgår af den samlede undervisningsplan.

Introduktion og fakta

I de to første moduler blev eleverne bedt om at tage stilling til følgende spørgsmål: Hvilke oplevelser har I som social- og sundhedshjælperelever fra jeres praksis eller jeres liv om dette emne? Der blev summet i grupper inden opsamling på klassen. Eleverne blev herefter præsenteret for selvmordsstatistikker både generelt og for specifikke grupper som unge og ældre. For eleverne er det bl.a. vigtig viden, at flere end 200 ældre borgere – især ældre mænd – hvert år vælger at tage deres eget liv.

UNDERVISNINGSPPLAN OG LITTERATUR

Emne	Lekt.	Underviser	Litteratur	Metode
Intro og elevernes erfaring om emnet	1	2 sygeplejersker	Artikel: Flest forsøger selvmord i april	Klassedialog
Generelt om selvmord – statistik. Ældres selvmord, Unges selvmord	1	2 sygeplejersker	Faktahæfte nr. 1 + 2 + 4 fra Center for Selvmordsforskning	Oplæg via overheads Klassedialog
Videofilm: "Det tavse råb"	1	Sygeplejerske		Ses sammen med underviser. Opsamling
Udviklingspsykologi forhold til emnet. Cullberg/Eriksson kriseteori	3	Pæd/psyk/ sygeplejerske	Møller, Kirsten m.fl. Social- og sundhedshjælper Bind 1	Læreroplæg og klassedialog
Normalt sorgforløb. Dogmer om selvmord	2	Sygeplejerske	Møller, Kirsten m.fl. Social- og sundhedshjælper. Bind 1. Faktahæfte nr. 3 fra Center for Selvmordsforskning	Læreroplæg og klassedialog
Videofilm: "Når katastrofen rammer"	1	2 undervisere		Ses sammen med eleverne og relateres til emnet
Hvilken rolle spiller psyken på vores soma? Smitter selvmord?	1	Pæd/psyk	Zachariae, Bobby. Opskriften på et langt liv	Eleverne prøver i grupper en test om depression – opsamling
Opskriften på et langt liv	1	Pæd/psyk	Zachariae, Bobby. Opskriften på et langt liv	De 13 punkter læses af eleverne, som indbyrdes diskuterer
Kommunikation. Aktiv lytning – gensvar	3	Pæd/psyk	Rosenberg, Marshall. Ikke voldelig kommunikation Kaiser, Birthe m.fl. Om girafsprø	Efter kort læreroplæg, afprøves i grupper eksempler på girafsprø
Optimist/pessimist personligheder	1	2 undervisere	Zachariae, Bobby. Opskriften på et langt liv	Lærere spiller de to personligheder i rollespil. Opsamling og debat på klassen
Depressioner	2	2 undervisere	Zachariae, Bobby. Opskriften på et langt liv	Oplæg fra underviser – eleverne tester sig selv via skema
Hvordan skal vi observere og handle? Cases 1 + 2	2	2 undervisere	To case-stories	Arbejder projektorienteret ud fra cases i 4 grupper. Opsamling på klassen
Muligheder for hjælp	2	2 undervisere	Diverse hjemmesider om selvmord og forebyggelse	Skriftlig gruppevis tilbage-melding. Der søges på Internet
Aktivitet som forebyggelse	2	Fysioterapeut	Møller, Kirsten m.fl. Social- og sundhedshjælper. Bind 1.	Oplæg om forebyggende aktivitet og afprøvning af øvelser
Evalueringskema	1	1 underviser	Evalueringskema	Evalueringskema udleveres dagen før. Opsamling på klassen

Myter om selvmord

Når eleverne gennem klienter/patienter møder selvmordstanker og -signaler, er det vigtigt at de har konkret viden om selvmord, og at de er afklaret om deres holdning.

Via dialog og holdningsdiskussion tog klassen fat på de mest udbredte myter og fordomme om selvmord:

- | Mennesker, der taler om at begå selvmord, gør det ikke
- | Hvis mennesker ønsker at dø, kan man ikke hjælpe dem
- | Kun professionelle kan forebygge selvmord
- | Kun psykisk syge og deprimerede begår selvmord
- | Der sker flest selvmord i storbyerne
- | Børn begår ikke selvmord eller forsøger på det

Udviklings- og krisepsykologi

Modulet tog fat på livskriserne, selvmord og spørgsmålet: ”Hvornår er vi mest sårbare i vores liv?”. Da social- og sundhedshjælperleverne i deres praksis ofte vil møde mennesker, som har mistet en ægtefælle, var det normale og det patologiske sorgforløb også en del af det teoretiske stof, der blev gennemgået.

Efter underviserens mening er det nødvendigt at gå tæt på – også følelsesmæssigt – for at få eleverne til at åbne sig for et tabuiseret emne som selvmord. Filmen ”Når katastrofen rammer” gjorde et voldsomt indtryk på eleverne, men var også grobund for en diskussion af både generelle og mere personlige problemstillinger.

Opskriften på et langt liv

Livskvalitet har stor betydning i forhold til selvmordsproblematikken, da et godt liv virker forebyggende. Med udgangspunkt i Bobby Zachariae's bog ”Opskriften på et langt liv” blev der på fire af undervisningsmodulerne arbejdet med emner, som alle betyder noget for borgere/klienter – og for social- og sundhedshjælperleverne.

- | Hvad betyder sund levevis og relationer til andre mennesker for livskvaliteten og livslængden?
- | Hvordan spiller psyken ind på såvel livskvalitet som dødelighed?
- | Hvad betyder psyken for vores soma?

Om vi trives og har et ”godt liv” afhænger af mange ting. Livskvalitet afhænger af livstilsfaktorer: spise-, drikke- og motionsvaner, relationer til andre mennesker. Men velvære og tilfredshed afhænger også af, om vi føler, at livet for det meste arbejder med os og ikke imod os. Tilfredse mennesker er mindre selvmordstruede. Et positivt livssyn har indflydelse på helbredet, og f.eks. har personer med et pessimistisk livssyn et dårligere fysisk helbred.

Som grundlag for en diskussion af, om det har betydning for selvmordsrisikoen, om man er optimist eller pessimist, udførte lærerne et rollespil på 10 min.

Da depression er en højrisikofaktor i forhold til selvmordsproblematikken, fik eleverne også en grundig gennemgang af de forskellige typer og viden om, at depressioner er særligt udbredte blandt ældre. For at lære depressionssymptomerne bedre at kende, udfyldte eleverne selv Norman Rosenthals spørgeskema om vinterdepression.

Sociologi, psykologi og medier

Er det sådan, at mange af de mennesker, der er deprimerede og ulykkelige, og som har svært ved at beslutte sig for at begå selvmord, gør det, når de pludselig læser eller hører om én, der har begået selvmord? Lød spørgsmålet i et modul om den sociologiske og psykologiske vinkel på selvmord og om mediernes rolle i forhold til selvmord og dødsulykker.

Kommunikation

En vellykket verbal kommunikation forudsætter, at man er i stand til at opfatte borgerens nonverbale signaler. Hvordan det sagte bliver sagt, i hvilket tonefald og med hvilket ordvalg og minespil. Hvad der *ikke* bliver sagt, er også vigtigt. Samtalen skal foregå i ”øjnehøjde”, og når det gælder selvmordsforebyggelse er det af afgørende betydning, at være bevidst om sin egen måde at kommunikere.

En lektion præsenterede derfor eleverne for forskellige kommunikationsformer, så de kunne skabe sig et overblik over, hvilke kommunikative redskaber, de kan anvende over for selvmordstruede. Det blev understreget, at følsomme emner, tabuemner, mangelfuld indføling, dårlig ”kemi” og usikkerhed angående formålet med samtalen kan forstyrre kommunikationen.

Til denne lektion havde eleverne forberedt sig hjemmefra ud fra udleveret materiale, og efter et kort læreroplæg lavede de øvelser i girafsprøge (assertionstræning) med fokus på temaet selvmord. Desuden udførte de en personlighedsprofiløvelse.

Selvordssignaler

At kende til selvmordssignaler, er vigtigt for en social- og sundhedshjælper, og eleverne arbejdede med to cases der tog udgangspunkt i hverdagssituationer: En ny klient, som ikke synes at livet er værd at leve og en fast klient, som bliver mere og mere trist og inaktiv og som ikke ”gider leve mere”. Det er vanskeligt at tale om selvmordstanker og også at luften sin mistanke om, at noget er galt. Med udgangspunkt i filmen ”Det tavse råb” blev der også sat lys på den enkelte social- og sundhedshjælperes faglige rolle og ansvar. Ønsket var, at eleverne fik konkret viden om, *hvad de kan gøre*, hvis de står over for en borger, der er selvmordstruet. *Hvor hentes der hjælp? Og hvilke foranstaltninger skal iværksættes?*

EVALUERING

Elevernes evalueringer

Både den skriftlige og den mundtlige evaluering viste, at eleverne overvejende oplevede undervisningen interessant og vedkommende.

- *Har været et godt og lærerigt forløb*
- *Ville godt have været dybere i emnet og selv prøve nogle rollespil*
- *Det hele kan bruges, både emnerne omkring selvmord og kommunikation er meget relevant*
- *Jeg vil nu have det i baghovedet, når jeg ser folk have symptomer, men er lidt usikker på, hvor hjælpen findes*
- *Jeg vil være mere opmærksom på signaler fra brugerne og bruge spørgeteknikker mere bevidst, samt være mere bevidst om, hvordan de svarer og reagerer*
- *Vi ved nu, hvordan vi skal snakke til og håndtere selvmordstruede*

Nogle syntes godt om diskussionerne i plenum og gruppearbejdet ud fra egen erfaringer – andre ikke. Enkelte syntes, det gik for tæt på, når egne erfaringer inddrages. Om selve forløbet blev sagt, at det var godt:

- *At der var to lærere*
- *At emnet gribes tværfagligt an*
- *At vi havde mulighed for at bruge egne erfaringer*
- *At få aflivet nogle myter om selvmord*

Blandt mangler og efterlysninger pegede nogle elever på konkret viden:

- *Viden om hvilke skader, der kan komme, hvis selvmordet ikke lykkes*
- *Ville gerne have hørt noget om, hvad jeg skal observere ved f.eks. indtag af sovepiller, nervepiller...*

At spillefilmen ”Den kroniske uskyld” og dermed faget dansk også var integreret i emnet blev opfattet meget positivt af eleverne.

Projektledernes evalueringer

Projektet er gennemført i overensstemmelse med projektets formål og mål. Projektet har været en succes, fordi undervisningen og materialet har været med til at øge elevernes viden, færdigheder og holdninger i forhold til forebyggelse af selvmordsforsøg og selvmord. Eleverne er blevet bevidste om myter og tabuer og kan være med til at nedbryde dem på det faglige område. De har tilegnet sig ny viden, forholdt sig til problemstillinger og haft mulighed for at få øget deres kommunikative færdigheder i forhold til selvmordstruede. De er også blevet mere opmærksomme på sociale og samfundsmæssige forhold og de teorier, der har betydning for forebyggelse af selvmord.

Det var et relevant og udbytterigt emne for tværfagligt samarbejde og vigtigt, at eleverne fik mange faglige vinkler og tilgange. Forløbet var koncentreret med megen ”stoftrængsel”, fordi projektlederne i deres planlægning havde været for optimistiske, også selvom det ikke var muligt at få inddraget social- og samfundsfag i så høj grad, som ønsket. Hvad angår udviklingen af undervisningsmaterialet, er der brugt meget tid på at oprette idébanken, som har tjent sit formål i forberedelsen af undervisningen.

Dobbeltlærerbemanding på i alt 18 af de 24 timer har givet optimale vilkår i forhold til både kontinuiteten i undervisningen og i den individuelle vejledning i grupperne. I forbindelse med rollespillet var det også vigtigt, fordi underviserne kunne opfange flere af elevernes reaktioner og bruge det i den efterfølgende undervisning.

I dette projekt var to-lærer-parret undervisere inden for sundhedsfag og pædagogik/psykologi – en social- og samfundsfagslærer kunne have været én af de gennemgående lærere.

Elevernes engagement og aktive deltagelse i klassen, case/projektarbejde, fremlæggelse, søgning på nettet og hjemmearbejde (lektier) har været med til at give gode vilkår for læring. En hel del af undervisningen har været holdningsbearbejdende og er foregået som dialog på klassen. Mange elever har oplevet, at temaet gik ”meget tæt på”. Anvendelsen af de tre film gav efterfølgende anledning til megen debat, og der kunne være brugt lidt mere tid til dette.

JUSTERINGER PÅ BAGGRUND AF EVALUERING

- | Det er vigtigt at veksle mellem forskellige undervisningsmetoder og udvælge stof, så eleverne ikke oplever ”stoftrængsel”.
- | Det har været positivt med dobbeltlærer. Hvis ressourcerne ikke er til stede, kan forløbet planlægges uden. Det vigtige er tværfagligheden i undervisergruppen.
- | Temaet kan evt. lægges sammen med andre emneområder i uddannelsen som sorg og krise, døden, udviklingspsykologi, livsstil og livsform, kropsbevidsthed, aktivitet, m.v.
- | Vigtigt at henvise til, at eleverne senere får undervisning i førstehjælp, hvis de ikke har haft det, når undervisningen i dette tema afvikles.
- | Begrundelsen for at anvende cases til projektarbejdet var, at det skulle ”spare tid”. Men det skal overvejes, om det ville være bedre at lade eleverne selv udvælge en problemstilling, som de vil arbejde i dybden med.
- | Udviklings- og kriseteorier samt handleredskaber skal i fremtiden fylde forholdsvis meget, fordi eleverne ønsker at få redskaber og viden til det professionelle omsorgsarbejde til mennesker i krise.

IMPLEMENTERING

I efteråret 2003 var det ikke muligt at undervise særskilt i ”Forebyggelse af selvmord”, og emnet indgik i stedet i faget pædagogik/psykologi. Løsningen er ikke optimal, fordi den ikke giver mulighed for at arbejde i dybden med emnet.

Alle skolens elever (både kommende hjælpere og assistenter) har i deres uddannelsesforløb tværfaglige valgfagsuger. Temaet ”Forebyggelse af selvmord” er planlagt som et af emnerne i valgfagsugen med 30 lektioner (1 uge) fra foråret 2004. Planen er, at emnet skal udbydes tre gange årligt.

Da emnet bliver et valgfag, vil ikke alle elever komme til at arbejde med emnet selvmord. Nogle vil i stedet arbejde med beslægtede temaer. Da eleverne via en fremlæggelse skal formidle deres viden til klassen, vil alle elever få en vis viden om emnet.

LITTERATUR ANVENDT I PROJEKTET

- | Durkheim, Émile. Selvmordet: en sociologisk undersøgelse. Fremad 1978
- | Faktahæfte 1 – 4. Center for Selvmordsforskning
- | Gisiger, Charlotte. Tag dit liv – fra selvmord til selvværd. Vadum Dahl 1995
- | Hiim, Hilde m.fl. Læring gennem oplevelse, forståelse og handling. En studiebog i didaktik. Gyldendal 1997
- | Hillgaard, Lis m.fl. Sorg og krise. Munksgaard 2000
- | Kaiser, Birte m.fl. Om girafsprø. CVU Vest 2002
- | Kjeldsen, Birgitte. Selvværd – selvfølelse. VPK opgave 1994
- | Larsen, Steen. Den videnskabelige skole. Steen Larsens forlag 1993
- | Mabeck, Carl Erik. Samtalen med patienten. Munksgaard 2000
- | Møller, Kirsten m.fl. Social og sundhedshjælper 1 + 2. Munksgaard 1995
- | Petterson, Roar C. Problembaseret Læring. Dafolo 1999
- | Rosenberg, Marshall B. Ikke voldelig kommunikation. Girafsprø. Borgen 2002
- | Zachariae, Bobby. Opskriften på et langt liv. Munksgaard 2003

For supplerende litteratur om selvmordsadfærd og forebyggelse, se side 144.

MÅ ET MENNESKE TAGE SIT EGET LIV?

CVSU Fyn, Sygeplejerskeuddannelsen i Svendborg

Sted	CVSU Fyn, Sygeplejerskeuddannelsen i Svendborg
Tidspunkt	Efterårssemestret 2003
Uddannelse	Sygeplejerskeuddannelsen
Tidspunkt i uddannelsen	3. semester
Antal deltagere	15 studerende
Undervisningens omfang	10 lektioner fordelt på 2 dage
Antal undervisere	2 undervisere (projektlederne) og en gæstelærer
Gæstelærere	Sygeplejerske Elisabeth Ellendersen, PsykInfo, Vejle
Deltagende fag	Socialpsykologi med elementer fra etik, filosofi, psykiatri, psykologi, sociologi og epidemiologi
Projektledere	Sygeplejerske, stud.cur. sygeplejelærer Søren Bech Sygeplejerske, cand.comm. sygeplejelærer Inger Jensen
Metode	To dages holdningsbearbejdende undervisning om selvmord, som lægger vægt på at tage vare på mennesket som helhed. Undervisningen havde derfor fokus på både de intellektuelle, emotionelle og psykomotoriske processer
Projektets indhold	Oplæg, inddragelse af litteratur på klassen og cases. Fokus på de studerendes refleksioner over egen holdning i de fælles diskussioner, udfordringer og perspektiveringer. Gæstelærer med praktisk erfaring
Projekt mål	At de studerende reflekterer over egen holdning til selvmord og får faktuel viden om selvmord og selvmordsforebyggelse
Implementering	Projektet er gentaget i marts 2004. Desuden har en del af de studerende fra forsøgsprojektet deltaget i udviklingsprojektet: "At stille det rigtige spørgsmål på det rigtige tidspunkt"
Kontaktadresse	Center for Videregående Sundhedsuddannelser Fyn, Sygeplejerskeuddannelsen i Svendborg, Baagøes Allé 8B, 5700 Svendborg Tlf. 63 20 47 40
Webadresse	www.cvsu.dk
Kontaktperson	Søren Bech: sbe@cvsu.dk

FAGLIGT PÆDAGOGISKE OVERVEJELSER

- | De studerende har på 3. semester den teoretiske og praktiske viden, der kræves for at kunne arbejde med holdninger til selvmord.
- | Ved at flytte undervisningen i selvmordsproblematikker fra psykiatri til socialpsykologi er intentionen at henlede de studerendes opmærksomhed på selvmordssignaler i alle de sammenhænge, hvor de kan møde dem f.eks. i det psykiatriske arbejde, på somatiske afdelinger og i hjemmeplejen.
- | For at kunne bearbejde holdninger skal der lægges vægt på at arbejde med såvel kognitive som affektive og adfærdsmæssige komponenter, og derfor skal der arbejdes med en procesorienteret undervisning, en konfluent pædagogik.
- | De studerendes refleksioner er ledetråden i undervisningen. Dette kræver en åben undervisningsplan, hvor underviserne kan tage udgangspunkt i den enkeltes oplevelse, vurdering, erindring, erfaring og viden.
- | Projektet er det første af i alt tre forøgs og -udviklingsprojekter om selvmordsforebyggelse.

MÅ ET MENNESKE TAGE SIT EGET LIV?

I faget socialpsykologi har 15 studerende på 3. semester på sygeplejerskeuddannelsen i Svendborg modtaget to dages undervisning i emnet selvmord med udgangspunkt i de studerendes egne holdninger og fordomme. Det skete som led i et forsøgs- og udviklingsprojekt, som havde til formål at implementere undervisningsforløbet i professionsbacheloruddannelsen i sygepleje.

PROJEKTETS MÅL

Formålet med de to undervisningsdage i emnet var:

- I at den studerende reflekterer over egen holdning til selvmord
- I at den studerende får faktuel viden om selvmord og selvmordsforebyggelse

Overordnet var målet at få en holdningsafklarende undervisning i selvmordsforebyggelse implementeret på 3. semester af sygeplejerskeuddannelsen.

PROJEKTETS BAGGRUND

Undervisningen er det første delprojekt af tre forsøgs- og udviklingsprojekter om undervisning i selvmordsforebyggelse forankret på Sygeplejerskeuddannelsen i Svendborg. Samlet skal de tre tiltag være med til at professionalisere indsatsen på området.

Forsøgs- og udviklingsprojektet var udviklet af to undervisere fra uddannelsen. Til daglig underviser de i henholdsvis psykiatri, psykologi, sygepleje og i kommunikation, psykiatri, psykologi. I takt med planlægningen og implementeringen af den nye bacheloruddannelse ønskede de at justere tilbuddet om undervisning i selvmordsrisiko og -adfærd og at inddrage den nyeste viden på området.

Undervisning i selvmordsforebyggelse har på den tidligere uddannelsesordning været knyttet til undervisningen i psykiatri og psykiatrisk sygepleje, og emnet bør – i følge projektlederne – stadig tages op her, da psykisk sygdom giver en forhøjet selvmordsrisiko.

Forsøgs- og projektundervisningen på 3. semester havde til opgave at løsrive emnet fra faget psykiatri og få det placeret i socialpsykologi. Projektledernes intentioner var at øge de studerendes færdigheder i at kunne og turde se selvmordstruede mennesker på for eksempel plejehjem eller i sundhedsplejen på folkeskolerne. En forudsætning herfor er, at de studerende véd hvilke signaler, de skal være opmærksomme på, at de er i stand til at se dem og at agere på dem.

Området socialpsykologi er et nyt fag i sygeplejerskeuddannelsen. Det beskæftiger sig med forholdet mellem individ og samfund, og undervisningen behandler centrale emner som bl.a. holdninger, lydighed/autoriteter, socialisering og rollebegrebet. Begreber, der gør faget velegnet til at rumme undervisningen i selvmordsforebyggelse.

På 3. semester har de studerende teoretiske forudsætninger med sig fra etik, filosofi, videnskabsteori og kommunikation og samtidig har de viden om menneskers grundlæggende behov. Samlet giver det dem baggrund for at arbejde i dybden med holdninger til selvmord.

TILRETTELÆGGELSE AF UNDERVISNINGEN

At skabe en holdningsafklaring hos de studerende kræver, at underviserne arbejder med både kognitive, affektive og adfærdsmæssige komponenter i holdningsbegrebet.

Den kognitive komponent omfatter erfaringer, kendskab og viden om den selvmordstruede person, selvmord som fænomen og generel viden om selvmord og forebyggelse. En større grad af viden og erfaring kan nuancere og evt. ændre en holdning.

Den affektive komponent omfatter følelser over for situationer og personer. I forhold til selvmord vil den studerendes følelser over for den selvmordstruede person være at finde i den personlige opfattelse af fænomenet selvmord og i egne værdier – opfattelsen af sig selv og sit fag.

Den adfærdsmæssige komponent er handling: Om den studerende overhovedet ser den selvmordstruede eller viger udenom. Får hun i mødet en oplevelse af, at ”her *må* jeg gøre noget?”, eller står hun med en oplevelse af, at ”det her er ikke noget, der angår mig?”

På denne baggrund fandt underviserne, at undervisningen skulle bygges op om tre hovedemner i nævnte rækkefølge:

- | Afdækning af den enkelte studerendes holdninger til selvmord og forebyggelse
- | Faktuel viden om selvmord og forebyggelse
- | Bearbejdning af holdninger

De pædagogiske overvejelser gik ud på at finde en hensigtsmæssig undervisningsmetode til bevidstgørelse af egne holdninger gennem refleksion og selvrefleksion. At sætte holdninger og adfærd til diskussion og bearbejdning kræver også, at man bliver bevidst om, hvilke signaler man selv sender, og hvilke man som professionel ønsker at sende.

Konfluent pædagogik

Metodevalget faldt på en konfluent pædagogik, der prøver at forene intellektuelle, emotionelle og psykomotoriske processer i læring, og hvor det at holde et helhedsperspektiv samtidig står helt klart. Med konfluent pædagogik er det de studerende og deres refleksioner, der er ledetråden i undervisningen, der skal tilrettelægges, så den fremmer de studerendes egne opdagelser – uden at styre dem.

I forhold til selvmordsforebyggelse indebærer metoden, at underviserne tager afsæt i den enkeltes umiddelbare oplevelse, vurdering, erindring, erfaring og viden.

At arbejde på denne måde kræver en temmelig åben undervisningsplan. Der kan godt være et formål defineret af underviserne, en tidsplan og en oversigt over mulige indholdselementer, men der kan *ikke* være en stram struktur, da undervisningen overvejende er procesorienteret.

Planlægningsfasen

Projektlederne planlagde i alt 10 lektioner om selvmord, hvoraf de fire i forvejen var skemalagte. De var fordelt med seks lektioner den første og fire lektioner den næste dag, så der hurtigt kunne følges op på problemstillingerne. En normal undervisningsdag er opdelt i lektioner a 45 min. med 15 min. pauser. I forsøgs- og udviklingsprojektet skulle man i stedet holde pauser, når det passede ind i processen.

De to undervisere havde allerede erfaring med at arbejde sammen om denne type undervisning, så de var klar over, at den kræver en bred viden og en stor åbenhed for, hvad der kan og vil ske i løbet af undervisningen. Som forberedelse opbyggede de derfor en række noter, overheads m.v., som de kunne trække på undervejs, og de planlagde ligeledes, hvordan de skulle supplere hinanden både fagligt og kollegialt.

Ud fra deres pædagogiske overvejelser og research besluttede de at tilstræbe, at selvmord og forebyggelse blev belyst i forhold til etik, filosofi, kommunikation, psykiatri og socialpsykologi.

Arbejdsformen med oplæg, inddragelse af litteratur på klassen og cases blev valgt for at få en høj grad af deltageraktivitet. Fokus skulle være på de studerendes refleksioner over deres egne holdninger gennem fælles diskussioner, udfordringer og perspektiveringer. Undervejs ville underviserne balancere mellem en udfordrende/undersøgende og en støttende tilgang, da der kunne være studerende, som havde selvmordsproblematikken tæt inde på livet – i familien eller vennekredsen – og derfor blev berørt af undervisningen. Her var det af stor betydning, at det var muligt at arbejde med to-lærer-undervisning, så den ene underviser kunne forlade klasserummet, hvis en studerende fik brug for en samtale undervejs.

Netop fordi undervisningen drejer sig om at få åbnet for processer i og blandt de studerende, kan det ikke undgå at berøre dem følelsesmæssigt. F.eks. kan de studerendes tanker blive sat på en hård prøve, fordi deres tidligere handlinger i forhold til selvmordsproblematikker måske bliver kritiseret af andre, eller fordi de – hvad der kan gøre mere ondt – bliver klar over, at de selv må tage afstand fra dem. Dette kan medføre både skyld og skam hos de studerende. Især på dette punkt, ville underviserne satse på at være udfordrende, så de studerende kom til både at tænke og føle.

Gæstelærer

De studerende sætter stor pris på, hvad de kalder autentiske fortællinger om de fænomener, de beskæftiger sig med. Derfor ønskede underviserne, at de studerende fik mulighed for at høre om konkrete problemstillinger, som de udspiller sig i praksis. Deres første idé var at få en erfaringsperson til at fortælle om sit selvmordsforsøg. Det blev dog frarådet fra Center for Selvmordsforskning, fordi det kan være for provokerende en oplevelse for gæstelæreren. I stedet fik de en aftale med sygeplejerske Elisabeth Ellendersen, PsykInfo i Vejle, som har stor viden og indsigt på området.

GENNEMFØRELSE AF UNDERVISNINGEN

Cirka 2 uger før undervisningen blev de studerende introduceret til forløbet ved en kort mundtlig orientering. På førstedagen mødte hele holdet, bestående af 15 studerende på 3. semester – på andendagen udeblev en enkelt.

For socialpsykologi gælder det, at undervisningsdeltagelsen er frivillig. Der er ikke selvstændig prøve i faget, der indgår som begrundelses- og belysningselementer i andre prøver.

Undervisningsplan

1. dag	2. dag
<p>08.15 – 12.00</p> <ul style="list-style-type: none">– Præsentation af formål, indhold og arbejdsform– Afdækning og diskussion af holdninger– Arbejde med Faktahæfte nr.3 (Kognitiv påvirkning)– Perspektiver gennem underviser – indlæg og cases– Psykiatri, kommunikation, psykologi, naturvidenskab, etik, sociologi, lovgivning, epidemiologi– Arbejde med sygeplejerske retningslinjer– Centralt er udsagnet om, at sygeplejersken skal udvise respekt for det enkelte menneskes egne valg. (Affektiv påvirkning)– Pause med mulighed for at samle op på evt. problemer <p>12.30 – 14.15</p> <ul style="list-style-type: none">– Gæstelærer Elisabeth Ellendersen, PsykInfo i Vejle: Aktuelle problemstillinger i arbejdet med selvmordstruede mennesker– Pause– Spørgsmål og diskussion– Afrunding	<p>08.15 – 12.00</p> <ul style="list-style-type: none">– Fælles udveksling af erfaringer fra 1. dag– Gennemgang af socialpsykologiske vinkler som optakt til gruppearbejde med cases– Grupperne arbejder med cases– Opsamling og diskussion på gruppearbejdet– Afrunding og evaluering af dagene

Undervisningen foregik i de studerendes klasselokale. De studerende havde placeret sig som vanligt med en bordopstilling i to parallelle rækker, hvor de ikke kan have øjenkontakt med hinanden. Underviserne fravalgte at lave et firkantet bord, hvor alle kunne se hinanden, da det kunne blive for fremmed og uvant og give anledning til, at de studerende blev for reserverede.

Underviserne placerede sig – ikke bag katederet – men på siderne af det. Det var en stor fordel for den underviser, der "var på" at vide, at den anden havde kontakt med de studerende.

Afvikling af 1. dag

Afdækning af holdninger

På et stykke papir skulle de studerende hver især tegne en cirkel med 6 stråler og svare på:

- | Hvad tænker du ved ordet selvmord?
- | Hvad føler du ved ordet selvmord?
- | Hvad gør du ved ordet selvmord?

De studerende blev opfordret til uzensureret at skrive de første indskydelser, og de arbejdede koncentreret med opgaven. Herefter blev alle udsagn noteret på tavlen i en stor cirkel og udsagnene blev uddybet og underbygget med

tanker, følelser og handlingsaspekter. De studerende blev ved, til ingen længere kunne fremkomme med noget nyt. I opsamlingen på tavlen følte flere af de studerende sig vældig udfordret, og nogle gav udtryk for, at det var svært at tale om, og især fandt de det vanskeligt at turde møde de selvmordstruede og forholde sig til dem. Der fremkom mange forskellige holdninger, og det var udfordrende for underviserne, da metoden indebærer, at alle holdninger skal accepteres som legale.

Afdækningen på tavlen tog lang tid, men det var underviserne forberedte på og gav plads til.

Etisk, filosofiske diskussioner

Næste punkt var Faktahæfte nr. 3 fra Center for Selvmordsforskning: Fra tabu til myte – Fakta om selvmordsadfærd. Hensigten med brug af hæftet var at øge de studerendes viden, punktere myter og derved påvirke følelser og handleimpulser. De studerende fik indledningsvis 20 minutter til at læse hæftet. Derefter lød spørgsmålet til klassen: ”Ændrer det, du har læst, ved dine tanker, følelser og handlinger?”

Ved den efterfølgende diskussion var de studerende meget engagerede. Nogle gav udtryk for, at de blev mere og mere forvirrede. Snart syntes de, det er O.K., at et menneske vælger at tage sit eget liv – snart mente de, at det er det ikke. Andre studerende blev blot mere bekræftede i deres oprindelige holdning.

Undervisernes rolle var i denne fase at styre diskussionen og at udfordre de studerende til at begrunde og uddybe. Tiden løb hurtigt, hvilket indebar mindre tid til de næste undervisningspunkter, bl.a. blev læreroplægget om perspektiver nedprioriteret for at få plads til formiddagens arbejde med cases.

Der var to cases. Dels om en ældre hjemmeboende kvinde, der gennem længere tids ensomhed har udviklet selvmordstanker, dels en ung, psykiatrisk patient. Det førte til diskussioner om:

- | Selvmord kan retfærdiggøres
- | Livet er værd at leve eller ej – belyst med etiske og filosofiske vinkler og en debat om de etiske principper: mennesket autonomi, menneskets ukrænkelighed, det enkelte menneskes værd og lidelsesprincipper

Desuden blev lovgivningsmæssige og epidemiologiske aspekter inddraget.

Sygeplejeetiske retningslinjer

Centrale diskussionspunkter var, at man som sygeplejerske er forpligtet til at respektere patientens eget valg. Herved flyttede synspunkterne sig fra ”mennesket må da aldrig tage sit eget liv” til ”mennesket må selv vælge, og vi skal støtte dette valg”.

Det medførte en diskussion om valg og valggrundlag, selvbestemmelsesret og pligt til aktiv indgriben. Især på dette tidspunkt af holdningsbearbejdelsen oplevede nogle studerende en øget tvivl om egen holdning.

Gæstelærer

Dagens sidste punkt var gæstelæreren, som dels fortalte om sin praksis med at arbejde med selvmordstruede mennesker ud fra sin grundindstilling om, at der er en anden udvej end selvmordet.

Efterfølgende præsenterede Elisabeth Ellendersen et par fortællinger om stærkt selvmordstruede mennesker, som hun har mødt i sit arbejde. I den forbindelse blev de studerende spurgt om, hvad de mente var rigtigt og muligt at gøre i de konkrete situationer. Det var vanskeligt for dem at forholde sig til, hvorefter hun selv redegjorde for sine erfaringer, og hvordan det siden gik de omtalte personer.

De studerendes reaktioner

Allerede om formiddagen blev flere af de studerende følelsesmæssigt påvirkede. Det viste sig, at selvmordsproblematikken for nogle var en del af deres eget liv, og andre blev påvirkede af de øvrige reaktioner. Underviserne varetog omsorgen for disse studerende ved at tale med dem i enrum efter behov, i løbet af dagen og ved dagens afslutning. En opgave de kunne påtage sig, da de begge er trænede i terapeutiske samtaler, gennem mange års arbejde i psykiatrien.

Afvikling af 2. dag

Dagen blev indledt med en times opfølgning på den foregående dag. Førstedagen havde sat vældig meget i gang, som de studerende havde brug for at drøfte med hinanden og med underviserne. Især havde gæsteunderviserens for-

tællinger givet stof til refleksioner. Mange studerende var frustrerede, fordi de nu mente, at de skulle og ville handle i mødet med et selvmordstruet menneske. Samtidig syntes de, at de havde for få redskaber og forudsætninger til at gøre det. Herefter fulgte underviseroplæg om socialpsykologiske begreber: socialisering, roller, praksisdeltagelse, holdninger, konformitet, lydighed og autoriteter og et gruppearbejde ud fra de tidligere præsenterede cases. Underviserne deltog ikke i gruppernes arbejde og ved den efterfølgende klassediskussion viste det sig, at nogle grupper havde brugt tiden til at tale om deres personlige forhold til selvmord og selvmordstruede mennesker, da de studerende havde behov for yderligere opfølgning. Klassediskussionen om case-historierne var præget af temaerne: roller, lydighed og autonomi samt magtfordeling. Her blev især tematiseret over emnet magt og magtposition. F.eks. om man som fagperson har autoritet til at sætte sig igennem over for et selvmordstruet menneske.

EVALUERING

Evalueringen var præget af træthed blandt de studerende, så underviserne valgte at gøre det kort. Dette var muligt, da der undervejs i undervisningen var fremkommet en del brugbare og relevante idéer til justering af undervisningen.

De studerendes evaluering

De studerende var meget interesserede i emnet og alle deltog i refleksioner og diskussioner.

Generelt gav de udtryk for, at formålet med undervisningen var opfyldt: De følte, at de "i høj grad" havde reflekteret over egne holdninger og fået mere viden om emnet. Såvel undervisningsform som indhold blev bedømt middel til godt. Af kommentarerne fremgik, at de studerende oplevede det som godt at reflektere over egne holdninger, at få lov til at formulere dem og også at høre andres holdninger.

– Jeg er ikke blevet mere afklaret med mine holdninger. De er uændrede fra før undervisningen. Men jeg er blevet bekræftet i det, jeg stod for.

– Det er svært, men jeg kan godt se, at det er vigtigt at være afklaret.

Nogle studerende gav udtryk for, at undervisningen på en fin måde kombinerede flere fag, og at det var positivt med en gæsteunderviser, som kunne give autentiske beretninger.

– Det har været nogle gode dage. Det var især godt med en underviser, der kommer fra praksis.

Blandt de mere negative tilkendegivelser var: At nogle af oplæggene var formidlet kedeligt, at man savnede mere tid til klassediskussioner, og at man efterlyste at få litteraturen udleveret på forhånd, da det ville have givet mere substans i case-arbejdet. Et gennemgående træk ved evalueringerne var, at de studerende ønskede yderligere undervisning om mulige interventioner og bad om flere værktøjer til mødet med det selvmordstruede menneske.

– Jeg er stadig meget usikker på, hvordan jeg skal tale til mennesker med selvmordstanker.

Undervisernes evaluering

Undervisernes formodning om, at det ville stille særlige krav til dem at undervise i emnet efter en konfluent pædagogisk metode holdt stik. Især på to områder:

l De studerende blev meget berørte, og tidligere erfaringer med temaet dukkede op.

l Underviserne kunne ikke/måtte ikke styre, *hvilke* undertemaer der dukkede op. Det kræver en stor mængde viden, der kan trækkes ind i den konkrete situation. Noget af det forberedte kom aldrig på banen, da det viste sig ikke lige at være relevant for netop disse studerende (men måske for andre).

Om deres rolle som undervisere konstaterede de, at det var en krævende undervisning både i forberedelsesfasen og især under selve afviklingen. Det mest krævende var den store opmærksomhed på de studerende og deres velbefindende. Undervisernes opfattelse er, at det kun kan lade sig gøre at undervise på denne måde, når man kender hinanden så godt, at man ordløst véd, *hvem der gør hvad*, i disse situationer. At man både pædagogisk og fagligt har stor tillid til hinandens evner og desuden har erfaring i at håndtere situationer, hvor studerende bliver meget berørte og har det svært.

– Det kræver, at man kan intervenere selv eller i det mindste kan overskue og handle gennem brug af andre personer eller instanser.

Det er påkrævet at være to undervisere til stede, hvis man vil arbejde med denne form for holdningsbearbejdning.

JUSTERINGER PÅ BAGGRUND AF EVALUERING

Både undervisere og studerende bemærkede, at der var en vis afmatning på dag 2. De studerende oplevede sig i høj grad brugt. Det kunne føre til en ændret pædagogisk tilrettelæggelse som at lægge første dags undervisning før en studiedag (en hjemmearbejdsdag). Det ønsker underviserne dog ikke, da der synes at være behov for en tæt opfølgning på førstedagens oplevelser. En ændret planlægning af dagens indhold og rækkefølge er mere sandsynlig.

IMPLEMENTERING

Efter afholdt undervisning er dagene og deres forløb blevet drøftet i organisationen. Dette har skabt en generel holdningsdiskussion og øget opmærksomhed på et aktuelt problem. På den måde er problematikken vedrørende selvmord og forebyggelse blevet mere synlig, og er ikke længere kun et anliggende for underviserne inden for psykiatri- og psykologiområdet. Undervisernes ønske er at implementere undervisningens form og indhold som et fast element i undervisningen i socialpsykologi, med bevarelse af hovedlinierne i forsøget. De har argumenteret for at fastholde samundervisning samt en gæsteunderviser. Foreløbig er forløbet gentaget i marts 2004.

Undervisernes forhåndsantagelse om, at der ville være behov for yderligere et projekt blev bekræftet af de studerendes store ønske om at arbejde videre med konkrete værktøjer. Enten på samme eller efterfølgende semester. Derfor var forløbet: "At stille det rigtige spørgsmål på det rigtige tidspunkt" allerede planlagt. Dette projekt er beskrevet på side 44.

Såvel undervisere som studerende ønsker en implementering, men den vil være afhængig af økonomiske ressourcer.

Undervisernes erfaringer vil under alle omstændigheder kunne inddrages i undervisningen i socialpsykologi og psykiatri.

LITTERATUR ANVENDT I PROJEKTET

For at få en forberedelsesmæssigt homogen gruppe at arbejde med, var det et bevidst pædagogisk valg, at litteraturen tidligst udleveres på førstedagen, så der ikke var nogle, der havde læst, og andre ikke. Et stort spænd i de studerendes viden var ikke ønskeligt i forbindelse med emnet. Den litteratur der blev brugt på klassen var:

- | Koester, Thomas; Frandsen, Kim (red). Introduktion til psykologi. Frydenlund 1999
Lov om frihedsberøvelse og anden tvang i psykiatrien
- | Madsen, Bente Hjorth m.fl. Når selvmordet truer - livet til debat. Munksgaard 2003
- | Schiødt, Henrik (red). Synspunkter på selvmord - en debatbog. Center for Selvmordsforskning 1998
- | Stryhn, Helle. "Sygeplejeetiske retningslinier". I: Etik og sygepleje. Munksgaard 1994
- | Sørensen, Berit. Fra tabu til myte. Fakta om selvmordsadfærd. Faktaserien nr. 3. Center for Selvmordsforskning 2002
- | Zøllner, Lilian. Definitioner på selvmord og selvmordsforsøg. (ny titel: Definitioner på selvmordsadfærd og selvskade). Faktaserien nr. 1. Center for Selvmordsforskning 2002
- | Oestrich, Irene. Tankens kraft. Kognitiv terapi i klinisk praksis. Dansk Psykologisk Forlag 1996

Øvrig litteratur:

- | Braute, Eldbjørg. Tanker og følelser i læring. Konfluent undervisning i sygepleje og andre helsefagutdannelser. Oslo Universitetsforlag 2002
- | Forslag til handlingsplan til forebyggelse af selvmordsforsøg og selvmord i Danmark. Sundhedsstyrelsen 1998
- | Hansen, Finn Thorbjørn. Den sokratiske dialoggruppe: Et værktøj til værdiafklaring. Gyldendal Undervisning 2000
- | Meldgaard, Annelise. Kulturkløft kræver adfærdsændring. Tidsskriftet Sygeplejersken nr. 2 2003
- | Rendtorff, Jacob Dahl. "Selvmordets filosofi". I: VERA – tidsskrift for pædagoger, no. 23, maj 2003
- | Tveiten, Sidsel. Veiledning – mer enn ord. Fagbokforlaget Bergen 1999

For supplerende litteratur om selvmordsadfærd og forebyggelse, se side 144.

AT STILLE DET RIGTIGE SPØRGSMÅL PÅ DET RIGTIGE TIDSPUNKT

CVSU Fyn, Sygeplejerskeuddannelsen i Svendborg

Sted	CVSU Fyn, Sygeplejerskeuddannelsen i Svendborg
Tidspunkt	Februar 2004
Uddannelse	Sygeplejerskeuddannelsen
Tidspunkt i uddannelsen	4. semester – placeres optimalt på 7. semester
Antal deltagere	7 deltagere
Undervisningens omfang	6 lektioner på én dag
Antal undervisere	2 undervisere (projektlederne) og en gæstelærer
Gæstelærer	Sygeplejerske Elisabeth Ellendersen, PsykInfo Vejle
Deltagende fag	Kommunikation, psykologi, pædagogik og epidemiologi
Projektledere	Sygeplejerske, stud.cur., sygeplejelærer Søren Bech Sygeplejerske, cand.comm., sygeplejelærer Inger Jensen
Metode	Intensiv undervisning i selvmordsforebyggelse med vægt på faktuel viden, kommunikationstræning, aktiv deltagelse og refleksion
Projektets indhold	Undervisning i risikogrupper og risikofaktorer, selvmordssignaler og huske-regler fulgt af samtaleøvelser med rollespil og erfaringsopsamling
Projekt mål	At lære de studerende at forholde sig til og benytte tidlig intervention i forhold til selvmordstruede med det formål at forhindre selvmord
Implementering	Det planlægges, at undervisningsforløbet fra efteråret 2004 skal indgå på 7. semester på alle uddannelserne på CVSU Fyn, (sygeplejerske, ergo- og fysioterapeut samt radiograf)
Kontaktadresse	Center for Videregående Sundhedsuddannelser Fyn, Sygeplejerskeuddannelsen i Svendborg Baagøes Allé 8B, 5700 Svendborg, Tlf. 63 20 47 40
Webadresse	www.cvsu.dk
Kontaktperson	Søren Bech: sbe@cvsu.dk

FAGLIGT PÆDAGOGISKE OVERVEJELSER

- | Når det gælder selvmordstruede mennesker, er hurtig intervention vigtig. En hurtig indgriben kræver, at de studerende/færdiguddannede har viden om selvmordsadfærd og -signaler og ikke mindst de kommunikative redskaber, der skal til for at spørge tæt ind til tanker og overvejelser om selvmord. De skal også vide, hvordan de skal agere herpå.
- | Studerende, som blev undervist faktisk og holdningsafklarende i emnet selvmord på et udviklingsprojekt på 3. semester, efterspurgte netop samtaleredskaber.
- | Vigtige fokuspunkter i samtaletræning er: At tage hul på samtalen, at komme ind på selvmordstanker, at finde nye løsninger og at få personen til at se andre udveje end selvmord.
- | En undervisning i selvmordsintervention kræver en solid faglig kompetence fra uddannelsens øvrige fag og erfaring fra arbejdet i klinisk praksis. Derfor placeres undervisningen optimalt på 7. semester, hvor de studerende også står over for en snarlig funktion som professionsudøvere.
- | På CVSU Fyn uddannes sygeplejersker, ergo- og fysioterapeuter samt radiografer. Ønsket er derfor en tværgående uddannelse i emnet på hele CVSU, som kan synliggøre, at selvmordsforebyggelse er et anliggende for alle sundhedsfaggrupper – og at et tværfagligt samarbejde er vigtigt for at opnå gode resultater.

AT STILLE DET RIGTIGE SPØRGSMÅL PÅ DET RIGTIGE TIDSPUNKT

Med forsøgs- og udviklingsprojektet blev afprøvet en ny model for undervisning i selvmordsforebyggelse. Undervisningen havde to hovedområder: formidling af faktuel viden om risikogrupper og risikofaktorer og øvelser i kommunikation med selvmordstruede.

Projektets deltagere var sygeplejestuderende fra 4. semester, som allerede på 3. semester havde deltaget i projektforløbet ”Må et menneske tage sit eget liv?” (se side 36).

PROJEKTETS MÅL

Formålet med kurset var, at de sygeplejestuderende bliver i stand til at være aktive i forhold til at forhindre og forebygge selvmord.

Målet med undervisningen var:

- | At kursisten bliver villig til at påtage sig ansvar for at forebygge selvmord
- | At kursisten kan identificere selvmordstruede gennem deres adfærd eller udsagn, eller fordi de er i risikogruppe
- | At kursisten har redskaber til at intervenere selvmordsforebyggende

PROJEKTETS BAGGRUND

Undervisningen er det andet af tre forsøgs- og udviklingsprojekter om undervisning i selvmordsforebyggelse forankret på Sygeplejerskeuddannelsen i Svendborg. Samlet skal de tre tiltag være med til at professionalisere indsatsen på området.

Delprojekt 1: ”Må et menneske tage sit eget liv?” arbejdede med de studerendes holdninger til selvmord og gav faktuel viden på området. Delprojekt 3: ”Hvor møder de studerende de selvmordstruede mennesker?” var et udviklingsprojekt, som resulterede i en spørgeskemaundersøgelse af, hvor og hvor ofte de studerende møder selvmordstruede.

Med delprojekt 2: ”At stille det rigtige spørgsmål på det rigtige tidspunkt” er intentionen at lære de studerende at forholde sig til og benytte tidlig intervention over for selvmordstruede – på et højt professionelt niveau. Dette kræver en høj grad af selvstændig fagkompetence. Derfor er undervisningen som udgangspunkt tænkt placeret på 7. semester, i slutningen af uddannelsen. Da uddannelsen som professionsbachelor blev oprettet i 2001, er det første 7. semester hold i efteråret 2004 (dvs. efter afvikling af forsøgs- og udviklingsarbejdet).

Forsøgsundervisningen skulle derfor indledningsvist udbydes til alle 5. semesterstuderende, ikke kun på sygeplejerskeuddannelsen, men på hele Center for Videregående Sundhedsuddannelser Fyn.

CVSU Fyn består af uddannelserne til professionsbachelorer i sygepleje, ergoterapi, fysioterapi og radiografi. Idéen med at gøre projektet til et tværgående undervisningsprojekt er, at man dermed kan synliggøre, at selvmordsforebyggelse er et tværfagligt anliggende for alle sundhedsfaggrupper.

Fagligt er der ikke problemer med at flytte forsøgsundervisningen fra 7. til 5. semester, fordi de 5. semesterstuderende allerede har beskæftiget sig med videnskabsteoretiske og etiske problemstillinger og har indsigt i sygdoms- og sundhedsopfattelser. Desuden har de i den kliniske undervisning mødt og forholdt sig til et bredt udsnit af befolkningen med forskellige sygdomme og lidelser. De har også en basal viden om deres egen måde at kommunikere på og om at forholde sig til både patienter, pårørende og kolleger.

TILRETTELÆGGELSE AF UNDERVISNINGEN

Projektet byggede videre på den viden de to projektledere og undervisere havde oparbejdet under gennemførelsen af de to øvrige delprojekter. Da de manglede en specifik litteraturliste omkring intervention, søgte de litteratur i de medicinske databaser og fandt 121 relevante artikler. Af disse fremgik, at nedenstående punkter er væsentlige, når det drejer sig om intervention:

- | At tage hul på samtalen
- | At komme ind på selvmordstanker

- | At spørge nærmere ind og afklare selvmordsrisiko
- | At finde nye løsninger
- | Gennem netværk at aflaste personen med selvmordstanker

Første planlægningsfase

Forsøgs – og udviklingsprojektet skulle bygge på en metodisk og didaktisk undervisning, der af de studerende opleves som både væsentlig og lærerig. Desuden skulle undervisningen tilrettelægges med stor deltageraktivitet og en høj grad af professionel støtte og feedback.

Undervisningen skulle foregå over to sammenhængende dage á 5 lektioner:

Første dag skulle indeholde diskussion og småøvelser i den vanskelige samtale og i at få og give feedback, så de studerende kunne få repeteret og udbygget deres viden om selvmord og lære hinanden at kende før samtaleøvelserne. Det teoretiske stof skulle bestå af underviseroplæg om risikogrupper (epidemiologi m.v.), selvmordssignaler, selvstændig og tværfaglig intervention. Herudover skulle underviserne stå for supervision og debriefing.

Anden dags indhold skulle være intensive øvelser i små grupper med video som hjælpemiddel. Samtaleøvelserne skulle træne de studerende i at forholde sig til og i at agere over for selvmordstruede. Da metoden kræver, at de studerende kan få tæt supervision i alle øvelser, var oplægget, at de to projektledere blev suppleret med tre gæsteundervisere. Disse skulle rekrutteres internt på CVSU, dels fordi de har kendskab til de studerendes forudsætninger, dels kan det befordre den fremtidige implementering i hele institutionen. Trods gentagne forespørgsler viste det sig umuligt at skaffe de nødvendige gæsteundervisere. Hovedproblemet var, at underviserne allerede havde planlagt deres undervisning et år frem.

Da projektlederne på forhånd havde besluttet, at kontakten til de studerende skulle gå gennem gæsteunderviserne, måtte de opgive at afvikle projektet i den påtænkte form, og projektet blev udskudt og revideret med henblik på en gennemførelse i forårssemestret 2004.

Anden planlægningsfase

Målgruppen var nu udelukkende sygeplejestuderende, og underviserne fandt, at 15 studerende på 4. semester, som tidligere havde deltaget i to dages temaundervisning på 3. semester (delprojekt 1) havde det bedste faglige udgangspunkt for undervisningen. De studerende havde i den sammenhæng efterlyst flere konkrete værktøjer i forhold til selvmordstruede og var interesserede i at deltage.

Af hensyn til afrapporteringen til Center for Selvmordsforskning, som støttede projektet, skulle undervisningen finde sted senest i februar 2004. På det tidspunkt ville de studerende være i gang med et 10 ugers forløb i klinisk undervisning. Det betød, at de udelukkende kunne deltage i kurset på frivillig basis – uden for det almindelige undervisningsforløb – og derfor blev undervisningen reduceret til én dag á 6 lektioner.

De studerende kendte hinanden godt på forhånd, hvilket gjorde, at undervisningen kunne centreres om faktaformidling om risikogrupper og selvmordssignaler og intensiv samtaletræning, suppleret med henholdsvis huskeregler og erfaringsopsamling.

Huskeregler

Når en sygeplejestuderende eller sygeplejerske står i en presset situation, er det vigtigt at have nogle huskeregler at støtte sig til. Det øger oplevelsen af sikkerhed, så man tør påtage sig et ansvar og handle. Idéen med huskeregler til selvmordsforebyggelse hentede underviserne i en rapport fra H:S/Bispebjerg Hospital.

De to undervisere udviklede følgende huskeregler, som de studerende skulle præsenteres for, memorere og inddrage såvel i samtaleøvelser som i deres fremtidige arbejde. Se skema øverst side 48.

Samtaleøvelser

Da en stor del af dagen skulle gå med praktiske øvelser i samtale, indbød underviserne Elisabeth Ellenderson, der er sygeplejerske og ansat på PsykInfo i Vejle, og som også var gæstelærer på delprojekt 1. Hun skulle indgå som øvelsesvejleder og supervisor. Det blev også vedtaget, at de studerende selv skulle være med til at give feedback. Derimod blev den oprindelige idé med videooptagelser af samtaleøvelserne skrinlagt af tidshensyn.

Til øvelserne blev der booket tre velegnede øverum. Fokus for træningen i de tre rum skulle adskille sig så meget fra

hinanden, at de studerende fik mulighed for at øve sig i flere samtalsituationer med selvmordstruede og derved afprøve forskellige teknikker. De studerende skulle rokere mellem de tre undervisere for at få bredde i træningen. Emnerne skulle være:

- I Risikovurdering
- I At tage hul på samtalen. Indledning. Undersøgelse
- I Refleksioner: At hjælpe den selvmordstruede med refleksion. Egen refleksion

Som udgangspunkt skulle de studerende arbejde med cases baseret på selvoplevede hændelser, da det giver det største engagement.

A	Altid alvorligt	En person, der udtrykker selv vage selvmordstanker, skal altid tages alvorligt. Du er forpligtet på at tage dig af ham eller hende. Det, der siges eller vises, kan/må ikke slås hen eller opfattes som tomme trusler eller afpresning.
N	Nye løsninger	Den selvmordstruede skal hjælpes til at se nye løsningsmuligheder. Især fokuseres på livsbevarende løsninger.
S	Samtale	Brug enkle spørgeteknikker i samtalen. "Hvordan har du det egentlig?" Åbne spørgsmål og aktiv lytning.
V	Videre til andre	Vær klar over, <i>hvem</i> der tager sig af <i>hvad</i> . Sørg om nødvendigt for at følge den selvmordstruede eller sørg for at andre gør det. Vær sikker på, at andre overtager dit ansvar.
A	Afhjælp belastninger	Hjælp den selvmordstruede til at finde muligheder for forandringer i sin livssituation eller opfattelse. Det kan ske ved, at du samtaler med vedkommende eller hjælper med praktiske foranstaltninger.
R	Refleksion	Forsøg at hjælpe den selvmordstruede til refleksion. Reflektér selv i og efter situationen, inddrag andre i dine tanker og overvejelser. Brug dine kolleger eller krisehjælp.

Erfaringsbearbejdning

Erfaringsbearbejdningen efter øvelserne skulle indeholde en diskussion og en opsamling i forhold til oplevelserne i samtaleforløbene sammenkædet med de studerendes viden om risikofaktorer, risikogrupper, etiske overvejelser og handlemuligheder i interventionen. Aspekterne sygdom og sundhed skulle også indgå i diskussionen.

Erfaringerne fra H:S rapporten pegede på en stor betydning af faste "køreplaner" i forhold til arbejdet med selvmordstruede, derfor blev dette punkt også medtaget. Til brug for øvelserne med refleksion blev der udarbejdet en guide, som kunne anvendes til at understøtte de studerendes refleksioner. Inspirationen til guiderne blev hentet fra Moxnes (Fagermoen, 1993).

Guiden tog udgangspunkt i de studerendes oplevelser og spurgte konkret ind til dem. Herefter skulle de studerende reflektere på basis af en stribe åbne spørgsmål som: Hvorfor skete det? Hvad tænker du om det nu? Gør du noget anderledes nu? Til sidst skulle de opsummere deres erfaringer: Hvad har du lært? Og hvad kan du bruge det til?

GENNEMFØRELSE AF UNDERVISNINGEN

I dagene forud for undervisningen indløb fire afbud, og én studerende var sygemeldt. Der kunne således forventes 10 deltagere i undervisningsdagen. Da de studerende var i praktik og ikke havde et klasselokale, sikrede underviserne sig, at der var lokaler klar. Det ene blev indrettet med en hensigtsmæssig alle-kan-se-alle bordopstilling til 10 personer. I alt mødte syv studerende – det er dog ikke uvant for underviserne, at studerende udebliver uden afbud.

Program for onsdag den 11. februar 2004

Tid	Indhold formiddag	Tid	Indhold eftermiddag
08.30 – 09.15	Risikofaktorer og risikogrupper	12.15 – 12.30	Opsamling fra øvelserne
	Tegn på selvmordstanker og selvmordsadfærd	12.30 – 13.00	Frokost
	"Huskeregler"	13.00 – 13.45	Erfaringsbearbejdning
	Inddragelse af de studerendes erfaringer med henblik på at skabe cases	13.45 – 14.00	Pause
09.15 – 09.30	Pause	14.00 – 14.30	Udarbejdelse af fast køreplan
09.30 – 09.40	Introduktion til øvelserne	14.30 – 15.00	Evaluering
09.40 – 10.20 10.35 – 11.15 11.30 – 12.10	De studerende rokerede mellem de tre "øverum"		

På dagen, hvor undervisningen fandt sted, måtte den ene underviser melde fra. I introduktionen blev der lagt op til, at der kunne ske justeringer af programmet, hvis de studerende ønskede det. Det var ikke tilfældet. Herefter gav den anden underviser korte oplæg om risikogrupper, psykologiske karakteristika og huskeregler. Der blev lagt vægt på, at denne viden ikke må låse én fast, så man tror, at *alle* i en risikogruppe er i selvmordsfare – og at de, der *ikke* er i en risikogruppe, er *uden* for fare.

Der blev givet eksempler, uddybninger, inddraget erfaringer og kommenteret, således at formen blev ret fri, og de studerende var engagerede og aktive. Underviseren fravalgte programpunktet med at konstruere cases på klassen, da det ville ligge mere hensigtsmæssigt i øverummene.

I pausen blev øvelsesplanen justeret pga. lærerfraværet. Med syv studerende var det muligt at dele dem i to grupper, som på skift arbejdede med øvelserne hos gæstelæreren og underviseren. Emnet refleksion blev fravalgt som øvelsesemne og gemt til klassearbejdet efter frokost.

Samtaleøvelser

De studerende har tidligere i deres uddannelse stiftet bekendtskab med aktiv lytning og den vanskelige samtale. Nu skulle de bruge teknikkerne i dagens samtaletræning: At tage hul på samtalen og at spørge nærmere ind til en evt. selvmordsrisiko. De studerende skulle samtidig inddrage viden fra formiddagens undervisning og de nye huskeregler – især punkterne med at finde nye løsninger og aflastning. *Hvor* vægten skulle lægges i den enkelte øvelse, ville være afhængig af den case, de studerende valgte at arbejde med.

En undervisning med kun to hold indebar færre skift end oprindeligt planlagt, og det gav god ro under selve øvelserne. I praksis var det ikke noget problem at arbejde i 60 minutter uden pause, og koncentrationen var stor.

I det ene øverum arbejdede gruppen og underviseren efter systemisk inspireret metode. To studerende lavede rollespil med samtale mellem henholdsvis en selvmordstruet patient og en sygeplejestuderende. Der blev arbejdet med situationer udvalgt af de studerende, og supervision og tilbagemelding blev givet gennem brug af reflekterende team. I det andet øverum blev der ligeledes arbejdet med rollespil. Undervejs i rollespillet blev der holdt feedbackpauser, så de studerende fik mulighed for at vurdere egen indsats og justere kommunikationsteknikken undervejs.

Case 1

En 80-årig kvinde har været særdeles aktiv hele sit liv, nu er hun handicappet og for to uger siden nødtvunget flyttet på plejehjem. Dagen inden har hun snittet sig overfladisk i håndenene, og den studerende skal tale med hende for

at vurdere en evt. selvmordsrisiko. De studerende fandt det svært at tale med den gamle kvinde, da de havde den opfattelse, at hun jo havde levet sit liv. De mente, at det måtte være lettere at samtale om selvmord med et ungt menneske og konstruerede en ny case.

Case 2

En 19-årig kvinde, som er lammet fra halsen og ned. Hun har hidtil trænet hårdt for at blive bedre, men er nu opgivende og har for et par dage siden talt om at få en ven til at hjælpe sig med at suicidere. Til de studerendes store undren viste det sig, at det var akkurat lige så vanskeligt at tale om selvmord med en yngre person.

Efter endnu en case byttede de studerende rum, og bagefter mødtes alle deltagere og underviserne i plenum, hvor gæstelæreren samlede op og rundede øvelserne af.

Erfaringsbearbejdning

Samtaleøvelserne var koncentrationskrævende, og da de studerende virkede slidte, valgte underviserne at lade dem arbejde individuelt med erfaringerne fra øvelserne ved hjælp af guiden med refleksionsspørgsmål. Efterfølgende drøftede de på klassen, hvad de hver især mente at have lært, og hvad de stadig havde brug for at videreudvikle.

Næste punkt var udarbejdelse af en køreplan. Det viste sig, at de studerendes ønsker og behov til en plan var forskellige, og derfor valgte underviseren at opgive tanken om en fælles køreplan og lade de studerende udarbejde personlige køreplaner. De studerende ønskede bl.a. at arbejde videre med, at:

- | Udarbejde en kort spørgeguide
- | Få helt styr på ansvarsplaceringen på praktikstedet
- | Træne en mere direkte og konfronterende spørgeteknik
- | Finde ud af, hvortil de kunne henvise selvmordstruede patienter

EVALUERING

I løbet af temadagen var de studerende spontant fremkommet med mange kommentarer om undervisningen. Underviseren valgte derfor at nedtone en planlagt evaluering efter mind-map metoden og anvende et tidligere udarbejdet evalueringsskema.

De studerendes evaluering

De studerende vurderede, at undervisningens mål i høj grad var nået, og deres få forbehold gik mest på, om de nu var blevet dygtige nok.

– Man opnår ikke 100% kompetence på et område som selvmord i løbet af én dag (mange ikke engang på et helt liv).

Vedr. vurdering af indhold og form fremgik det, at næsten alle fandt det godt (næsthøjeste mulighed). Nogle studerende tilføjede uddybende kommentarer. En enkelt påpegede f.eks., at det virkede lidt kunstigt med brug af reflekterende team, men at det for øvrigt virkede godt nok. En anden kommentar fremhævede bl.a.

– ... at det var godt med cases og tid til refleksion

Alle oplevede, at samtaleøvelserne var krævende, men lærerige. Det var vanskeligt på én og samme tid at tænke på teknikker, at tage vare på det menneske, de sad overfor, og samtidig forholde sig til problemstillingen på det indre plan. Især når de fandt, at vedkommende havde et så dårligt liv, at de godt kunne forstå, at selvmord kunne være en udvej. Det var ligeledes koncentrationskrævende at lave den efterfølgende refleksion og erfaringsopsamling.

– En lærerig dag – var dog træt til sidst.

– Ikke så ligetil. Det kræver øvelse.

En erfaring de studerende gjorde sig var, at hvis de skal hjælpe en selvmordstruet, er det helt nødvendigt, at de selv har taget stilling til om selvmord er en acceptabel udvej. Hvis ikke de har gjort det, kan de måske ikke frigøre sig fra at give den selvmordstruede medhold i sit fravalg af livet. Det betyder, at de kan have svært ved at hjælpe den selvmordstruede til at reflektere og se nye løsninger – dvs. at række ud over et problemfokuseret kikkertsyn.

De studerende fandt gennemgående, at de var blevet klogere og bedre til selvmordsforebyggende arbejde, og at de samtidig havde fået færdigheder, som er særdeles anvendelige i andre vanskelige samtaler.

– *Det er OK at grave lidt – også selv om det er et tabuområde.*

– *Jeg har i den grad fået nogle redskaber, som jeg kan bruge i samtalen for at forebygge selvmord. Men om man kan forebygge og forhindre er svært at sige.*

De studerende vurderede samlet, at emnet var højaktuelt og yderst relevant, fordi de på forhånd havde oplevet at behovet for værktøjer til at kunne og turde handle uden at lukke øjnene for selvmordssignaler. Kurset gav dem netop disse kompetencer.

Undervisernes evaluering

Som anført var det en stor udfordring overhovedet at få undervisningen tilrettelagt og gennemført pga. manglende lærerressourcer og manglende plads på de studerendes skema. Underviserne måtte derfor afvikle undervisningen på én dag. At den ene underviser var fraværende var en force majeure situation. Men det var krævende at være ene-underviser, især om eftermiddagen, hvor trætheden meldte sig, og det krævede ekstra overskud fra underviserens side at få arbejdstempoet op igen. Hvis der havde været studerende med behov for særlig opmærksomhed fra underviseren, kunne det have været problematisk at imødekomme dette.

Undervisningen fulgte stort set den oprindelige plan, men afveg på ét væsentligt punkt. Idéen med at lave en fælles køreplan blev ændret til personlige køreplaner. De studerende fik kun taget hul på dette arbejde dvs. noteret sætninger eller stikord til deres videre arbejde, og efter underviserens vurdering ville det have været hensigtsmæssigt med mere tid til dette punkt. En bedre gennemarbejdning og drøftelse med andre øger sandsynligheden for, at den studerende efterfølgende bruger sit materiale.

Undervisnings- og forsøgsprojektets øvelser og refleksion gav følgende erfaringer, som kan anvendes, når undervisningen i selvmordsforebyggelse skal udbygges eller gentages:

- | De studerende måtte arbejde hårdt for at beherske trangen til at trøste og opmuntre. Ved den efterfølgende refleksion blev de klar over, at hvis man bruger kræfter på at trøste, afskærer man sig fra muligheden for at finde ud af, *hvordan* den selvmordstruede virkelig har det. Da det gik op for dem, blev de meget selvkritiske, og det så ud til at være en smertefuld erkendelse.
- | De studerende havde generelt svært ved at overskride blufærdighedstærsklen og spørge tæt ind til følelser og problemer. Men det *kan* lykkes netop ved hjælp af øvelser, hvor der er plads til at eksperimentere med forskellige teknikker og tilgange: For eksempel at være konfronterende, at stille meget åbne eller afgrænsede spørgsmål og at benytte berøring.
- | Ved refleksionen var der en del diskussion om, hvad der virkede bedst: At være på forkant og have næste sætning parat eller at lytte og derefter formulere sit gensvar. De studerendes opfattelser var delte på dette punkt. Et tip fra underviserne kan her være, at man kan vælge at tie stille, eller at man melder ud, at man mangler ord.
- | Forestillingen om, at samtalens sværhedsgrad havde forbindelse med patientens alder, sygdom eller livssituation viste sig ikke at stemme overens med oplevelserne i samtaleøvelserne. De studerende erfarede, at sværhedsgraden afhænger af, *hvordan* de selv opfattede situationens alvor, når de sad over for et selvmordstruet menneske, og den betydning, de selv tillagde den situation, personen befandt sig i. Derfor er det vigtigt, at de studerende selv er med til at udforme cases, så de kommer til at arbejde med noget, som er relevant og berører dem.
- | I samtaleøvelserne blev de studerende emotionelt involverede og var derfor sårbare over for kritik. Det stillede krav til underviserne om at være lydhøre og nænsomme i deres feedback. U hensigtsmæssige samtaleteknikker kræver derfor en feedback med fokus på det, som lykkedes; at der bliver formuleret brugbare alternativer, og at de studerende får plads til selv at reflektere sig frem til nye muligheder.

JUSTERINGER PÅ BAGGRUND AF EVALUERING

Evalueringerne og erfaringsopsamlingen viste, at de studerende fik meget ud af én dags undervisning. Alligevel vil det efter undervisernes vurdering være hensigtsmæssigt at afsætte to dage – som oprindeligt planlagt. Det vil både

give plads til at bruge videooptagelser af øvelserne og tid til mere refleksion. Der vil også være behov for mere tid i den indledende fase, hvis de studerende ikke kender underviserne eller hinanden indbyrdes.

IMPLEMENTERING

De studerende på 4. semester så gerne undervisningen implementeret på dette semester. Det lader sig ikke gøre for nærværende, da undervisningen ikke kan rummes i semesterplanen.

Som følge af udviklingsprojektet er det planlagt, at kurset "At stille det rigtige spørgsmål på det rigtige tidspunkt" bliver et tilbud til alle studerende i CVSU Fyn i 7. semester. Det gennemføres for første gang i efteråret 2004. Efter projektledernes/underviserens vurdering kan det gennemføres med interne undervisere som et to dages kursusforløb.

LITTERATUR ANVENDT I PROJEKTET

Materialet vedrørende de faktuelle oplysninger om risikogrupper og selvmordsadfærd blev udarbejdet i forenklet stikordsform på overheads med uddelingskopier til de studerende. Intentionen med forenklingen var at gøre stoffet lettere at huske. Desuden blev de studerende henvist til at anvende litteraturlisten fra delprojekt 1, se side 43.

Der blev i øvrigt anvendt følgende litteratur i planlægningen af forløbet:

- | Andersen, John. De vanskelige samtaler. Dansk Pædagogisk Forum 2000
- | Eide, Hilde; Eide Tom. Kommunikasjon i relasjoner. Samhandling, konfliktløsning, etikk. Oslo, Ad Notam Gyldendal 1999
- | Fagermoen, May Solveig. Sykepleie i teori og praksis - et fagdidaktisk perspektiv. Universitetsforlaget Oslo 1993
- | Madsen, Bente Hjorth m.fl. Når selvmordet truer - livet til debat. Munksgaard 2003
- | Undervisning i selvmordsforebyggelse i H:S. Beskrivelse af projektføreløb, organisering og indhold. Udviklings- og uddannelsesafdelingen. Bispebjerg Hospital og Hovedstadens Sygehusfællesskab 2002

For supplerende litteratur om selvmordsadfærd og forebyggelse, se side 144.

HVOR MØDER DE SYGEPLEJESTUDERENDE DE SELVMORDSTRUEDE MENNESKER?

CVSU Fyn, Sygeplejerskeuddannelsen i Svendborg

Sted	CVSU Fyn, Sygeplejerskeuddannelsen i Svendborg
Tidspunkt	Efterårssemestret 2003
Uddannelse	Sygeplejerskeuddannelsen
Tidspunkt i uddannelsen	Afprøvet på 2. og 3. semester – placeres optimalt på 7. semester
Antal deltagere	2 studerende
Undervisningens omfang	6 møder i løbet af 1 måned
Antal undervisere	3 undervisere (to projektledere og en underviser)
Gæstelærere	Nej
Deltagende fag	Forskningsmetodologi, epidemiologi, psykiatri, socialpsykologi, sociologi, kommunikation og sygepleje
Projektledere	Sygeplejerske, stud.cur. sygeplejelærer Søren Bech Sygeplejerske, cand.comm. sygeplejelærer Inger Jensen
Metode	Et tværfagligt forsøgs- og udviklingsprojekt (pilotprojekt) med dialogproces som arbejdsmetode
Projektets indhold	Spørgeskemaundersøgelse om sygeplejestuderendes møde med selvmordstruede mennesker. Forløbet bestod af: selvstudier og dialogmøder med projektledere, udarbejdelse af spørgeskema og efterfølgende databearbejdelse af resultater
Projekt mål	At de studerende gennem egne undersøgelser kan opnå dybtgående indsigt i hele området omkring selvmordstruede mennesker inkl. selvmordsforebyggelse, og at de studerende får erfaring i at foretage egne undersøgelser og formidle undersøgelsesresultaterne
Implementering	Gentages efterårssemestret 2004 for 7. semesterstuderende på professionsbacheloruddannelsen
Kontaktadresse	Center for Videregående Sundhedsuddannelser Fyn, Sygeplejerskeuddannelsen i Svendborg Baagøes Allé 8B, 5700 Svendborg, Tlf. 63 20 27 40
Webadresse	www.cvsu.dk
Kontaktperson	Søren Bech. E-mail: sbe@cvsu.dk

FAGLIGT PÆDAGOGISKE OVERVEJELSER

- | Intentionen er at give de sygeplejestuderende metodiske forudsætninger for at udarbejde og præsentere større projekter og samtidig give dem specifik viden om selvmordsadfærd.
- | Projektet skal bestå af en undersøgelsesdel og en formidlingsdel om emnet selvmord. Undervisningen skal bygge på alle de teoretiske fag, de studerende har tilegnet sig, og på deres praktiske erfaringer og ligger derfor bedst på 7. semester kort før bacheloropgaven.
- | Håbet er, at nogle studerende vil blive så optaget af fænomenet, at de vælger at arbejde med selvmordsforebyggelse i deres afsluttende bachelorprojekt. Og at de på den måde vil være rustede til at forebygge selvmord efter uddannelsens afslutning.
- | De indsamlede data skal samtidig give projektlederne viden, som kan være med til at opkvalificere deres undervisning i selvmordsforebyggelse og give dem idéer til undervisning i færdigheder over for og kommunikation med selvmordstruede.

HVOR MØDER DE SYGEPLEJESTUDERENDE DE SELVMORDSTRUEDE MENNESKER?

I efteråret 2003 fik de studerende på Sygeplejerskeuddannelsen i Svendborg tilbud om et ekstra undervisningstilbud/kursus. I løbet af kurset fik de mulighed for at arbejde tæt sammen med deres vejledere om et forsøgs- og udviklingsprojekt, hvor de indsamlede viden om selvmord. På baggrund af denne viden lavede de en spørgeskemaundersøgelse af, *hvor* deres medstuderende har mødt selvmordstruede personer, og *hvad* de kendte til selvmordsadfærd.

Da der kun tilmeldte sig to deltagere til projektet, fik forløbet karakter af et pilotprojekt, som underviserteamet vil arbejde videre på.

PROJEKTETS MÅL

Formålet med kurset var:

- I At de studerende gennem egne undersøgelser opnår en dybtgående indsigt i hele området omkring selvmordstruede mennesker inkl. selvmordsforebyggelse.
- I At det giver erfaringer i at foretage egne undersøgelser og at formidle undersøgelsesresultaterne.

Delmålene var:

- I At nogle studerende bliver så optaget af emnet, at de vælger at arbejde med selvmordsforebyggelse i deres afsluttende bachelorprojekt. Og at de på den måde vil være særlig rustede til at lave selvmordsforebyggende arbejde efter uddannelsens afslutning.
- I At projektlederne kan anvende viden fra undersøgelsen til at forbedre hhv. undervisningen i selvmord og forebyggelse og de studerendes færdigheder i kommunikation med selvmordstruede.

PROJEKTETS BAGGRUND

Undervisningen er det tredje delprojekt af tre forsøgs- og udviklingsprojekter om undervisning i selvmordsforebyggelse forankret på Sygeplejerskeuddannelsen i Svendborg. Samlet skal de tre tiltag være med til at professionalisere indsatsen på området.

Forsøgs- og udviklingsprojektet var en udbygning af den eksisterende, sparsomme undervisning om selvmord og forebyggelse på sygeplejerskeuddannelsen og skal ses i sammenhæng med delprojekt 1 "Må et menneske tage sit eget liv?" (se side 36).

"Hvor møder de studerende de selvmordstruede mennesker" var tænkt som en spørgeskemaundersøgelse blandt sygeplejestuderende efterfulgt af en række kvalitative interviews.

Der findes ingen registrering af, *hvor stor* risikoen er, for at de sygeplejestuderende møder selvmordstruede og projektet skulle herudover besvare, *hvor* de sygeplejestuderende møder selvmordstruede, *hvem* de er, og *hvilke* risiko-signaler de udsender. Undersøgelsen kunne samtidig give både projektdeltagerne og projektlederne kendskab til de studerendes viden om selvmordsproblematikker.

Oprindeligt blev projektet tænkt placeret i 7. semester, kort før bachelorprojektet, fordi de studerende på det tidspunkt kan trække på baggrundsviden fra den øvrige uddannelse. Projektarbejdet skulle være tværfagligt og basere sig på forskningsmetodologi: konkret anvendelse af forskningsmetoder, epidemiologi, psykiatri, sociologi og kommunikation. Projektarbejdet skulle bestå af en indsamling og bearbejdning af data samt en formidlingsdel. På den måde ville det være velegnet som optakt til det afsluttende bachelorprojekt. Ved selv at arbejde med projektprocesserne kunne de studerende også få forudsætninger for generelt at forholde sig kritisk til forskningsresultater.

TILRETTELÆGGELSE AF UNDERVISNINGEN

Som indgang til selve projektet foretog projektlederne en litteraturgennemgang for at udarbejde en litteraturliste til de studerende. Gennemgangen tog udgangspunkt i litteratur anbefalet af Center for Selvmordsforskning. Desuden blev der foretaget en litteratursøgning via databaserne: ERIC database, Medline, Cihnal og PsychINFO.

Der blev søgt på ordene suicide, nursing, education, student, meeting, location, inpatient, og outpatient i forskellige

kombinationer. Søgningen resulterede i 37 engelsk-, fransk-, svensk- og tysksprogede artikler, der blev bestilt hjem. Projektlederne foretog en gennemlæsning af litteraturen for at sortere og udvælge artikler, der kunne give inspiration og viden, som kunne anvendes i tilrettelæggelsen af projektet og lede de studerende i retning af generelle problemstillinger på området. Håbet var at finde hjælp til at afklare, *hvordan* spørgeskema og kvalitative interviews skulle opbygges, og *hvordan* der kan spørges ind til, hvor de studerende møder selvmordstruede. Er det de store linier man skal gå efter, eller skal der f.eks. skelnes mellem selvmordstruede på medicinske og kirurgiske afdelinger? Mellem primær og sekundær sektor? Mellem uddannelsesinstitution og klinisk praksis?

Artikelindholdet faldt i fire grupper:

- sygeplejestuderendes reaktioner på patienters selvmord
- sygeplejestuderendes holdning til selvmordstruede mennesker
- sygeplejestuderendes færdigheder i mødet med den selvmordstruede
- sygeplejestuderende, der er selvmordstruede

De gav altså ingen fingerpeg om, *hvor* de studerende rent faktisk møder de selvmordstruede mennesker, men angav indirekte, hvor dette møde kunne finde sted. Derfor blev det besluttet, at den kommende undersøgelse skulle skelne mellem om de sygeplejestuderende har mødt selvmordstruede i løbet af studiet, i privatlivet eller under fritidsarbejde.

Kurset skulle tilrettelægges med vægt på en høj deltageraktivitet, dels for at øge læringsudbyttet, dels for at stimulere og understøtte interessen for emnet selvmord. Indholdet i undervisningen skulle bl.a. afhænge af de undersøgelser, de studerende lavede, af de empiriske og kvalitative data og de resultater, der kom ud af databearbejdningen. Der blev derfor samlet et team af undervisere, der kunne understøtte de studerendes arbejde med både kvantitative og kvalitative undersøgelsesmetoder. De to var projektlederne, som til daglig underviser i henholdsvis psykiatri/psykologi/sygepleje og i kommunikation/psykiatri/psykologi. I teamet indgik også en tredje underviser, som er cand.scient.

Intentionen var, at samarbejdet mellem projektlederne og de studerende skulle være ligeværdigt – med projektlederne i en vejlederrolle. De skulle bidrage med oplæg, vejledning og deltagelse i diskussionsseminaret samt støtte til formidlingsdelen. Hvad faktaviden angår, skulle de være mere styrende for at sikre, at de studerende fik en bred viden om selvmord og selvmordstruede.

Der blev lagt overordnede strategier for dataindsamling og -bearbejdelse. Databearbejdningen skulle være IT-støttet i et så stort omfang som muligt, og det skulle ske i programmet Pinpoint og Qualitative Media Analyzer. En del af forberedelsen og udarbejdelsen af undervisningsmaterialet var derfor rettet mod disse programmer.

Endelig diskuterede teamet form og indhold på præsentationen af undersøgelsen. Formidlingsdelen skulle have form af et seminar, fordi sygeplejersker i dag mødes med krav om at kunne formidle udviklingsprojekter, undersøgelser og forskning i sygeplejen. Samtidig ønskede projektlederne, at emnet skulle formidles til en større kreds.

GENNEMFØRELSE AF UNDERVISNINGEN

Den overordnede undervisningsplan var:

- | Introduktion og undervisning i undersøgelsesmetoder
- | Opdatering af faktaviden om selvmord og selvmordsadfærd
- | Indsamling af systematiske data
- | Spørgeskemaundersøgelser
- | Kvalitative interview
- | Vejledning på undersøgelserne
- | Databearbejdning
- | Seminar med diskussion af resultater
- | Udarbejdelse af konklusioner
- | Formidling

Som tidligere nævnt skal projektundervisningen på sigt udbydes til 7. semester på professionsbacheloruddannelsen. Men da det første 7. semester på den nye studieordning er i efteråret 2004, blev deltagelsen i forsøgs- og udviklingsprojektet udbudt som et ekstra undervisningstilbud/kursus i efteråret 2003 – til de studerede på suppleringsuddannelsen. Uddannelsen er for nyuddannede sygeplejersker, der ønsker at opnå en bachelorgrad. Suppleringsuddannelsen varer otte måneder og består af fire måneder overvejende med forskningsteori og fire måneder, hvor et bachelorprojekt udarbejdes.

Fire studerende var interesserede i at deltage i projektet ”Hvor møder de studerende de selvmordstruede mennesker?” Projektlederne havde ønsket flere deltagere, men accepterede at oprette kurset. I løbet af kort tid faldt to fra, og efter det første arbejds møde meldte de sidste to fra grundet arbejdspress.

Herefter blev kursustilbuddet udbudt til alle på sygeplejerskeuddannelsen i Svendborg. To engagerede studerende ønskede at deltage. De gik på 2. og 3. semester, hvilket ikke var helt i overensstemmelse med intentionerne om, at de skulle besidde en stor grundlæggende viden. Den ene havde dog deltaget i delprojekt 1.

Praktisk afvikling

Med kun to deltagere kom undervisningen til at bestå af en række dialogmøder, hvor projektlederne fungerede som vejledere og sparringspartnere for de studerende. Dialogprocessen blev brugt under hele projektforløbet. Møderne blev indledt med en fælles dialog, hvor visionerne og opgaven blev fremlagt, og idéer og bemærkninger efterlyst. Herefter blev arbejdet sat i gang, og afsluttende blev der evalueret og justeret på planen for projektet. Formen på dialogmøderne var uformel, og alle bidrag var lige relevante, uanset om de kom fra de studerende eller projektlederne. Både studerende og projektledere var enige om, at det var vigtigt at få et bredt billede af de studerendes møde med selvmordstruede. Derfor valgte de at gennemføre en spørgeskemaundersøgelse blandt alle studerende på sygeplejerskeuddannelsen i Svendborg. Pga. tidsnød og det lave deltagerantal bortfaldt det kvalitative interview og det afsluttende seminar.

De studerende blev præsenteret for litteraturlisten og biblioteket på CVSU Fyn i Svendborg var behjælpelige med at skaffe litteraturen. De studerendes hjemmeopgaver blev at tilegne sig faktaviden om selvmord og forebyggelse. Næste dialogmøde blev brugt til afklarende spørgsmål fra de studerende, arbejdet med spørgeskemaerne, overvejelser om bearbejdningen af datamaterialet og praktiske forhold vedr. undersøgelsen.

Spørgeskemaundersøgelsen

Udarbejdelsen af spørgeskemaet var et væsentligt punkt, hvor de studerende var meget styrende og projektlederne kun vejledte ved behov. Efter et indledende møde blev idéer til spørgsmål akkumuleret via e-mail og på næste dialog-møde blev de sorteret og endeligt tilrettet. Udformningen blev sammenholdt med resultatet af litteraturgennemgangen. Spørgeskemaet blev opbygget, så det fyldte to A4 sider og så overkommeligt ud for respondenterne. Alle spørgsmålene var lukkede, og kun ét kunne besvares kvalitativt. Dette blev valgt for at lette databearbejdningen. Som indgangsspørgsmål på det anonyme skema blev der spurgt til demografiske data, da det er væsentligt at kunne skelne mellem køn, uddannelsesniveau og alder.

De øvrige spørgsmål var:

Har du mødt selvmordstruede personer?

Ja Nej Hvis nej så forsæt med spørgsmål med *

I hvilken forbindelse mødte du den/de selvmordstruede personer?

- Som privat person Antal personer _____
- Som studerende (skole/praktik) Antal personer _____
- På fritidsarbejde Antal personer _____

At spørge til tre sfærer, hvor mødet med den selvmordstruede person kan finde sted, blev dels valgt på baggrund af litteratur, dels fordi de tre områder kræver forskellige færdigheder hos den studerende. Når den studerende møder selvmordstruede gennem uddannelsen, har hun et professionelt netværk, der kan støtte og vejlede hende. I den pri-

vate sfære er det et ikke-professionelt netværk. Og i fritidsarbejdet er der et professionelt netværk, dog uden samme ansvar og opgaver over for den studerende, som netværket i studiet.

Hvad manglede du især i mødet med den selvmordstruede person?

Sæt kun et kryds.

- En person at snakke med efter mødet
- Generel viden om selvmord
- Færdigheder/erfaring
- Intet

I forhold til delprojekt 2 "At stille det rigtige spørgsmål på det rigtige tidspunkt" (se side 44), der træner færdigheder i kommunikation om selvmord, er det vigtigt for projektlederne at vide, *hvilke* færdigheder de studerende har brug for. Derfor blev respondenterne spurgt til, hvad de især manglede.

Det er ikke sikkert, at de mangler noget – eller er klar over *hvad*. Men kan de pege på mangler, og kan den kommende undervisning give det, de mangler, vil de føle sig bedre forberedte på at møde selvmordstruede. Selvtillid og sikkerhed er i litteraturen angivet som væsentlige faktorer i dette møde.

Hvordan identificerede du den selvmordstruede person?

- Personen gjorde selv opmærksom på det
- Verbalt
- Gennem adfærd
- Andre fortalte det til mig

*Hvad mener du især er kendetegn på selvmordsrisiko?

Sæt max. 5 krydser.

- Personen taler om selvmord
- Personen har tidligere forsøgt selvmord
- Der har tidligere været selvmord i familien
- Personen giver udtryk for fascination af død og smerte
- Personen udfører selvskadende handlinger
- Personen har været udsat for omsorgssvigt
- Personen har været offer for krænkende adfærd
- Personen har problemer i familien (sociale, sygdom, død)
- Personen mangler social kontakt/isolerer sig
- Personen giver udtryk for manglende selvværd
- Personen er apatisk
- Personen er trøstesløs
- Personen har et misbrug

Spørgsmålene om identifikation af selvmordstruede og kendetegn på selvmordsadfærd skal ses i en sammenhæng. Hvis respondenterne selv har opdaget, at en person er selvmordstruet, er følgespørgsmålet ret naturligt: Hvordan? Det er vigtigt at finde ud af, om de studerende har øje for og viden om selvmords signaler og de vigtigste risikofaktorer.

Resultater af undersøgelsen

Der blev udleveret 148 spørgeskemaer. Hovedparten blev udleveret på skolen, mens de studerende, der var i praktik, fik dem tilsendt. Af besvarelserne kan man se, at kun et fåtal af de studerende i praktik har besvaret spørgsmålene, hvilket indebærer en vis analyseusikkerhed (bias). Samlet var svarprocenten på 66%, og pga. tidspres blev der ikke sendt rykkerskrivelser (bias).

Svarprocenten gør sammen med de øvrige bias'er, at projektlederne kun betragter undersøgelsen som en pilotundersøgelse. En undersøgelse der trods alt giver nogle fingerpeg om de studerendes møde med selvmordstruede, som projektlederne kan bygge videre på i planlægning af kommende undervisning i selvmordsforebyggelse.

70 % af respondenterne har mødt selvmordstruede mennesker

- 35 % som studerende
- 32 % i privatlivet
- 11 % i forbindelse med fritidsarbejde eller andet job

Antallet af selvmordstruede personer, fordeler de sig med

- 62 % er mødt på studiet. (Heraf mange på psykiatriske afdelinger)
- 27 % af personerne er mødt i privatlivet
- 11 % på (fritids)job

På forespørgsel om, hvad de studerende manglede i forbindelse med mødet, svarer de

- 46 % færdigheder
- 9 % én at snakke med bagefter
- 14 % generel viden
- 5 % manglede intet, oplevede at været godt rustet

De selvmordstruede blev identificeret, fordi

- 80 % gav udtryk for selvmordstanker
- 40 % viste det i deres adfærd
- 33 % udtrykte det verbalt
- 18 % af tilfældene blev det fortalt af andre

De studerende blev bedt om at sætte max. fem krydser ud for kendetegn på selvmordsrisiko – dvs. at de indirekte blev bedt om at pege på de faktorer, de anså for mest udtalte.

- | Mange anfører: Mennesker, der tidligere har forsøgt selvmord og/eller mangler social kontakt
- | En del anfører: Personerne taler om selvmord, udfører selvskadende handlinger, har været udsat for omsorgssvigt, har svære problemer i familien, giver udtryk for manglende selvværd.
- | Få anfører: Tidligere selvmord i familien, udtrykker fascination af død og smerte, at personen har været offer for krænkende adfærd, at personen er apatisk, at personen er trøstesløs, at der er tale om misbrug.

Afslutningsvis blev de studerende bedt om at komme med evt. uddybende kommentarer. De mener, at det er et vanskeligt, tabubelagt område, som man skal tale mere om. De studerende har oplevet sig magtesløse i mødet med selvmordstruede, og det kan være svært at håndtere, især hvis de er i tvivl om, hvorvidt selvmordstruslerne er "alvorligt ment".

EVALUERING

De studerendes evaluering

De studerende har udtalt, at de oplevede det godt at afprøve en anden måde at samarbejde med underviserne og andre studerende på – på tværs af holdene, men det var hårdt og en krævende metode.

Undervisernes evaluering

Det viste sig at være betydelig vanskeligere end ventet at rekruttere studerende til kurset. Ifølge udtalelser fra de studerende skyldtes det ikke manglende interesse, men snarere, at projektet er gennemført i en periode, der ligger umiddelbart op til eksamen.

På grund af tidspres og få deltagere har det ikke været muligt at gennemføre alle undervisningslementer i projektet, hvorfor spørgeskemaundersøgelsen mest har karakter af pilotprojekt. Det vil derfor være af stor betydning at gennemføre yderligere undersøgelser – gerne suppleret med en kvalitativ del – som det oprindeligt var planlagt. Hertil er der brug for enten en længere tidshorisont eller at flere studerende deltager.

De deltagende studerende har ydet en meget stor og entusiastisk indsats. Det er dog projektledernes overbevisning, at det vil være hensigtsmæssigt, at kurset placeres på 7. semester som oprindeligt planlagt, da disse studerende har større viden om forsknings- og undersøgelsesprocesser og også flere erfaringer fra den kliniske del af uddannelsen. Koblingen til bachelorprojektet vil også øges. I øvrigt betegner projektlederne forsøgs- og udviklingsprojektet som en positiv oplevelse:

- *Vi har oplevet det godt, at underviserne indgår på den beskrevne måde, da det giver de studerende plads til at arbejde meget selvstændigt, og underviserne oplever et meget frugtbart samarbejde og en relation båret af en fælles interesse i sagen. Dette skal også ses i lyset af, at undervisningen er tilrettelagt som et kursus uden prøver og eksamen.*

JUSTERINGER PÅ BAGGRUND AF EVALUERING

Projektforløbet ”Hvor møder de studerende de selvmordstruede mennesker?” kan afvikles igen uden større justeringer og kan bygge videre på de resultater, der er indsamlet undervejs.

- | Der er brug for en nøjere afdækning af de steder, hvor møderne finder sted og hvilke mennesker, det drejer sig om.
- | Det kunne være hensigtsmæssigt at arbejde videre med kvalitative undersøgelser af de studerendes oplevelser af møderne, herunder hvordan det påvirker dem, hvordan de forholder sig til problematikken i situationerne og til deres copingstrategier. Dette kan ske gennem individuelle interviews eller fokusgruppeinterviews.

Hvad angår justeringer i den øvrige undervisning i selvmordsforebyggelse, som finder sted på skolen, er der følgende forslag:

- | Da de sygeplejestuderende rent faktisk møder mange selvmordstruede i forbindelse med deres studie – også på andre afdelinger end de psykiatriske – må den fremtidige undervisning lægge vægt på at sikre, at de studerende altid véd, hvor de kan opsøge en samtalepartner efter et evt. møde med en selvmordstruet.
- | Der skal ikke kun sættes på, at de studerende får viden, men i særlig grad på, at de opnår færdigheder inden for området. Dette resultat understøtter undervisningsplanen på projektet ”At stille det rigtige spørgsmål – på det rigtige tidspunkt”, som er et færdighedskursus.
- | De studerende har kendskab til de mere subtile selvmordssignaler, hvorfor projektlederne i fremtiden vil inddrage risikosignalerne i undervisningen.

IMPLEMENTERING

Som et resultat af det nuværende projekt er det aftalt i CVSU Fyn, at kurset bliver udbudt på 7. semester i efteråret 2004. Det vil her være et tværgående tilbud til alle studerende på 7. semester.

LITTERATUR ANVENDT I PROJEKTET

Der blev udarbejdet følgende litteraturliste til de studerende:

- | En udvej - forebyggelse af selvmord og selvmordsforsøg i Vejle Amt. Sundhedsforvaltningen, Vejle Amt 2001
- | Forslag til handlingsplan til forebyggelse af selvmordsforsøg og selvmord i Danmark. Sundhedsstyrelsen 1998
- | Hawton, Keith, van Heeringen, Kees (red). The International Handbook of Suicide and Attempted Suicide. John Wiley & Sons, LTD, England 2002
- | Larsen, Anne-Lise Salling; Vejleskov, Hans. Videnskab og forskning. En lærebog til professionsuddannelser. G.E.C. Gads Forlag 2002
- | Madsen, Bente Hjorth m.fl. Når selvmordet truer – livet til debat. Munksgaard 2003
- | Sørensen, Berit. Fra tabu til myte. Fakta om selvmordsadfærd. Faktaserien nr. 3. Center for Selvmordsforskning 2002
- | Tre hovedoplæg fra konferencen – om forebyggelse af selvmord og selvmordsforsøg i Vejle Amt. 13. november 2001. Sundhedsforvaltningen, Vejle Amt 2002
- | Zøllner, Lilian. Definitioner på selvmord og selvmordsforsøg. (ny titel: Definitioner på selvmordsadfærd og selvskade). Faktaserien nr. 1. Center for Selvmordsforskning 2002

For supplerende litteratur om selvmordsadfærd og forebyggelse, se side 144.

SELVMORD I ET SUNDHEDSFREMMENDE OG FOREBYGGENDE PERSPEKTIV

Sygeplejeskolen i Viborg Amt

Sted	Sygeplejeskolen i Viborg Amt, Afdeling Viborg og Afdeling Thisted
Tidspunkt	Efterårssemestret 2003
Uddannelse	Sygeplejerskeuddannelsen
Tidspunkt i uddannelsen	5. studieenhed
Antal deltagere	32 studerende i Viborg og 20 studerende i Thisted efter 2001-ordningen I alt 60 studerende i Viborg og Thisted efter 1995-studieordningen
Undervisningens omfang	6 lektioner efter 2001-ordningen, samt undervisning/opgavevejledning af studerende efter 1995-ordningen
Antal undervisere	2 undervisere (projektlederne) og 2 gæstelærere
Gæstelærere	Sygeplejerske Viola Pedersen, Skadestuen Horsens Sygehus Voksenunderviser, terapeut John Gissel, Ry
Deltagende fag	Familiesundhed og folkesundhed med fagene: sygepleje og folkesundhed, sygeplejekultur, epidemiologi og miljømedicin, sociologi
Projektledere	Sygeplejerske, SD i ledelse, sygeplejelærer Mona Klit Sygeplejerske, SD i sygepleje, BA i psykologi, sygeplejelærer Heidi Christensen
Metode	Teoretisk undervisning med fokus på sundhedsfremme- og forebyggelsesbegreber, som inddrager såvel kognitive som affektive aspekter, så de studerende opnår bevidsthed om selvmordsadfærd
Projektets indhold	Klasseundervisning med oplæg og diskussion, filmen "Det tavse råb", case-arbejde med obligatorisk fremlægningsopgave, diskussioner
Projekt mål	At udvikle og implementere undervisning i forebyggelse af selvmord og selvmordsforsøg på sygeplejerskeuddannelsen
Implementering	Gentaget i foråret 2004 og implementeret i undervisningsplanen
Kontaktadresse	Sygeplejeskolen i Viborg Amt Afdeling Viborg, Toldbodgade 12, 8800 Viborg, Tlf. 89 27 38 00 Afdeling Thisted, Højtoftevej 2, 7700 Thisted, Tlf. 97 91 16 88
Webadresse	www.sygeplejeskolen.com
Kontaktpersoner	Heidi Christensen. Viborg. E-mail: usvhk@vibamt.dk Mona Klit. Thisted. E-mail: ustmk@vibamt.dk

FAGLIGT PÆDAGOGISKE OVERVEJELSER

- | Ved at lægge undervisningen om selvmord på 5. studieenhed inden for familie- og folkesundhed kan emnet behandles i forhold til sundhedsfremme og forebyggelse.
- | Oprindeligt var emnet kun indtænkt i undervisningen efter 2001-ordningen. For at give flere elever på grunduddannelsen mulighed for at arbejde med og forholde sig til emnet, fik studerende på 1995-ordningen mulighed for at arbejde med emnet – i modificeret form – på 6. semester.
- | De studerende kan møde selvmord, personer – der har forsøgt at begå selvmord – og efterladte/pårørende både i deres praktik og i deres kommende arbejde. De studerende har efterspurgt kompetencer og redskaber på området. Undervisningen skal inddrage de studerende aktivt, så de kan vedkende sig det faglige og personlige ansvar i deres fremtidige arbejde med selvmordstruede.

SELVMORD I ET SUNDHEDSFREMMEDE OG FOREBYGGENDE PERSPEKTIV

I løbet af efteråret 2003 har et hold sygeplejestuderende i Thisted og to hold i Viborg under Sygeplejeskolen i Viborg Amt fået målrettet undervisning om selvmordsproblematikker i et forløb på seks timer. Som afledt effekt af projektet fik to hold studerende, som er under uddannelse efter den gamle studieordning eller overgangsordningen, ligeledes undervisning i og mulighed for at arbejde med emnet.

PROJEKTETS MÅL

Formålet med forsøgs- og udviklingsprojektet var at udvikle og implementere undervisning i selvmordsforebyggelse på grunduddannelsen til sygeplejerske efter 2001-ordningen.

Målet var, at de studerende skulle:

- | opnå kompetence i at analysere og diskutere prædisponerede faktorer og vurdere hvilke stressorer, der har betydning for selvbeskyttende adfærd.
- | kunne beskrive mestringsstrategier i relation til selvmordsadfærd.
- | blive bevidste om at inddrage etiske retningslinier og kommunikationsfærdigheder i arbejdet omkring selvmordsforsøg og i sorgarbejdet med de efterladte.
- | få kendskab til tværfaglige samarbejdspartneres kompetenceområder vedrørende selvmordsforebyggelse.
- | forstå aftalers betydning i forbindelse med den selvmordstruede patient.
- | opnå en bevidsthed/viden om:
 - Egne og andres holdninger i forbindelse med selvmordsforsøg og selvmord og en forståelse for holdningers betydning i forebyggelsen af selvmordsforsøg og selvmord
 - Risikofaktorer og deres betydning for forebyggelse af selvmord
 - Selvdestruktiv adfærd
 - Adaptive og maladaptive responses

PROJEKTETS BAGGRUND

De to projektledere er begge sygeplejelærere på 5. studieenhed efter 2001-ordningen, i faget familiesundhed og folkesundhed. Faget beskæftiger sig med sygepleje som tværfaglig, tværkulturel og samfundsmæssig praksis, og i forløbet er der fokus på forebyggende og sundhedsfremmende perspektiver og på sociologiske sammenhænge. Folkesundhedsprogrammet er også en væsentlig del af undervisningen.

I henhold til ”Regeringens folkesundhedsprogram 1999-2008” og ”Forslag til handlingsplan til forebyggelse af selvmordsforsøg og selvmord i Danmark” anbefales det, at der på grunduddannelserne udarbejdes moduler for en obligatorisk undervisning om emnet.

Tidligere har der ikke været fokuseret direkte på selvmordsproblematikken i grunduddannelsen på Viborg Amts Sygeplejeskole, men på baggrund af handlingsplanen og et stigende antal selvmordsforsøg i Danmark valgte de to projektledere at inddrage forebyggelse af selvmordsforsøg og selvmord i undervisningen på sygeplejerskeuddannelsen i form af et forsøgs- og udviklingsprojekt.

En anden årsag til at sætte emnet på undervisningsplanen er at finde i, at sygeplejerskeuddannelsen i 2001 blev ændret til professionsbachelorniveau. Ifølge retningslinjerne for uddannelsen skal de studerende erhverve sig et grundlag for at fungere selvstændigt inden for deres professionsområder.

Samtidig lægger de sygeplejeetiske retningslinier op til, at sygeplejersker i deres arbejde erkender og vedkender sig det etiske, faglige og personlige ansvar for egne vurderinger og handlinger. Sygeplejersker skal i deres samarbejde med alle faggrupper udvise respekt, og i tilfælde af interessekonflikt skal hensynet til patienten prioriteres.

Samlet peger det i retning af, at de studerende skal udvikle såvel faglige som personlige kompetencer til også at møde selvmordstruede patienter.

Den tredje, vægtige grund til at sætte emnet på undervisningsplanen er, at de sygeplejestuderende over tid har

efterlyst en sådan undervisning. Det skyldes, at de på skadestuerne og afdelingerne møder patienter, som har forsøgt selvmord, og her føler de, at de mangler kompetencer og redskaber. Bl.a. savner de forståelse af selvmordsadfærd og viden om motiver og psykologiske karakteristika.

På praktikstederne møder de studerende også fordomme og negative holdninger hos personalet – og en manglende forståelse af selvmordsproblematikken. Det gælder både hos sygeplejersker, social- og sundhedsassistenter og læger. Mange medicinske afdelinger har ikke udarbejdet handlingsplaner for patienter, der har forsøgt selvmord, så patientgruppen er mange steder en overset gruppe af mennesker, som ofte føler sig ensomme og udstødte.

TILRETTELÆGGELSE AF UNDERVISNINGEN

Ved at integrere undervisningen om selvmord i 5. studieenhed, og derved få problemet belyst i forhold til folkesundhed, forebyggelse og sundhedsfremme, så lærerne en mulighed for at imødegå en tabuisering af emnet.

De valgte at tilrettelægge et pædagogisk forløb, som nødvendiggjorde holdningsdiskussioner om selvmord og selvmordsadfærd, og som samtidig belyste venners og pårørendes rolle i forhold til den selvmordstruede person.

I emnet skulle også være diskussion vedrørende sociologiske og epidemiologiske aspekter ved selvmord.

Selve undervisningen skulle lægge vægt på at inddrage såvel de kognitive som de affektive aspekter.

Intentionen var at gøre det muligt for de studerende at tale om selvmord på en både faglig og menneskelig måde.

Samtidig var undervisningen tænkt som inspiration til opgaveskrivning såvel i slutningen af 5. studieenhed som i professionsbachelorprojektet i 8. studieenhed.

For at den studerende kan opnå et grundlag for at fungere selvstændigt og erkende og vedkende sig det faglige og personlige ansvar for egne vurderinger og handlinger, valgte lærerne at udbyde en obligatorisk opgave i forbindelse med de seks lektioner.

Opgaven skulle have fokus på epidemiologi, forebyggelse og tværfaglig indsats inden for området selvmordsforebyggelse. Læreren ville give vejledning til udarbejdelse af opgaven – især i forhold til udvælgelse af litteratur og undersøgelser på nationalt plan.

De pædagogiske overvejelser vedrørende opgaven var, at det var centralt, at alle i gruppen fik en aktiv rolle i forbindelse med fremlæggelsen. Ved at være aktiv i en fremlæggelse med spørgsmål i plenum, var den studerende nødt til at "sætte sig selv i spil" på en udviklende måde. Målet var at bevidstgøre den studerende om vigtigheden af omsorgen for og den første kontakt til den selvmordstruede.

De to lærere er ansat i den samme institution, Sygeplejeskolen i Viborg Amt, men arbejder på henholdsvis Viborg- og Thisted-afdelingen. Alligevel var det muligt for dem i fællesskab at udvælge litteratur, at indkøbe nye bøger og film til de to biblioteker, at tilrettelægge undervisningsforløbet og at udarbejde undervisningsmateriale, herunder case, opgave, og diskussionsoplæg.

GENNEMFØRELSE AF UNDERVISNINGEN

5. studieenhed har fire ugers teoretisk undervisning efterfulgt af 10 ugers klinisk undervisning i den primære sundhedstjeneste. Her er de studerende to uger i sundhedsplejen med fokus på børn/familier og otte uger i hjemmeplejen med fokus på voksne/ældre klienter.

Undervisningen af de tre hold blev afviklet over to uger i efteråret 2003, fordi lærerne ønskede, at de studerende fik den teoretiske undervisning med fokus på sundhedsfremme og forebyggelsesbegreber før den kliniske periode.

De to hold med i alt 32 studerende i Viborg og et hold med 20 studerende i Thisted efter 2001-ordningen, blev undervist efter planen øverst side 66.

Undervisningens indhold

1. og 2. lektion

Mandag begyndte med en introduktion til det samlede forløb og fortsatte med et læreroplæg om Durkheims arbejde om selvmord. Det skete med udgangspunkt i tekster fra litteraturlisten.

Ved at placere de to første lektioner i sociologiundervisningen blev der sat fokus på selvmord som en følge af samfundsudviklingen:

Tid	Mandag	Onsdag	Fredag
2 formiddags- lektioner	Sociologi: Durkheims arbejde om selvmord og selvmordstyper	Familiesundhed: Definitioner på selvmord Selvdestruktiv adfærd Epidemiologi, risikofaktorer, og omsorgssvigt	Oplæg fra undervisere: De professionelle rolle i forbindelse med forebyggelse af selvmord i Danmark
Eftermiddag		Vejledningstimer Film: Det tavse råb Diskussion i grupper Oplæg til opgave	Gruppevis fremlæggelse i plenum Diskussion på baggrund af opgave Idéer til: Forebyggelse, mestrings- strategier, tværfagligt samarbejde Debriefing

- I At samfundet har udviklet sig fra en fællesskabskultur til et moderne, stærkt individualiseret samfund. Individualisering kan medføre, at det enkelte menneske skal træffe valg igen og igen og kan komme til at tvivle på, om det kan stole på sig selv
- I Hele tiden at skulle tage stilling/vælge kan medføre usikkerhed og ensomhed hos det enkelte menneske.

3. og 4. lektion

Disse lektioner var placeret i kurset om familien, og der blev lagt vægt på betydningen af netværket – og af mangel på samme.

Sårbarhedsskabende træk, omsorgssvigt, mobning og risikofaktorer blev belyst i forhold til identitetsudvikling. Der blev også talt om relationers betydning for et sundt liv, om incest og vold i familien og om selvdestruktiv adfærd blandt teenagere.

Herefter så de studerende filmen ”Det tavse råb”. Formålet med filmen var at vise konkrete erfaringer med intervention i forhold til en selvmordstruet pige. De fire områder, der lægges vægt på i filmen er: problemidentifikation, intervention, handlemuligheder og forebyggelse, og den inddrager en problemløsningsmodel, som ligner den sygeplejeprocess, de studerende allerede kender fra deres uddannelse.

Umiddelbart efter filmen havde de studerende brug for en pause, og herefter fik de mulighed for at kommentere og udtrykke deres meninger og tanker i forbindelse med filmen – en debriefing.

Næste punkt på programmet var oplægget til case-opgaven om selvmord. Casen var baseret på en fortælling af moderen til den 14-årige Tonni, som begik selvmord – beskrevet i ”Mit barn døde”.

Det var et bevidst valg fra underviserens side, at case-arbejdet skulle dreje sig om en dreng, idet de fleste sygeplejestuderende er kvinder. Valget af en dreng minimerede muligheden for, at de studerende skulle identificere sig med personen i casen.

I forbindelse med vejledningen til denne gruppeopgave kunne de studerende få støtte til deres refleksioner, da lærerne var bevidste om, at emnet rørte ved personlige holdninger og følelser.

5. og 6. lektion

I disse lektioner var der fokus på epidemiologi, sundhedsfremme, forebyggelse, egne og andres holdninger, bl.a. i det tværfaglige samarbejde. Desuden blev der undervist i de pårørendes sorg, og hvad det vil sige at være efterladt ved selvmord.

Læreroplægget handlede om årsager til selvmord, holdninger og den professionelle rolle. De studerende fremlagde dernæst deres oplæg om casen i plenum. Deres refleksioner blev underbygget med relevant litteratur, såvel obligatorisk som supplerende og selvvalgt. Ud over fremlæggelsen havde de studerende planlagt nogle spørgsmål, som blev anvendt i diskussionerne på klassen.

Diskussionen ledte til overvejelser om årsager til selvmord, f. eks. at selvmord ikke nødvendigvis er gennemtænkt

eller planlagt, men kan være resultatet af en pludselig indskydelse. I fremlæggelsen trak enkelte af de studerende deres egne oplevelser frem, f.eks. vedrørende en skolekammerat, der begik selvmord. De studerende var selv opmærksomme på en tv-udsendelse, der hed "Efter selvmordet" som blev genudsendt i efteråret 2003 på DR1. Her fortalte tre efterladte om skyldfølelse, om omgivelsernes tavshed, og om de følelser og tanker de havde op til den dato, hvor deres pårørende begik selvmord.

Forløb for studerende efter 1995 studieordningen

De studerende efter 1995-ordningen var oprindeligt ikke tænkt ind i forsøgsprojektet. Men med baggrund i den øgede hyppighed i selvmordsforsøg i Danmark, og det faktum, at begge lærere har undervisningstimer på 6. studieenhed efter den gamle ordning/overgangsordningen, valgte de at inddrage udvalgte begreber relateret til selvmordsforebyggelse, i den normale undervisning på semestret. Desuden blev de studerende anbefalet at se filmen "Det tavse råb" og at deltage i en efterfølgende diskussion.

På Viborg-afdelingen havde emnet fokus på krise- og sorgarbejde i "Den vanskelige samtale" under faget kommunikation. Et hold på 30 elever fik derfor tilbudt vejledning om selvmordsproblematikker i forbindelse med opgaveskrivning om emnet. Opgaven tog udgangspunkt i oplevelser, de studerende selv havde haft i praktikken, og nogle studerende valgte her at arbejde med emnet selvmord.

I Thisted-afdelingen var fokus på den professionelle rolle i forebyggelsen af selvmord. Her fik 30 elever mulighed for at arbejde med selvmordsproblematikken. Foruden at inddrage emnet i den daglige undervisning, blev der i to lektioner undervist i sociologi og folkesundhedsprogrammet i forhold til selvmord. Herudover var der arrangeret filmforevisning og to temaeftermiddage. Til disse eftermiddage var alle skolens 200 studerende og praktiksamarbejdspartnere inviteret, og der var et pænt fremmøde.

Eftermiddagsprogram Thisted-afdelingen

Tid	Mandag	Onsdag	Fredag
Eftermiddag	Temaeftermiddag for alle studerende og praktiksamarbejdspartnere i Thisted-afdelingen: "Forebyggelse af selvmord på en skadestue", ved gæstelærer Viola Pedersen	Vejledningstimer Film: "Det tavse råb" Diskussion	Temaeftermiddag for alle studerende i Thisted-afdelingen: "At være efterladt efter et selvmord" ved gæstelærer John Gissel

EVALUERING

Elevevaluering

For at fremme de studerendes engagement i forhold til forebyggelse af selvmord, havde underviserne i deres planlægning lagt vægt på, at de studerende skulle være aktivt deltagende. Og de studerende var meget aktive i diskussionerne, som de selv var med til at skabe via deres fremlæggelser i plenum.

Et tegn på, at undervisningen har sat processer i gang hos de studerende, er, at flere grupper har valgt problemstillinger omkring selvmordsforebyggelse til deres valgfrie opgaver. Endvidere har 2 grupper valgt at skrive deres afsluttende bachelorprojekt om emnet.

Det fremgik af evalueringerne, at emnet har været følelsesladet og har skubbet til holdningerne:

- *Jeg syntes, det er godt, I som undervisere tager jer tid til at snakke med os individuelt, det havde jeg brug for (Debriefing)*
- *Jeg er glad for, at I har taget fat i den problemstilling, for jeg syntes, vi manglede det i praktikken, især når vi mødte så mange fordomme, og disse fordomme ledte til, at mennesker som havde forsøgt selvmord blev udskrevet uden aftaler efterfølgende*
- *Jeg har lært om betydningen af fordomme og ens egne holdninger og selvforståelse*

De uformelle tilbagemeldinger fra sygeplejersker i praksis er, at de sygeplejestuderende efterfølgende har udfordret deres holdninger til selvmord og selvmordsforsøg hos patienter i medicinske afdelinger. Ud over dette har kolleger på sygeplejeskolen fortalt om en aktiv diskussion om selvmordsproblematikker.

Desuden gav de studerende spontant udtryk for, at de ved at arbejde i dybden med selvmordsproblematikken, var blevet mere parate til at tale med selvmordstruede, end de var før denne undervisning.

– *Jeg er blevet mere sikker i min handle/dømmekraft*

– *Filmens budskab har gjort det tydeligt for mig, at jeg skal spørge*

– *Jeg forstår nu, hvorfor kommunikation er så vigtig i forhold til selvmordstruede patienter*

Undervisernes evaluering

Faktahæfterne fra Center for Selvmordsforskning har været særdeles velegnede. Desuden er der blevet opbygget et fint samarbejde med bibliotekarerne på de to afdelinger, sådan at de er opmærksomme på nye udgivelser inden for området selvmordsforebyggelse og -forskning. Med hensyn til litteratur har de to skolebiblioteker nu mere at tilbyde de studerende i forhold til selvmordsforskning, og de har begge filmen "Det tavse råb".

Filmen har været en god baggrund og igangsætter for diskussionerne, også fordi de studerende kunne identificere sig med den unge kvinde. De studerende var meget optaget af læreren, som ikke ville slippe eleven.

Filmen betød, at de studerende er blevet opmærksomme på vigtigheden af sætningen: "Har du en mistanke om, at et menneske er selvmordstruet... da spørg!"

Der har ikke været undervisere udefra i 6-lektionersforløbet, men de to temaeftermiddage på Thisted-afdelingen har været med til at give emnet nye diskussionsvinkler – hvilket i høj grad er ønskeligt.

– *Vore forventninger til undervisningen var at opnå de fremsatte mål, og at de studerende ville vise engagement og forståelse af selvmordsforebyggelsens betydning med kritisk stillingtagen til egne holdninger og bevidsthed om det øgede antal selvmordsforsøg i Danmark. Desuden forventede vi, at de studerende ville fordybe sig i litteratur inden for selvmordsforebyggelse. Vore forventninger er indfriet på meget tilfredsstillende vis, men det står klart for os, at vi begge har tegnet billedet hver især på vores afdeling, hvor vi med fordel kan inddrage kolleger og andre ressourcepersoner fremover.*

Det har været en god arbejdsproces, som for undervisernes vedkommende havde sit udgangspunkt i seminar afholdt af Center for Selvmordsforskning.

Tabuisering af selvmord og selvmordsforsøg, myter og fakta om selvmordsadfærd har været et spændende undervisningsområde, som har været med til at udvikle kognitive og affektive processer blandt både studerende og undervisere.

Undervisere er undervejs blevet meget opmærksomme på betydningen af en omhyggelig debriefing efter undervisningslektionerne, f.eks. oplevede den ene underviser, at emnet gik meget tæt på enkelte elever.

At udvide projektet til også at omfatte studerende efter 1995-ordningen har været et vigtigt valg, og på baggrund af det samlede projekt har de to undervisere fået en øget bevidsthed om de muligheder, de har for at følge udviklingen inden for forebyggelse af selvmord. Desuden er vejledning af professionsbachelorprojekter omhandlende forebyggelse af selvmord blevet placeret hos underviseren i Thisted-afdelingen.

JUSTERINGER PÅ BAGGRUND AF EVALUERING

På grund af curriculumudvikling og mange nye forberedelsesopgaver for de to undervisere, har det ikke været muligt at afsætte tid til at inddrage kollegerne i undervisningsprocessen. Det betyder, at undervisningen og implementeringen af undervisning i selvmordsforebyggelse på grunduddannelsen suverænt er afhængig af de to projektledere. Efter undervisningsforløbet har andre undervisere vist interesse for selvmordsproblematikken. Dette betyder, at projektlederne i fremtiden kan/vil inddrage deres kollegers ekspertise. F.eks. erfaringer fra psykiatrien, og socialpsykiatrien ligesom de kan trække på undervisningen fra tidligere studieenheder, bl.a. etik, kommunikation og eksistentielle områder.

IMPLEMENTERING

Eftersom fokus på 5. studieenhed er folkesundhed og familiesundhed er selvmordsforebyggelse nu en del af curriculumplanlægningen. Og undervisningen i selvmordsforebyggelse for forårssemestret 2004 er i store træk den samme som i forsøgsprojektet – med de samme undervisere og kolleger, der er interesserede i at indgå i undervisningen og bidrage med workshops.

Desuden er det umiddelbare mål at motivere flere kolleger til at deltage i undervisning i selvmordsforebyggelse. Derfor arbejdes der på at få plads til emnet på en pædagogisk dag. Disse dage afholder Thisted- og Viborg-afdelingerne fælles, hvorfor det vil være hensigtsmæssigt at fremlægge erfaringer og indhold fra udviklingsprojektet i dette forum.

LITTERATUR ANVENDT I PROJEKTET

- | Almind, Gert; Kamper-Jørgensen, Finn. Forebyggende sundhedsarbejde. Munksgaard 2003
- | Andersen, Heine; Kaspersen, Lars Bo (red). Klassisk og moderne samfundsteori. Hans Reitzels forlag 2000
- | Anneberg, Inger. Sorgen ved selvmord – en bog til de efterladte. Høst & Søn 2002
- | Bille-Brahe, Unni. Selvmord – blandt børn? Center for Selvmordsforskning 1997
- | Fleischer, Elene. Den talende tavshed. Selvmord og selvmordsforsøg som talehandling. Odense Universitetsforlag 2000
- | Fleischer, Elene (red). Elementer til et tværvideenskabeligt suicidalforskningsparadigme. Odense Universitetsforlag 1994
- | Madsen, Bente Hjorth m.fl. Når selvmordet truer – livet til debat. Munksgaard 2003
- | Olesen, Peter m.fl. Mit barn døde. Kroghs Forlag 2001
- | Plate, Chirstin. Sociale netværk – et sundhedsfremmende perspektiv. Munksgaard 2000
- | Schiødt, Henrik (red). Synspunkter på selvmord – en debatbog. Center for Selvmordsforskning 1998
- | Selvmordsadfærd blandt børn og unge – et kompendium I. Center for Selvmordsforskning 1999
- | Stuart, G.; Larain, M. Principles and Practice of Psychiatric Nursing. Mosby inc. St. Louis 2001
- | Sørensen, Berit. Fra tabu til myte. Fakta om selvmordsadfærd. Faktaserien nr. 3. Center for Selvmordsforskning 2002
- | Varming, Ole. Ældre menneskers selvmord. Faktaserien nr. 4. Center for Selvmordsforskning 2002
- | Whitehead m.fl. Suicide Assessment for Children and Youth. University of Hawaii - School of Nursing
- | Zøllner, Lilian. Definitioner på selvmord og selvmordsforsøg. (ny titel: Definitioner på selvmordsadfærd og selvskade). Faktaserien nr. 1. Center for Selvmordsforskning 2002
- | Zøllner, Lilian. Unges selvmordsforsøg og selvmordstanker. Faktaserien nr. 2. Center for Selvmordsforskning 2002

For supplerende litteratur om selvmordsadfærd og forebyggelse, se side 144.

SELMORDSFOREBYGGELSE BLANDT UDSATTE BØRN OG UNGE

CVU Fyn, Fyns Pædagogseminarium

Sted	CVU Fyn, Fyns Pædagogseminarium
Tidspunkt	Efterårssemestret 2002
Uddannelse	Pædagoguddannelsen
Tidspunkt i uddannelsen	Slutningen af 5. semester
Antal deltagere	11 studerende
Undervisningens omfang	6 uger – 42 reelle undervisningstimer
Antal undervisere	2 undervisere (projektlederne) og en gæstelærer
Gæstelærer	Cand.pæd., ph.d., centerleder, Lilian Zøllner, Center for Selvmordsforskning, Odense
Projektledere	Lektor i dansk, drama- og seminarielærer Jens Peter Madsen PD i psykologi, lærer Jette Johansen
Deltagende fag	Dansk, psykologi og pædagogik samt specialpædagogisk projekt
Metode	Med en narrativ (fortællende) pædagogisk metode arbejdede de studerende med fortællende samvær som lærings- og erkendelsesmåde. Der blev lagt vægt på betydningen af aktiv lytning, empatisk forståelse og refleksion
Projektets indhold	Projektforløb: 2 ugers undervisning med teori og øvelser i fortællende samvær. 4 ugers projektperiode, hvor de studerende gennem institutionsbesøg afprøvede ”fortællende samvær” med grupper af børn og unge. Projektarbejdet blev afsluttet med en skriftlig rapport og en mundtlig præsentation
Projekt mål	At afprøve metoder til at bruge fortællende samværsformer i pædagogisk arbejde som en mulig kommunikationsform med henblik på at udvikle de studerendes indsigt og handlemuligheder i mødet med truede børn og unge – herunder selvmordstruede børn og unge
Implementering	Undervisningen er gentaget i forårssemestret 2003
Kontaktadresse	CVU Fyn, Fyns Pædagogseminarium, Lucernemarken 1, 5260 Odense S
Webadresse	www.cvufyn.dk
Kontaktperson	Jens Peter Madsen. E-mail. jepm@cvufyn.dk

FAGLIGT PÆDAGOGISKE OVERVEJELSER

- | De narrative metoder tager udgangspunkt i situationer/oplevelser fra det virkelige liv, og fortællende samvær rummer muligheder for at komme i dialog med børn og unge om tunge tanker – uden at komme for tæt på.
- | Fortællende samvær kan give pædagogen indsigt i, hvordan det menneske, han/hun er omsorgsperson for, tænker og føler. Samværet signalerer desuden, at vedkommende godt kan fortælle pædagogen om svære spørgsmål – også i krisesituationer.
- | At dele sine tanker og følelser med andre kan i sig selv virke afklarende og kan åbne for håb og nye muligheder. Måske vil barnet/den unge sande, at der er andre løsningsmodeller end selvmordsforsøg og anden destruktiv adfærd.
- | Med baggrund i de narrative metoder vil de studerende i fremtiden ”turde” lade deres børn og unge fortælle, og selv vil de turde lytte aktivt ”uden ord i mund”.

SELVMORDSFØREBYGGELSE BLANDT UDSATTE GRUPPER AF BØRN OG UNGE

Med et narrativt udgangspunkt afprøvede to lærere og en gruppe studerende på 5. semester på Fyns Pædagogseminarium en metode, som bestod af fortællende samvær, empatisk forståelse og refleksion med henblik på at udvikle de studerendes indsigt og handlemuligheder over for temaets målgruppe: psykisk og socialt udsatte børn og unge.

PROJEKTMÅL

Når truede børn og unge finder livet for svært, kan deres handlemuligheder være begrænsede. En pædagogisk indsats med et narrativt forebyggende arbejde kan være med til at ændre på dette og give dem bedre muligheder for at formulere sig – også når de er trængt eller i krise. Dermed vil børn og unge måske få flere og andre løsningsmodeller end selvmordsforsøg og anden selvdestruktiv adfærd.

De overordnede mål med forsøgsprojektet var:

- | At afprøve metoder til at anvende fortællende samværsformer i pædagogisk arbejde. Målet er at integrere disse i pædagoguddannelsen som en mulig kommunikationsform i forbindelse med svære samtaler, som pædagoger har brug for at kunne indgå i.
- | At udarbejde en rapport om forsøgsundervisningen til inspiration for andre uddannelsesinstitutioner på MVU-området (Mellemlange Videregående Uddannelser).

Målet for de studerende var:

- | At afprøve forskellige former for fortælling som indgang til samtaler om egne erfaringer. Erhverve viden om og indsigt i kulturelle, samfundsmæssige og psykologiske teorier om det narrative og dets betydning for den enkeltes identitet og personlighed og for kommunikationen mellem mennesker.
- | At undersøge sammenhængen mellem egen livshistorie og rollen som samtalepartner for suicidale børn og unge.
- | At få erfaringer med narrativ kommunikation og med dens anvendelse.
- | At udvikle empatisk forståelse.

PROJEKTETS BAGGRUND

At kunne fortælle er en kulturbestemt færdighed, som børn får overleveret, når voksne omkring dem fortæller historier, og når barnet får mulighed for selv at fortælle. Ikke alle børn får mulighed for at udvikle fortællefærdigheder, så de kan formulere sig og give udtryk for følelser og erfaringer. Problemet er, at de får sværere ved at fortælle om egne oplevelser og følelser, og at de derved får sværere ved at etablere kontakt og opnå forståelse og medfølelse hos andre mennesker. At kunne fortælle om sine tanker og følelser har også en anden funktion. Det kan i sig selv virke afklarende og lettende, når man deler sine oplevelser med andre i fortællingens form, og samtidig kan det undervejs i fortællingen åbne for nye muligheder og nyt håb.

Alene det, at en pædagog afser tid og rum til fortællende samvær, kan være et vigtigt signal om, at *her* bliver lyttet, og at man godt kan fortælle pædagogen om svære spørgsmål, som man måske går og tumler med – også i forbindelse med livskriser. Fortællende samvær kan samtidig give en pædagog indsigt i, hvordan en klient/barn/ung, som vedkommende er omsorgsperson for, tænker og føler.

De narrative metoder tager udgangspunkt i oplevelser fra det virkelige liv, hvor fortællingerne opleves gennem sanser, følelser og emotioner. Brugen af metoden til undervisning i selvmordsforebyggelse på Fyns Pædagogseminarium bygger på de to læreres tidligere erfaringer med undervisning i fortællende samvær.

TILRETTELÆGGELSE AF UNDERVISNINGEN

En årgang består af 100 studerende, heraf valgte 11 forsøgsundervisningen med fortællende samvær til deres 6-ugers specialpædagogiske projekt på 5. semester. På det tidspunkt planlægger og gennemfører de studerende normalt et kreativt/musisk forløb for en gruppe af børn, unge eller voksne med særlige behov.

Forsøgsundervisningen skulle indledes med et 2-ugers forløb med fortællende samvær, faglig refleksion og undervisning i teorier, efterfulgt af 4 ugers projektperiode, som inkluderer en skriftlig rapport.

Før de studerende valgte sig ind på fortællende samvær, havde de sammen med årgangens øvrige elever hørt Lilian Zøllners foredrag ”Unge signaler på selvmordstanker og selvmordsforsøg”.

Gennem fortælling kan livserfaringer og erindringer fra barndommen aktiveres, og skal man beskæftige sig med børn og unge, er det vigtigt, at man kan huske sin egen barndom. Derfor skulle de pædagogstuderende i projektets undervisningsdel på to uger selv afprøve fortællende samvær og få indsigt i egen livshistorie og egne tanker om livets små og store spørgsmål. Samtidig skulle de få praktiske erfaringer med at høre og rumme svære ting, som kommer frem, når der fortælles personligt. De skulle også have mulighed for at mærke, at lytterens rolle er lige så vigtig som fortællerens.

For at skabe det fornødne rum og fordybelse og gøre fortællesamværet til en selvudviklende proces, havde underviserne på forhånd opsat en række betingelser og rammer, som *skulle* overholdes. Desuden var de studerende orienteret om vigtigheden af at respektere egne og andres grænser.

Programpunkter for undervisningen:

1. Fortællende samvær med udgangspunkt i fælles temaer i relation til emnet
Udvikling af egne fortællinger gennem fortælling og lytning.
Diskussion af perspektiver
2. Psykologiske teorier om det narrative, herunder mestringsteorier, neuropsykologi samt følelsernes perception
3. Kulturhistoriske synsvinkler på det narrative. Oplæg og debat
4. Signaler på sårbarhed. Oplæg og debat
5. Social og psykisk udvikling gennem narrationer. Oplæg og debat

To af dagene var der afsat tid til, at de studerende kunne forberede deres projektarbejde, lave problemformulering og træffe aftaler med involverede institutioner.

Dagsprogram

Tid	Undervisning
08.30 – 09.30	Tanker om det, der skete i går (refleksioner, informationer, faglige vinkler)
10.00 – 10.45	Første fortællerunde
11.00 – 11.45	Anden fortællerunde
12.30 – 13.15	Refleksion over, hvad vi har erfaret/lært af dagens fortællinger
	Lærerne tematiserede, satte faglige vinkler på og udfordrede de studerende
13.15 – 14.00	Undervisning om udvalgte emner og temaer jvf. programpunkt 2 – 5

GENNEMFØRELSE AF UNDERVISNINGEN

Af hensyn til fortællerundersernes intimitet var undervisningslokalet indrettet til to faste funktioner:

- | En rundkreds af almindelige stole omkring et fad med fyrfadslys – til fortællerunden
- | En bordopstilling i hestesko mod tavlen – til fælles refleksion og undervisning

Underviserne lagde vægt på, at fortælling og undervisning blev holdt helt adskilt. Der måtte ikke forekomme kommentarer, diskussioner eller snakken i fortællekredsen, da det kunne bryde magien i det fortællende samvær. Der gjaldt følgende regler for fortællestunderne:

- | Gruppedeltagerne sad tavse sammen og ventede på den næste fortæller.
- | Man kunne frit fortælle om en enkelt episode, en del af en historie, en vision, en fornemmelse eller hvad som helst, der kan fortælles. Fortællingen kunne ske uden genremæssige krav, og de studerende kunne når som helst slutte ved at sige: ”Og det var det”.

- | Man kommenterede og vurderede *ikke* hinandens fortællinger, men svarede kun en fortælling med nye fortællinger. På den måde bevarede fortællerne det fulde ejerskab til deres fortællinger.
- | Gruppen afprøvede forskellige temaer og metoder som udgangspunkt for fortællinger, men man måtte gerne fortælle frit, hvad der dukkede op, når man hørte de andre fortælle.

Nogle af temaerne fik de studerende dagen før, andre ved starten af de enkelte fortællerunder. Temaerne var bl.a., 3. persons fortællinger, hvor de studerende f.eks. skulle fortælle om:

- | En person, der var meget alene eller ensom
- | En person, der følte sig grim
- | En person, der tænkte på at tage sit eget liv

Med 3. persons fortællinger var det muligt at lægge en distance til det, man fortalte – eller at spejle sig i det.

Med 1. persons fortællinger, jeg-historier, blev der lavet fortællinger på basis af udsagn som:

- | Engang blev/var jeg meget ulykkelig
- | Jeg vidste ikke, hvad jeg skulle gøre
- | Fortæl om et menneske, som har betydet meget for dig

Andre temaer var steder/lokaliteter og dyr/ting/væsner. Her blev der lagt sanseoplevelser som følesans og lugtesans med ind i fortællingerne. Et sidste tema var eventyr. Der blev således åbnet for mange temaer og mange vinkler ind til erindringerne og følelserne. Fortællende samvær er både krævende og givende – hvilket må tilskrives den læring, der finder sted i selve fortælleprocessen.

I den efterfølgende refleksion og teoretiske undervisning virkede oplevelser fra fortællerunderne meget inspirerende for de studerende og lærerne, og disse emner lagde naturligt op til de overordnede temaer om narrativ teori, selvmord og forebyggelse. Disse temaer indgik i drøftelserne, efterhånden som de studerende lagde op til det. De studerende læste meget i hele forløbet og var gode til at inddrage det læste i drøftelserne på holdet.

De studerendes projekt

I projektførløbets fire uger udvalgte de 4 grupper (2-5 studerende pr. gruppe) hver en målgruppe blandt truede børn og unge som fokus for deres opgave. De studerende valgte målgrupper, som *kunne* være selvmordstruede, og ved selvstudier satte de sig ind i teori om selvmordsadfærd og statistik.

Gennem institutionsbesøg fik grupperne i løbet af projektet mulighed for at lave fortællende samvær med børn og unge. Det skal understreges, at målgruppen selvmordstruede unge af *etiske* grunde ikke blev inddraget direkte i projektet. Det skyldtes, at de studerende kun havde kontakt med børn og unge i meget kort tid og derfor ikke kunne følge eventuelle problemstillinger til dørs.

For at kompensere for den manglende kontakt til de egentlige målgrupper, valgte nogle af de studerende i stedet at tage kontakt til professionelle fagfolk, som arbejdede med disse ungegrupper, bl.a. incestofre og anbragte børn. Her fik de belyst, om der ville være værdi af og mulighed for at anvende fortællende samvær i forhold til disse unge.

På projektførløbets ugentlige vejledningsdag fik grupperne vejledning af hinanden og af underviserne.

Projektarbejdet blev fremlagt i en skriftlig rapport fra hver gruppe samt i en mundtlig præsentation ved afslutningen af forløbet på seminarieret under overværelse af implicerede pædagoger samt uddannelseskonsulent, Inge Jacobsen, Center for Selvmordsforskning.

Titler, målgrupper og fokusområder for de fire rapporter var:

- | "Om brugen af narrativ metode i pædagogisk arbejde". Opgaven satte fokus på 12-15-årige piger og deres venskaber.
- | "Fortælling og selvmord – om brugen af fortælling i det selvmordsforebyggende arbejde med børn og unge". Opgaven satte fokus på 14-18-årige, der lider af spiseforstyrrelser og anses for at være en risikogruppe i forhold til selvmord.
- | "Narrativ tænkning i pædagogisk praksis". Opgaven satte fokus på 13-17-årige piger, som er anbragt uden for eget hjem.
- | "Fortællende samvær som pædagogisk redskab i arbejdet med selvmordstruede unge". Opgaven satte fokus på anvendelse af fortællende samvær med selvmordstruede unge, bl.a. incestofre.

Opgaverne indeholdt teori om selvmord i forhold til målgruppen og en vurdering af fortællende samvær som pædagogisk redskab.

EVALUERING

De studerendes evaluering af undervisningen

I første omgang var det provokerende for de studerende at være tvunget til stilhed, mens de ventede på den næste fortælling i kredsen. De opdagede, at karakteren af lytningen ændrede sig, fordi de ikke længere lyttede med ord i mund, men koncentrerede sig om deres egne tanker om den fortælling, de lige havde hørt.

Et andet aspekt, fremhævet af de studerende, var spørgsmålet om ejerskab til fortællingerne. Fortællerunder giver mulighed for at fortælle meget personlige oplevelser og tanker, uden at man af den grund føler, at man har udleveret sig selv. Man behøver ikke at forklare eller forsvare noget bagefter, ens fortælling er intakt.

Undervejs i forløbet fremkom de studerende med mange udtalelser om, *hvordan* det fortællende samvær virkede på dem. Her er et par eksempler:

- *Man skal lære at blive lyttet til.*
- *Jeg følte mig tryk ved de formulerede regler.*
- *Planlagte og forberedte fortællinger var dybere end de spontane.*
- *Centralt at blive lyttet til og at have opmærksomme lyttere.*
- *Oplevelsen af intensitet er meget psykisk krævende.*
- *Tillid og nærvær medfører tryghed.*

De studerende erfarede gennem øvelserne, at menneskets viden og erfaringer er baseret på fortællinger om personer, som har været en del af det pågældende menneskes liv, og af steder, hvor vi har levet og lever vort liv.

Om de følelses- og erkendelsesmæssige muligheder i fortællende samvær konstaterede de studerende bl.a.:

- *Man rummer en enorm viden i sine egne narrationers genkendelighed og tryghed.*
- *Der opstår genkendelse og forståelse af, at andre har oplevet lignende følelser og situationer.*
- *Narrativ tænkning giver flere løsningsmuligheder. Mulighederne får lov at stå. Flere forståelsesmuligheder.*
- *Jeg lærte mere på den korte tid, end jeg længe har følt!*

Om det fortællende samværs betydning og muligheder i forhold til pædagoguddannelsen og det pædagogiske arbejde, blev der blandt andet sagt:

- *Alle i uddannelsen burde igennem et narrativt forløb.*
- *Det er vigtigt for en ægte forståelse, at have afprøvet en narrativ metode på egen krop. Mærket efter, hvordan virkningen fra fortællingerne er på egen krop og psyke.*
- *At lære at sætte fokus på detaljer og det individuelle – frem for det overordnede og generelle.*
- *Selv at have deltaget i en fortællerunde medførte dybere evaluering, aktivitet og interesse end ved teoretisk gennemgang. De rigtige spørgsmål blev stillet, og refleksionerne var bemærkelsesværdigt tæt på emnerne.*
- *Meget påvirket af forløbet. Ser pludselig sammenhæng og forståelse.*

Undervisernes evaluering af undervisningsdelen

Undervisningsdelen startede hver dag med en opsamling, og det viste sig at være meget frugtbar, da flere af de studerende i deres fritid gjorde sig mange tanker om forløbet og den foregående dags oplevelser.

I undervisningsdelen kom den efterfølgende samtale og refleksion til at fylde mere end planlagt. Det skyldtes, at dybden og indlevelsen i det fortalte var overraskende stor, og de studerende demonstrerede i deres refleksioner indsigt i fortællende metoder. De fik god forståelse af empati og omsorg og betydningen af de relationer, der udvikles mellem mennesker, når der bliver lyttet aktivt. For underviserne gav disse refleksioner mulighed for at knytte ny viden og faglige udfordringer til de studerendes overvejelser. Det betød, at en del planlagte foredrag kunne beskæres eller udelades og erstattes af de teoretiske indfaldsvinkler, der passede i situationerne.

Den daglige evaluering viste, at de studerende fik stadig større narrativ forståelse og selvforståelse. Overordnet fandt de studerende, at fortællende kommunikations- og erkendelsesformer var relevante i pædagoguddannelsen og anvendelige i pædagogens møde med truede børn og unge.

Evaluering af de studerendes projekforløb

De studerende har gennem deres 4 ugers projekforløb diskuteret forskellen mellem narrative terapiformer og narrativ pædagogik. Diskussionen tog udgangspunkt i indvendinger og betænkeligheder, som nogle studerende havde mødt i de døgninstitutioner, de havde besøgt, samt i egne overvejelser om grænsen mellem almen pædagogik og terapi. De studerende understregede, at det narrative ikke kan reduceres til en metode, men mere er en måde at tænke på, og at anvendelsen af fortællinger i forebyggende arbejde altid må tage højde for de omstændigheder og særlige forhold, der gør sig gældende i den pågældende institution.

De studerende oplevede en anderledes og dybere adgang til de børn og unge, de afprøvede den narrative metode med og fik en klar fornemmelse af, at børn gerne vil fortælle. De kunne faktisk slet ikke få nok, når de opdagede, at der var voksne, der gerne ville lytte. De fortalte løs, også om ting, de ikke havde forestillet sig, at de ville fortælle til næsten ukendte voksne. Barnets/den unges oplevelse af, at der findes voksne, der lytter uden at spørge, medførte en tillid til, at de kunne have ejerskab af egne fortællinger.

I nogle tilfælde kunne 3. persons fortællinger guide de svære fortællinger frem, og de studerende erfarede, at børn og unge fandt det lettere at formulere deres frustrationer på denne måde og således dele dem med de studerende. Nogle unge gav udtryk for, at de for første gang havde oplevet, at der blev lyttet til dem. Andre gav udtryk for, at de var blevet opmærksomme på vigtige ting om dem selv, for eksempel om venskabers betydning, og at de ved at lytte til andres fortællinger havde hørt noget, de kunne anvende i deres eget liv.

De studerende blev således bekræftet i, at det er muligt at anvende narrative pædagogiske metoder i det forebyggende arbejde med truede børn og unge. I fortællende samvær kan barnet/den unge opbygge egne ressourcer og evne til at mestre problemer, som vil gavne dem i svære livssituationer.

Projekttopgaverne, som de studerende efterfølgende udarbejdede, tyder på, at de som færdiguddannede pædagoger vil have mod på at konfrontere selvmordstruede børn og unge med deres bekymring og efterfølgende sørg for en visitering. Flere af de studerende/unge i institutionerne blev støttet af de medvirkende pædagoger. Og praktisk har projektet haft som resultat, at et par institutioner fremover ønsker at etablere fortællende samværsgrupper som pædagogisk tilbud.

Evaluering af metoden

Underviserne konkluderer, at det er vigtigt, at den narrative metode indgår i det forebyggende arbejde, og ikke kun benyttes, når pædagoger ser faresignaler hos børn og unge. Metoden bør være en naturlig del af samværet med omsorgspersonerne i børn og unges liv. Blandt andet kan fortællinger i fiktive former rumme alt det unævnelige og svære, som pga. tabuisering og berøringsangst ikke kommer frem i det daglige samvær. I sammenhæng med behandlingsarbejde og terapi forlyder det ofte, at barnet faktisk *har* sagt, at det overvejer selvmord. Ofte *har* der været tegn på suicidal adfærd langt tidligere end observeret. Barnet har sagt det – men er ikke blevet hørt. I forebyggende arbejde med børn og unge giver narrative metoder gode muligheder for udvikling af aktiv lytning, og denne udvikles til også at indbefatte egenlytning. Dvs. den studerende kan lytte til sine egne følelser og reflektere, inden han/hun handler.

JUSTERINGER PÅ BAGGRUND AF EVALUERING

I fremtidig undervisning vil underviserne lade fortællingerne stå alene som kommunikations- og erkendelsesform. Behovet for traditionelle undervisningsformer som oplæg og debat skrumper ind, fordi fortællingerne rummer stor indlæringsdynamik. En dynamik, der dels tager afsæt i de studerendes viden, erfaring og indsigt fra deres *egne* fortællinger, dels i den forundring og indsigt, der er opnået ved at lytte til *andres* fortællinger.

Den fortællende metode ændrer underviserens mulighed for at planlægge undervisningen som forløb og sammenhænge til i stedet at kræve indsigt i narrative temaer og udviklingsmuligheder. Det kræver større overblik af underviseren og mere indsigt i livet og i det, han/hun underviser i, og underviseren skal være i stand til på stedet at tage tråden op. I forløbet og efter de studerendes projekforløb, har der vist sig et behov for at arbejde mere med en spørge- og samtalemåde, som appellerer til "svar", som er fortællende/narrative.

IMPLEMENTERING

Det er et klart ønske fra de deltagende studerende, vejledere og undervisere på forsøgs- og udviklingsprojektet, at undervisningsforløbet kan blive en integreret og obligatorisk del af pædagoguddannelsen ved Fyns Pædagogseminarium. Underviserne har taget en række initiativer specifikt om selvmordsforebyggelse og generelt om brugen af fortællende kommunikationsformer. Underviserne foreslår:

- | At der i det specialpædagogiske forløb indgår en fælles introduktion til temaet truede grupper af børn, unge og voksne – herunder selvmordsforsøg og anden selvdestruktiv adfærd. Introduktionen skal inspirere grupper af studerende til at vælge at fordybe sig i disse målgrupper. Forløbet er gentaget i 2003.
- | At der tilbydes et valghold i studiets 2. og 4. semester, hvor studerende kan vælge et 3-ugers forløb om ”Fortællende samvær i det forebyggende arbejde med truede børn, unge og voksne”. Dette forløb er gennemført én gang i maj 2003, med 21 studerende.
- | Der er igangsat et internt udviklingsprojekt på afdelingen, som handler om at anvende fortællende kommunikationsformer som en del af udviklingen af de studerendes pædagogiske faglighed.
- | At inddrage erfaringerne i et uges efteruddannelseskursus for lærere og pædagoger om ”Fortællende samvær – på vej mod en narrativ pædagogik”, i kursusafdelingen CVU Fyn. Kurset blev udbudt i nov. 2003, men aflyst pga. for få tilmeldinge. Det udbydes igen i 2004.
- | Der er i CVU Fyn etableret en arbejdsgruppe, som skal samle viden om og etablere projekter om brugen af narrative samværs- og kommunikationsformer i pædagogisk arbejde og i undervisning.
- | Der er etableret kontakt med andre institutioner i CVU Fyn: Odense Seminarium og Ungdomspædagogisk forsknings- og udviklingscenter (EVU), der har arbejdet med forsøgs- og udviklingsprojekter om forebyggelse af selvmord. Dette sker med henblik på fælles erfarings- og vidensopsamling om mistrivelsesproblemer og forebyggelse.

LITTERATUR ANVENDT I PROJEKTET

I undervisningslokalet blev til gennemsyn og inspiration fremlagt et udvalg af litteratur om selvmord og selvmordsforskning og om narrative teorier og idéer. På den måde kunne de studerende orientere sig bredt, stille spørgsmål og få vejledning til de fokusområder, de valgte at fordybe sig i. Den vigtigste litteratur om narrativ metode var:

- | Christensen, Peter Hallgård m.fl.. Det narrative – fra metapsykologi til puslebord. Skrifter for Småbørnsforskning nr. 9, Kroghs Forlag 1997
- | Lundby, Geir. Narrativ Terapi. Socialpædagogisk Bibliotek, Gyldendal 2000
- | Horsdal, Marianne. Livets fortællinger – en bog om livshistorier og identitet. Borgens Forlag 1999
- | Seljelid, Elisabeth P. Kan omsorg læres? – Fortellingen som pædagogisk hjælpemiddel. Fakkboglaget, Bergen 2002

Herudover blev anvendt:

- | Antonovsky, Aaron. Helbredets mysterium. Hans Reitzels Forlag 2000
- | Arrhenius, Jan m.fl. Eventyrmetoden – En genvej til dialog med børn. Socialpædagogisk Bibliotek 1995
- | Bruner, Jerome. Uddannelseskulturen. Socialpædagogisk Bibliotek. Gyldendal 1998
- | Clausen, Birthe J.; Lauritzen, J. Livshistorier i pædagogisk arbejde. Semi-forlaget 1997
- | Crafoord, Clarence. Mennesket er en fortælling. Hans Reitzels Forlag 1996
- | Fleischer, Elene. Den talende tavshed. Selvmord og selvmordsforsøg som talehandling. Odense Universitetsforlag 2000
- | Fortælling, erfaring og læreproces. Tema i Dansk Pædagogisk Tidsskrift. Februar 2001 (s. 2-53)
- | Hansen, Jan Tønnes; Hermansen, Mads (red). Sociologisk udfordring til psykologien. Klim 1999
- | Hermansen, Mads (red). En hermeneutisk brobygger – Tekster af Paul Ricoeur. Forlaget Klim 2002
- | Horsdal, Marianne. Vilje og vilkår – Identitet, læring og demokrati. Borgens Forlag 2000
- | Jessen, Carsten m.fl. Børnekultur og andre fortællinger. Syddansk Universitetsforlag 2002
- | Kemp, Peter. Praktisk visdom. Forum 2001
- | Kemp, Peter. Tid og Fortælling – Introduktion til Paul Ricoeur. Aarhus Universitetsforlag 1999
- | Kuschel, Rolf; Schultz Jørgensen, Per. Socialpsykologi – en introduktion. Frydenlund 2002
- | Larsen, Kåre. Eventyrbussen – evaluering af et rullende kulturværksted for børn i Odense kommune. Odense Centralbibliotek 1998

- | Sand, Lea; Berliner, Peter. Psykologisk debriefing og narrativitet. Psyke & Logos nr 1, DPF 1988
- | Schiødt, Henrik (red). Synspunkter på selvmord – en debatbog. Center for Selvmordsforskning 1998
- | Smidt, Søren; Kopart, Henning. Eventyrmetoden – En genvej til dialog med børn. Forlaget Børn og Unge 1998
- | Vygotsky, Lev Semenovitch. Tænkning og sprog 1+2. Jan Reitzels Forlag 1976
- | Walter, Benjamin. Fortælleren og andre essays. Gyldendal 1996

For supplerende litteratur om selvmordsadfærd og forebyggelse, se side 144.

AT TAGE LIVET AF SIG – AT TAGE LIVET PÅ SIG

Odense Socialpædagogiske Seminarium

Sted	Odense Socialpædagogiske Seminarium
Tidspunkt	September 2002 til januar 2003
Uddannelse	Pædagoguddannelsen
Tidspunkt i uddannelsen	5. semester
Antal deltagere	3 hold a 27 studerende
Undervisningens omfang	45 lektioner. 11 gange a 4 lektioner, heraf undervisning i selvmordsforebyggelse i 8 lektioner
Antal undervisere	2 undervisere (projektlederne) og en gæstelærer
Gæstelærer	Cand.rer.soc., formand Unni Bille-Brahe, Landsforeningen for efterladte efter selvmord, Haarby
Deltagende fag	Sundhedsfag
Projektledere	Fysioterapeut, lektor Lone Tang Jørgensen Lærer, PD i ungdomspædagogik, lektor Mie Thulesen
Metode	"Børn og unge, hvor sundheden trues". Et semesterforløb i sundhedsfag med fokus på et sundhedsfremmende perspektiv samt individets ressourcer og muligheder
Projektets indhold	14 undervisningsmoduler i forebyggelse og sundhedsfremme Undervisningen foregik som bl.a. klasseundervisning, projektarbejde, diskussioner, film/video: "Efter selvmordet" og "En syg historie", drama-pædagogik, fysisk udtryk, symbolvalg
Projekt mål	At give de studerende viden, holdninger og pædagogiske redskaber til at arbejde med sundhedsfremme blandt børn og unge. Også unge med alvorlige mistrivelsproblemer som spiseforstyrrelser, misbrug og selvmordsadfærd
Implementering	Hovedprojektet er gentaget i efteråret 2003 og foråret 2004 – dog uden gæstelærer
Kontaktadresse	Odense Socialpædagogiske Seminarium, Rømersvej 3, 5200 Odense V Tlf. 66 16 70 70
Webadresse	www.oss-fyn.dk
Kontaktperson	Mie Thulesen. E-mail: miethulesen@email.dk

FAGLIGT PÆDAGOGISKE OVERVEJELSER

- | Forsøgsprojektet er led i et større udviklingsarbejde med at nytænke undervisningen i sundhedsfag. Et forsøg på at udvikle nye og mere konstruktive måder at møde det sundhedstruede individ.
- | Undervisningen i sundhedsfremme er primært bygget op omkring Aaron Antonovsky's teorier om sundhed og sundhedsfremme og fokuserer på vigtigheden af Sense of Coherence – en følelse af meningsfuldhed, begribelighed og håndterbarhed.
- | I deres arbejde møder pædagoger unge, som udviser en adfærd, der må kaldes ekstrem. Sundhedsfaget skal give de studerende baggrundsviden og redskaber, der gør dem i stand til at tackle de pædagogiske opgaver over for denne gruppe og hjælpe de unge til at mestre tilværelsen.
- | Undervisning i sundhedsfremme – herunder selvmordsforebyggelse – hos målgruppen børn og unge er lagt på 5. semester, fordi de studerende på det tidspunkt har både teoretisk og praktisk erfaring til at arbejde i dybden med mistrivelsproblemer og de bagvedliggende problemstillinger.

AT TAGE LIVET AF SIG – AT TAGE LIVET PÅ SIG

På Odense Socialpædagogiske Seminarium indgik undervisning i selvmordsforebyggelse som en del af et større forsøgs- og udviklingsarbejde med fokus på sundhedsfremme i bred forstand. Selve forsøgsprojektet fandt sted på 5. semester, og hovedvægten i undervisningen lå på pædagogens rolle som sundhedsarbejder i det forebyggende og sundhedsfremmende, pædagogiske arbejde.

Det overordnede tema var ”Pædagogen som sundhedsarbejder”, med målgruppen børn og unge. Under overskriften ”Når sundheden trues hos børn og unge”, blev der arbejdet med såvel generelle som specifikke sundheds- og trivselsproblemer.

PROJEKTETS MÅL

Målet med undervisningen var at styrke de studerendes kompetencer på sundhedsfremme- og forebyggelsesområdet og at implementere det salutogenetiske perspektiv i det pædagogiske arbejde med børn og unge med trivselsproblemer. Dvs. at man tager udgangspunkt i de personlige ressourcer, barnet/den unge har – fremfor i problemstillingerne.

Delmål:

- | At give de studerende kompetence til at identificere og handle på trivselsproblemer hos brugeren. F.eks den viden, de holdninger og de færdigheder, der sætter ham/hende i stand til at handle i forhold til den selvmords-truede unge.
- | At de studerende får viden og indsigt i de forskellige ”udtryksformer” for mistrivsel (bl.a. misbrug, spiseforstyrrelser, selvmordsadfærd) og samtidig en forståelse for den bagvedliggende samfundsmæssige og kulturelle problemsammenhæng.
- | At de studerende får ”redskaber” til handling, dvs. at de får sundhedspædagogiske metoder og færdigheder.
- | Målet med forsøgsprojektet er også at udvikle undervisningsformer til arbejde med forebyggelse og sundhedsfremme, som implementerer Antonovsky's tankegang/salutogenetisk tænkning og samtidig inddrager æstetiske dimensioner, systemisk tankegang og Apprehensive Inquiry – at spørge ind til det, der i forvejen fungerer optimalt.

PROJEKTETS BAGGRUND

I det pædagogiske arbejde beskæftiger de studerende/pædagogerne sig bredt med sundhed og trivsel. Kost, motion, rygning og alkohol fylder generelt meget i forbindelse med sundheds- og risikoadfærd. Forsøgsprojektet ønskede at udvide sundhedsbegrebet. Det skulle medtænke trivsel, helbred og det sociale liv, fordi selvtillid og den måde børn og unge fungerer på socialt i gruppen af jævnaldrende, er af helt afgørende betydning for, hvordan de trives. I vores moderne samfund lurer sårbarheden lige om hjørnet. En sårbarhed, som for mange børn og unge kan være umulig at håndtere, og derfor udviser en overraskende stor gruppe unge en adfærd, der kan karakteriseres som ekstrem. I arbejdet møder pædagogerne unge, der reagerer på de problemer, de møder, med selvmordsforsøg, selvmord, kriminalitet, spiseforstyrrelser, stofmisbrug, overforbrug af alkohol eller anden form for selvskadende handlinger. Det er vigtigt at forberede pædagogen på den virkelighed, for pædagogens opgave er – med viden, holdninger og færdigheder – at være med til at skabe det forandringspotentiale, der gør, at den enkelte ta'r livet på sig.

Sundhedsfremmebegrebet

På pædagogstudiet tager sundhedsfaget sigte på, at de studerende tilegner sig teoretiske og praktiske forudsætninger for pædagogisk arbejde. Det centrale mål for faget er, at de studerende kan arbejde sundhedsfremmende og forebyggende i forbindelse med pædagogisk arbejde. Odense Socialpædagogiske Seminarium tilstræber en sundhedsfremmetænkning, hvor individets ressourcer sættes i fokus. Denne tænkning bygger på Aaron Antonovsky's forskning. Hans teori tager udgangspunkt i et bredt helhedssyn, der medtænker det fysiske, det psykiske og det sociale:

- | At føle sig sund kræver, at der er en mening med tilværelsen (Sense of Coherence)
- | At tilværelsen er begribelig, håndterbar og meningsfuld

I stedet for at tænke på sundhed og sygdom – som en modsætning – vælges her en betragtning, hvor *alle* befinder

sig et sted mellem godt og dårligt helbred. Der fokuseres ikke på baggrunden for bestemte sygdomme, men søges efter et menneskes totale historie.

I følge denne tankegang om sundhedsfremme skal pædagogen være praktiker i øjenhøjde og kunne gøre et stykke menneskearbejde før ekspertarbejdet. At være sundhedsarbejder er i høj grad et spørgsmål om at være kulturarbejder og humanist. Derfor er kulturviden, sociologisk viden og filosofi en vigtig bagage for pædagogen.

Da livet er fyldt med stressorer og belastninger er det afgørende, *hvordan* pædagogen møder barnet/den unge. Pædagogens opgave bliver at bidrage til barnets/den unges problemforståelse: At støtte det til at håndtere de følelsesmæssige problemer og samtidig støtte op om den unges motivation til at tage vare på sit eget liv.

TILRETTELÆGGELSE AF UNDERVISNINGEN

Forsøgs- og udviklingsarbejdet i sundhedsfremmende undervisning involverede alle elever på 5. semester på Odense Socialpædagogiske Seminarium. Årgangen bestod af tre hold med gennemsnitligt 27 studerende. På 5. semester har de studerende to praktikker bag sig, og det giver dem en sammenhæng mellem uddannelsens fag – en integreret helhedsforståelse af det pædagogiske arbejde. ”Når sundheden trues hos børn og unge” skulle give de studerende viden og indsigt i de forskellige ”udtryksformer” for mistrivsel.

Den problemorienterede tilgang til arbejdet er velkendt for de studerende, så intentionen med projektet var i stedet at stimulere dem til at bruge den tænkning på pædagogiske problemstillinger:

- | At identificere og styrke den enkeltes evne til mestring,
- | At arbejde med afsæt i individets ressourcer og forstyrre de gamle sprogspil for at muliggøre nye, mere konstruktive sammenhænge.

Problemet med denne tilgang og tankegang er, at de studerendes forhåndsforståelse og praksiserfaringer oftest er tæt knyttet til et problemorienteret tankesæt – derfor skulle projektet vende hele tankesættet på hovedet.

Når det gælder om at opdage nye handlemuligheder eller skabe ny forståelse i den pædagogiske praksis, er undervisningsformer og metoder vigtige. Nye metoder formår tit bedre end de kendte metoder at ”tvinge” de studerende til at gøre sig nye typer af overvejelser og erfaringer, f.eks når det gælder om at sætte de studerendes tavse viden i spil.

Til det formål blev der derfor valgt æstetiske erkendelsesformer, der inddrog krop, sanseapparat og følelser og det symbolske sprog (De enkelte metoder uddybes under beskrivelsen af de enkelte lektionsbeskrivelser). ”Den gode historie” stod også centralt i forløbet, og de studerende fik som opgave at undres, fordybe sig i og få øje på, hvad der skal til for at gøre en forskel.

GENNEMFØRELSE AF UNDERVISNINGEN

I alt er der på pædagogstudiet 87 lektioner i sundhedsfag fordelt på 2., 4. og 5. semester. Udviklingsprojektet på 5. semester havde samlet 45 lektioner, og undervisningen blev påbegyndt i september 2002 og afsluttedes januar 2003. Undervisningen foregik én gang ugentlig, hver gang a fire lektioner, i alt 11 undervisningsgange. Herudover havde de studerende én undervisningsgang med gæstelærer samt to undervisningsfrie dage til selvstudie i forbindelse med det projektarbejde, som også var en del af forløbet.

Undervisningsplan for projektet

- | Introduktion til temaet ”Pædagogen som sundhedsarbejder”
- | Folkesundhedsprogrammet. Sundhedspolitik i Danmark
- | Børn og unges sundhed og trivsel
- | Sundhedssamtalen. Sundhedspædagogiske strategier og metoder
- | Livsduelighed og selvmord. At tage livet af sig – at tage livet på sig
- | Fremlæggelse af projekter
- | De nye sygdomme
- | Det sundhedsfremmende perspektiv i arbejdet med børn og unge. Opsamling, afprøvning og refleksion
- | Evaluering af sundhedsfag

1. gang: Introduktion til temaet ”Pædagogen som sundhedsarbejder”

Introduktionen til temaet skulle give den studerende klarhed over egen rolle, forpligtelser, muligheder og begrænsninger som sundhedsarbejder. Der blev lagt vægt på, at pædagogen både skal besidde konkret viden og være kulturarbejder.

For at relatere emnet til de studerendes erfaringer, beskrev, analyserede og diskuterede de først en selvoplevet sundhedsmæssig problemstilling vedrørende børn eller unge. Hver gruppe drøftede hver enkelts deltagers erfaring og pædagogiske handling. Herefter udvalgte de den historie, de ønskede at bearbejde ud fra seks vinkler med den dramapædagogiske metode, De Bono's tænkehatte.

- | Den hvide hat: den objektive, faktuelle, neutrale position
- | Den røde hat: baseret på følelser, fornemmelser, intuition
- | Den sorte hat: den negative vurdering, risici, farer, forhindringer
- | Den gule hat: positiv, konstruktiv, muligheder, optimisme
- | Den grønne hat: frugtbar, kreativ, vilde tanker, provokationer
- | Den blå hat: kontrol af tænkeproces, observatørperspektiv, opsummerende

Arbejdsmetoden åbnede for nye betragtninger og nye handlemuligheder og viste samtidig de enkelte studerende, *hvilke* typer af overvejelser, de har let ved – og *hvilke*, der falder dem svært.

2. gang: Folkesundhedsprogrammet. Sundhedspolitik i Danmark

Folkesundhedsprogrammet (”Sund hele livet” udkom først senere) blev præsenteret i et sundhedsfremmeperspektiv. Fokus for gennemgangen og diskussionen var problematikker med og initiativer over for børn og unge.

Sundhedsprogrammet er i sit grundsyn et sygdomsforebyggende (patogenetisk) program. De studerende fik derfor lejlighed til at reflektere over det forebyggende arbejde og forstå forskellen på en sundhedsfremmende og en forebyggende tankegang.

3. gang: Børn og unges sundhed og trivsel

Med afsæt i danske og internationale undersøgelser blev opmærksomheden rettet mod børn og unges sundhed og trivsel: symptomer og signaler, årsagssammenhænge og problembaggrund. Bl.a. skulle de studerende forsøge at finde forklaringer på, *hvorfor* mange unge har spiseforstyrrelser.

Deres udsagn blev delt op i fire hovedgrupper, og de studerende skulle dernæst fysisk indtage deres standpunkt i ét af de fire hjørner, der blev etableret. Hvert hjørne argumenterede for deres standpunkt og lyttede til de øvrige hjørners bud, og det var legalt at skifte plads undervejs. Udtrykket: ”Man har et standpunkt, til man ta'r et nyt” fik her en konkret, fysisk form, som motiverede de studerende og skabte rum for ny erkendelse.

4. gang: Sundhedssamtalen. Sundhedspædagogiske strategier og metoder

Hvordan kan vi nå barnet/den unge? Den sundhedsfremmende samtale og ”redskaber” til at føre den blev afprøvet i gruppesammenhæng.

De studerende arbejdede parvis. Den ene halvdel arbejdede med ”Du bestemmer”- materialet fra Ringkøbing Amts Sundhedsfremmeafdeling, som er udarbejdet til sundhedssamtaler – med netop børn og unge. Den anden halvdel arbejdede med Antonovskys OAS-spørgeskema, som tager sigte på at undersøge, om man har en ”oplevelse af sammenhæng i hverdagen” og tilværelsen (Sense of Coherence). De studerende fremlagde og reflekterede efterfølgende på arbejdet. De oplevede, at det gik tæt på dem som personer, og at det følte lidt kunstigt. Men de gav også udtryk for, at det var godt at afprøve det på hinanden og få detaljerede tilbagemeldinger på metoderne.

5. og 6. gang: Livsduelighed og selvmord. At tage livet af sig – at tage livet på sig

Selv mord er det mest ekstreme udslag af mistrivsel, og derfor var der afsat to moduler til at gennearbejde dette emne. Introduktionen var aktuelle tal, som konkretiserede problemet. Herefter fulgte en diskussion om myter og fakta om selvmord og selvmordsadfærd blandt børn og unge som afsæt for at tale om de studerendes egne holdninger til selvmord, og for en debat om kulturelle tabuer i forhold til døden og i forhold til det at have det dårligt. Andre emner i lektionen var: Hvordan kommunikerer man med selvmordstruede? Hvordan med efterladte/pårørende? Formand for Landsforeningen for efterladte efter selvmord, Unni Bille-Brahe, berettede om de sidste årtiers selv-

mordsforskning og om, *hvilke* signaler pædagoger skal være opmærksomme på. Der blev også vist klip fra ”Efter selvmordet”, en tv-udsendelse om sorgen ved at miste en pårørende ved selvmord.

7. og 8. gang: Fremlæggelse af projekter

De studerende valgte i deres projekter i sundhedsfremme bl.a. at arbejde med følgende områder:

- | Sammenhængen mellem børns livsbetingelser og den psykiske sundhed
- | Hvordan undgås mobning? Og hvilke konsekvenser har mobning for barnet nu og senere hen?
- | Sundhedsmæssige konsekvenser ved spiseforstyrrelser
- | Børnekriminalitet
- | Børn af alkoholmisbrugere
- | Selvmord og selvmordsforsøg blandt sindslidende

I projekterne blev der lagt vægt på, at de studerende indsamlede viden om og opnåede indsigt i det emne, de havde valgt og fik overblik over, hvilke samarbejdspartnere der er i sundhedssystemet, når det drejer sig om det konkrete emne.

De studerende skulle med projektopgaven lokalisere den gode historie og finde eksempler, hvor det pædagogiske arbejde har båret frugt. Den opgave lykkedes i nogle tilfælde for de studerende, men slet ikke i alle, og det gjorde det tydeligt, at det er en stor udfordring ”at vende skibet” og gå fra den sædvanlige problemfokusering til den anerkendende undersøgelse af problemfelter.

9. gang: De nye sygdomme

Mangel på trivsel har mange ansigter. Kan sygdom efterspørges?

Temaet lagde vægt på sygdommes kulturelle aspekt. At sygdomme til forskellige tider og kulturer bliver brugt forskelligt, og at de opstår i sammenhængen mellem kroppens signaler og psykosociale forhold.

Efter oplæsning af indledningen til Hanne Vibeke Holsts bog ”Min mosters migræne – eller hvordan jeg blev kvinde” blev der lagt forskellige perspektiver på smerter og den kroniske somatisering gennem de nye sygdomme.

Hvorfor er det f.eks. hovedsageligt kvinder, der har nutidens nye sygdomme som fibromyalgi og kronisk træthedssyndrom? Der blev i afdækningen af problemkomplekset lagt vægt på kønsaspektet, både i arbejdet og i pædagogernes eget liv – da pædagogik fortrinsvis er et kvindefag.

Videoen ”En syg historie” gav grobund for en gennemgang af konsekvenserne af somatisering, og emnet blev relateret til børn og unges somatisering pga. mangel på trivsel. Diskussionslysten var stor, fordi emnet var vedkommende og provokerende, og fordi det tvang de studerende til at samtænke kroppen og de psykosociale faktorer.

10. gang: Krop, sundhed og værdier

Med udgangspunkt i Finn Skårderuds bog ”Uro” diskuterede holdene selvet i den moderne kultur og de mange radikale former for kropsdyrkelse. Hvordan kroppen bliver et symbolsk sprog til at sige noget om, *hvem* man vil være – både til andre og til sig selv.

Selvskadende handlinger, selvmutilering som symbol på indre spændinger, overfladiske fremtoninger og selvrepræsentationer var lektionens andre emner. Lektionen gjorde det tydeligt for de studerende, at vi mennesker bruger vores kroppe til at forstå med.

11. gang: Det sundhedsfremmende perspektiv i arbejdet med børn og unge. Opsamling, afprøvning og refleksion

Først repeterede og diskuterede klassen, hvad det vil sige at arbejde sundhedsfremmende, og her opsummerede og analyserede de studerende individuelt og gruppevis sundheds- og trivselsproblemers udtryk i dag.

Lektionerne mandede ud i rollespil på baggrund af en konkret case. Vægten blev lagt på barnets perspektiv, så de studerende kunne få kropslige erfaringer med at føle sig mobbet, ensomme, alt for voksensøgende osv. Når ”pædagogen” i spillet fik til opgave at fokusere på barnets ressourcer, blev det tydeligt for de studerende, hvor stor en udfordring denne indgangsvinkel til barnet er. Den emotionelle indlevelse var en central komponent i denne æstetiske læreproces og provokerende og overskridende for de studerende.

12. gang: Evaluering af sundhedsfag

Som evalueringsmetode var valgt Appreciative Inquiry. Frem for at spørge ind til en problemmodel, blev der spurgt

ind til det, der i forvejen fungerer optimalt. Evalueringen fokuserede på positive oplevelser i forløbet, på det fremadrettede udviklingspotentiale og på, hvordan personlig udvikling er koblet til faglig udvikling.

Spørgsmålene, som eleverne skulle besvare efter interview med en ”makker”, var:

- | Begreberne sundhedsfremme og forebyggelse – hvordan forstår du dem? Hvilken betydning får det for dit kommende arbejde som pædagog?
- | Eksempler på undervisning. Hvornår har du følt dig mest inspireret i undervisningen? Fortæl historien om det højdepunkt. Hvad gjorde øjeblikket/situationen inspirerende?
- | Din egen sundhed. Hvordan har faget påvirket dit eget liv? F.eks. sundhedsadfærd, livsstil, holdninger, værdier, andet.
- | Hvordan har sundhedsfaget dannet dig som pædagog – ændret/påvirket dit syn og din forståelse for det pædagogiske arbejde?
- | Symbolsk udtryk – hvad har faget betydet/gjort ved dig?

EVALUERING

De studerendes evaluering

Det ressourceorienterede syn på sundhedsmæssige problemstillinger i det pædagogiske arbejde har vundet genklang hos de studerende, og Antonovskys sundhedssyn har vundet indpas.

– Jeg tænker meget på at finde eller styrke menneskets ressourcer, hjælpe med at håndtere forskellige situationer, støtte osv. Det drejer sig ikke kun om den fysiske sundhed, men lige så meget om den psykiske sundhed...

På spørgsmålet om, hvilken betydning begreberne forebyggelse og sundhedsfremme har på deres kommende pædagogiske arbejde, er svarene bl.a.:

- Begreberne har åbnet en hel ny verden for mig. Jeg har hele tiden vidst, at det er vigtigt, men har nu også fået en del idéer til, hvordan man kan bruge det i det daglige arbejde som pædagog, bl.a. vigtigheden af forebyggelse. Men også, at man faktisk kan komme langt via dialog, hvis man bruger det rigtigt.*
- For mig er det vigtigt, gennem min position som pædagog, at guide f.eks. børn til at være medvirkende til egen sundhed. Man skal lære dem, at det at være sund er mange ting, og at sundhed ikke kun har med kost og motion at gøre. Men at man kan fremme et sundt miljø ved at give plads til alle, vise forståelse og indsigt i andres situation, som måske ligger langt fra det, man selv står for.*

I forhold til den indholdsmæssige evaluering udtrykkes udbytte f.eks. således:

- Man bliver mere obs på nogle sundhedsfaktorer, som påvirker det enkelte menneske... og man har flere redskaber til at se signaler, hos dem man arbejder med...*

Hvad angår undervisningen om selvmord og selvmordsforebyggelse gav de studerende udtryk for et stort udbytte. Både gæstelærere og film gjorde stort følelsesmæssigt indtryk på såvel studerende som undervisere.

- Foredraget har været yderst inspirerende (opløfte et tungt emne).*
- Det foredrag hende nordmanden holdt var rigtig godt, fordi hendes foredrag rørte noget inde i mig...Men også arbejdet med de efterladte/pårørende var meget spændende, for hvad gør man lige, og hvad siger man til de efterladte, det er jo noget vi som pædagoger kan komme ud for...*

Undervisernes evaluering

Undervisernes opfattelse er, at det er lykkedes at implementere sundhedsfremmetankegangen i undervisningen, og at de studerende har taget den til sig. De studerende ”fik energi” af den tilgang og indstilling til arbejdet. Det vendte den oplevelse af tyngde, der ofte er forbundet med komplekse problemstillinger. Det gav mod på arbejdet, handlekraft og en tro på, at de kan gøre en forskel.

Undervisere oplevede, at deres indgangsvinkel og det brede perspektiv, de anlagde på sundhed, er essentielt i pædagogisk arbejde. Det handler om at få øje på det enkelte menneskes potentiale og styrke dennes evne til mestring. Mestring betyder ikke at undgå stress og udfordringer. Mestring betyder at møde risici på en måde, der øger selvtilliden og evnen til samarbejde.

Undervisningsmetoderne har været afgørende i bestræbelserne på at skabe rum for ny læring. At genskabe erfaringer ved at viderebearbejde og omformulere de tidligere erfaringer har vist sig at være en givende vej. I det hele taget er praksisdimensionen og refleksion over praksis væsentlig for at integrere nye perspektiver og metoder. I undervisningssammenhæng har det at etablere som-om-situationer alt i alt været en brugbar metode.

Sundhedsfremmeteorien har medvirket til at skabe en bredere forståelse af sundhedsbegrebet hos de studerende. Dette forhold betragtes som væsentligt, idet det jo netop er ”ens optik”, der er afgørende for hvilke handlinger, der kommer ud af det.

De studerendes udsagn viser, at det i en vis udstrækning er lykkedes at skabe forståelse for de mange forskellige faktorer, der påvirker den enkeltes sundhed og trivsel. Ligesom det er lykkedes, at få de studerende til at se bag om udtryksformen.

At implementere den salutogenetiske tankegang og ændre sprogsplene er ikke noget, der gøres over én nat. Det er en langvarig strategi. Både de studerende og underviserne er børn af den kritiske tænkning og den problemorienterede tankegang – og de får øje på det problematiske og begrænsende før ressourcerne og mulighederne. Alene det forhold, at man kategoriserer børn og unge som eksempelvis overvægtige, omsorgssvigtede eller selvmordstruede, gør, at problemkomplekset normalt står én i møde før barnet/den unge selv.

For de studerende kan dette være et dilemma, fordi det jo samtidig er væsentligt, at de erhverver en konkret grundviden om de generelle problemområder. Og de mere specielle områder – som f.eks. selvmord.

Underviserne konkluderer:

– *Selvmodsemnet er en essentiel del af sundhedsfremmeproblematikken. Samtalen med selvmordstruede er den sværeste opgave, vi kan komme ud for som pædagoger – så derfor er det vigtigt at emnet bliver grundigt belyst, og at de studerende får nogle redskaber at arbejde med.*

JUSTERINGER PÅ BAGGRUND AF EVALUERING

For de kommende undervisningssemestre er planen at fastholde samme grundidé og i hovedtræk samme undervisningsplan, netop med det for øje at videreudvikle og implementere tankegangen. Der er følgende forslag til justeringer:

- | De studerende kan enten enkeltvis eller i mindre enheder i tematiseret form og med udgangspunkt i litteraturen forberede oplæg om den senmoderne sårbarhed. Oplæggene skal indeholde en skriftlig og en mundtlig redegørelse, hvor hovedvægten ligger på refleksioner over temaet i forhold til pædagogisk praksis. Det vil ruste de studerende til at opfange og især til at forstå de symptomer på mistro, de møder.
- | Et problemfelt i de studerendes projektfase er søgning efter den gode historie, fordi den salutogenetiske arbejdsmetode og den normale model for problemorienteret projektarbejde ikke fungerer sammen. Andre arbejdsmetoder – f.eks. kvalitative eller narrative interview kunne være en bedre indgang til projektarbejdet.

IMPLEMENTERING

Siden forsøgsprojektet er temaet ”Pædagogen som sundhedsarbejder” implementeret på 5. semester med indarbejdelse af den salutogenetiske tankegang om sundhedsfremme som en fast bestanddel af sundhedsfaget. I de kommende semestre vil undervisningens form og indhold fortsat blive udviklet.

LITTERATUR ANVENDT I PROJEKTET

- | Anneberg, Inger. Sorgen ved selvmord – en bog til de efterladte. Høst & Søn 2002
- | Antonovsky, Aaron. Helbredets mysterium. Hans Reitzels Forlag 2000
- | Arborelius, Elisabeth. Du bestemmer. Ringkøbing Amts sundhedsfremmeafdeling, 2000
- | Bateson, Gregory. Hvor engle ej tør træde – på vej mod en erkendelsesteori om det hellige. Rosinante 1990
- | Bekendtgørelse af lov om uddannelse af pædagoger nr. 980/ Undervisningsministeriet 1. nov. 2000.
- | Borum, Poul. ALTING – en anti-selvmodsbog. Centrum 1987
- | Borum, Poul. Ham Hamlet. B og U afdelingen, DR 1985
- | Bille-Brahe, Unni. Isbjerg. Læserkommentar i Weekendavisen, 17. - 21. dec. 1999

- | Christensen, Vagn. Børn og den nye sociale arv. Fremad 1999
- | Ehlers, Lise. Store mænd og syge kvinder. Gyldendal 2002
- | Faktaserien nr. 1 - 4. Center for Selvmordsforskning 2002
- | Hansen, Solveig. Appreciative Inquiry og store organisationsprocesser. Perspektivgruppen 2001
- | Held, Finn m.fl. Introduktion til Pædagogik. Bind 1: Pædagogik – Opdragelse, dannelse, socialisering. Frydenlund 2001
- | Helgeland, Ingeborg Marie (red). Forebyggende arbejde i skolen – om børn med sociale og emotionelle vanskeligheder. Psykologisk forlag 2002
- | Holst, Hanne-Vibeke. Min mosters migræne – eller hvordan jeg blev kvinde. Gyldendal 1999
- | Jensen, Bente. Sundhed i et børneperspektiv. Asterisk, Danmarks Pædagogiske Universitet 2002
- | Jensen, Bente. Sundhed og sårbarhed – store børns beretninger om sundhed og hverdagsliv. Reitzels Forlag 2002
- | Jensen, Torben K.; Johnsen, Tommy. Sundhedsfremme i teori og praksis. Philosophia 2000
- | Løgstrup, K.E. Den etiske fordring. Gyldendal 1999
- | Nejst, Carsten m.fl. Om Voksenundervisning – grundlag for pædagogiske og didaktiske refleksioner. Billesø og Baltzer 1999
- | Regeringens folkesundhedsprogram 1999-2008. Sundhedsministeriet 1999
- | Schultz Jørgensen, Per m.fl.. Sundhed på vippen – En undersøgelse af de store skolebørns sundhed, trivsel og velfærd. Hans Reitzels Forlag 2002
- | Skårderud, Finn. Uro– en rejse i det moderne selv. Tiderne skifter 1999
- | Sund hele livet: de nationale mål og strategier for folkesundheden 2002-10. Indenrigs- og Sundhedsministeriet september 2002
- | Wackerhausen, Steen. "Et åbent sundhedsbegreb – mellem fundamentalisme og relativisme". I: Jensen, Uffe Juul (red). Sundhedsbegreber: filosofi og praksis. Philosophia 1994

For supplerende litteratur om selvmordsadfærd og forebyggelse, se side 144.

UNGDOM OG IDENTITET

CVU-Jelling

Sted	CVU Jelling
Tidspunkt	Efterårssemestret 2002
Uddannelse	Pædagoguddannelsen
Tidspunkt i uddannelsen	5. semester
Antal deltagere	25 studerende (1 klasse)
Undervisningens omfang	18 timer fordelt på 6 moduler i løbet af 3 1/2 uge
Antal undervisere	2 undervisere (projektlederne) og en gæstelærer
Gæstelærer	Rasmus Meelby, Unge & Sorg, København
Deltagende fag	Sundhedsfag (6 timer), pædagogik (12 timer) samt psykologi
Projektledere	Cand.phil. i pædagogik, kunstterapeut og seminarielektor Mette Hind Ergo- og Marte Meo-terapeut, seminarielektor Karen W. Jørgensen
Metode	Tværfaglig modulopbygget undervisning baseret på faktuel og teoretisk formidling. Praksisorienteret med udgangspunkt i egen faglighed. Læring om selvmord og -forebyggelse på flere planer, som baserer sig på de studerendes egne erfaringer og på deres roller som pædagoger
Projektets indhold	Fælles undervisning bygget på læst litteratur, gruppearbejde, øvelser, diskussioner, rollespil, case-arbejde, kunstterapeutiske metoder, filmen "Det tavse råb" og besøg af en erfaringsperson
Projekt mål	At pædagoger fremover bliver bedre til at se signaler på selvmordsadfærd og hjælpe selvmordstruede mennesker
Implementering	Emnet vil fra efteråret 2004 fast få tildelt én dag på 4. eller 5. semester, som led i psykiatriundervisningen
Kontaktadresse	CVU Jelling, Vejlevej 2, 7300 Jelling. Tlf. 76 80 13 00
Webadresse	www.cvujelling.dk
Kontaktperson	Mette Hind. E-mail: mette.hind@cvujelling.dk

FAGLIGT PÆDAGOGISKE OVERVEJELSER

- | To-lærerundervisning: Undervisningen tilrettelægges som en tværfaglig del af undervisningen i sundhedsfag og pædagogik, så der kan være to lærere til stede i hele forløbet. Én til at undervise og én til at supervisere og samle op på eventuelle problemer, der opstår, når man inddrager de studerendes personlige erfaringer.
- | Kommunikationstræning er som udgangspunkt tænkt øvet via et rollespil. Rollespillet skal videooptages og senere evalueres. Desuden skal de studerende introduceres til kunstterapeutiske metoder og øvelser, som kan være med til at styrke identiteten og forebygge selvmord.
- | Der tages udgangspunkt i den psykologisk og sociologiske vinkel på emnet selvmord og sættes lys på samfundsforandringer, ændring af traditioner, normer og værdier, som er med til at gøre unge sårbare i dag. Cand.psych. Mette Bauers artikel "Motsætninger i den moderne students liv" er referenceramme for undervisningen.

Det ene af pædagogseminariets to 5. semesterhold på 25 elever deltog i et særligt tværfagligt forsøgs- og udviklingsprojekt, som havde udgangspunkt i fagene sundhedsfag og pædagogik. Projektet omhandlede selvmordsproblematikker og tog afsæt i de samfundsmæssige og psykologiske forhold, der gør unge særligt sårbare i dag. Undervisningen havde fokus på forebyggelse og sundhedsfremme med basis i egen faglighed.

PROJEKTETS MÅL

Det overordnede mål med forsøgsprojektet var at udvikle en skabelon for et undervisningsforløb, som kunne implementeres varigt på uddannelsen, så pædagoger fremover bliver bedre uddannet til at se og hjælpe selvmordstruede.

Delmål

- | At give de studerende viden om temaet selvmord, samt værktøjer til at handle i forhold til selvmordstruede og deres pårørende.
- | At de som pædagoger fremover bliver bedre til at se signaler på selvmordsadfærd og hjælpe selvmordstruede.
- | At anskue selvmordsproblematikken i en samfundsmæssig sammenhæng og i sammenhæng med en diskussion af begrebet identitet.
- | Læring på flere planer, dels ud fra de studerendes egne erfaringer – som unge, dels ud fra deres rolle som pædagoger/hjælpere i forhold til temaet selvmordsforebyggelse.
- | En forståelse af hvordan to fag, i dette tilfælde sundhedsfag og pædagogik, kan bruges i en tværfaglig sammenhæng.

PROJEKTETS BAGGRUND

I de pædagogiske overvejelser indgik, at de studerende skulle lære sig selv bedre at kende i forhold til temaet.

Forståelsen var, at man kun kan støtte og hjælpe mennesker i en vanskelig livssituation, hvis man har mestringsstrategier, der gør, at man også kan hjælpe sig selv i lignende situationer.

Formodningen var, at der var flere blandt de studerende, der selv havde haft selvmord meget tæt inde på livet, og da de studerende skulle arbejde med selvmordsforebyggelse på både det personlige og det professionelle plan, blev forløbet lagt sidst på uddannelsen (5. semester). På det tidspunkt besidder de studerende både teoretisk viden om sundhedsfremme, sundhedspædagogik og kriseteori, og har evnen til at reflektere, diskutere og analysere. De har også den praktiske erfaring og de redskaber, der skal til for at arbejde med tung viden.

TILRETTELÆGGELSE AF UNDERVISNINGEN

De to projektledere, som selv er undervisere i pædagogik og sundhedsfag, skulle undervise på forløbet. De havde fra projektstart intentioner om at undervise i selvmordsforebyggelse ved at relatere emnet til ungdom og identitet, bl.a. gennem belysning af emner som selvværd, anoreksi, seksualitet, kærlighed, forældre.

Planlægningsfasen var præget af engagement og gode idéer og ønsket var at anvende både teori, diskussioner, rollespil, Marte Meo-metode og kunstterapeutiske øvelser, så de studerende fik emnet belyst vha. flere forskellige metoder og redskaber.

Men efterhånden som underviserne arbejdede med planlægningen, kunne de se, at selvmord er så følsomt et emne, at det kræver tid til fordybelse og eftertænksomhed. Derfor revurderede de undervejs i planlægningsfasen både delmål og metode, for at give bedre tid til enkelte elementer i undervisningen. Dette skete ved bl.a. at fravælge brug af Marte Meo-metoden og de kunstterapeutiske øvelser.

Undervisningsmetoden var at arbejde med temaet forebyggelse af selvmord på flere forskellige niveauer:

- | Et teorifagligt niveau, hvor der blev arbejdet ud fra tekster
- | Et mere praksisorienteret niveau, hvor man forholder sig til handleaspektet, som belyst i filmen "Det tavse råb"
- | Indlæg fra en erfaringsperson

Et tema som selvmordsforebyggelse kræver koncentration og indlevelse og vil ofte resultere i overskridelse af grænser. Derfor er det vigtigt, at der er en vis kontinuitet i forløbet. Af den grund valgte underviserne at samle de 18 timer mest muligt – helst på to uger. Da det ikke kunne lade sig gøre skemateknisk, blev det i stedet et forløb på 3 1/2 uge.

GENNEMFØRELSE AF UNDERVISNINGEN

Mandag d. 16/9-02 kl. 12.05 - 15.20	Tirsdag d. 17/9-02 kl. 8.05 - 11.20	Mandag d. 23/9-02 kl. 12.05 - 15.20	Tirsdag d. 24/9-02 kl. 8.05 - 11.20	Fredag d. 27/9-02 kl. 10.05 - 11.20
Introduktion til projektet	Læreroplæg om selvmord, forebyggelse af selvmord	Gæstelærer Rasmus Meelby	Opsamling af mandagens gruppearbejder	Evaluering
Bearbejdelse af egne erfaringer og holdninger til selvmord	Diskussion af teksterne	Rollespil i grupper med brug af video (Casearbejde)	Videoklip fra én af gruppernes rollespil, herefter diskussion	
Læreroplæg om bl.a. identitet ud fra fælles læst tekst	Filmen "Det tavse råb"		Introduktion til kunstterapeutiske metoder	
Gruppearbejde og opsamling	Diskussion		Diskussion og opsamling	

Dag 1

Efter en kort introduktion til emnet, lavede eleverne parvis summeøvelse for at afklare deres egne holdninger til selvmord.

Herefter blev der arbejdet og diskuteret på basis af den læste tekst af Mette Bauer: "Motsætninger i en moderne students liv" med inddragelse af T. Ziehes kulturelle frisættelsesbegreb. Bauer skriver ikke om selvmord eller selvmordsforsøg, men om de generelle modsætninger i unges liv som i yderste konsekvens kan føre dertil. I sin artikel peger hun på nogle samfundsmæssige forandringer, som er med til at gøre unge mere sårbare, end de har været før.

Dag 2

Teoretisk undervisning på baggrund af fælles læste tekster fra Vejle Amt og Center for Selvmordsforskning. Herefter diskussioner, bl.a. med inddragelse af Antonovsky's sundhedsfremmetanker, etiske principper, kulturelle aspekter og normer. Bl.a. belysning af følgende spørgsmål: Hvorfor er der nogle, der trods ydmygelser, lidelser og smerte, håbløshed og meningsløshed alligevel aldrig får tanken om at afslutte livet, mens mindre hindringer på livsbanen kan forårsage selvmordstanker hos andre?

Eleverne så også filmen "Det tavse råb", som viser, hvor vanskeligt det kan være at hjælpe en selvmordstruet ung. Efter filmen var der kun tid til en kort opsamling.

Dag 3

Dagen indledtes med et foredrag af en ung mand, som havde oplevet at miste sin far ved selvmord. Han formidlede sine personlige erfaringer på en vedkommende måde og gav elever og lærere indblik i, hvordan selvhjælpsgrupper kan fremme en bearbejdning af de mange følelser, man står med som efterladt.

Undervisernes plan var, at der efterfølgende skulle arbejdes med rollespil, hvor de studerende på skift spillede selvmordstruet og hjælper, og at der skulle laves videooptagelser til brug på 4. dagen.

De studerende er vant til rollespil som øvelse i at kunne arbejde professionelt – også i følelseladede situationer, f.eks. ved samtaler med klienter med særlige problemer.

På grund af en teknisk fejl havde de studerende ikke fået deres elektroniske undervisningsplan på forhånd, og fra 1. dagen meldte de ud, at de var utilbøjelige til at benytte denne arbejdsform i forhold til emnet selvmord. Også selv om underviserne talte for metoden med argumentet om, at det er vigtigt at lære sig selv bedre at kende i forhold til problematikken, inden de i praksis møder selvmordstruede.

Efter diskussioner om rollespillet igen på 2. dagen, fik de studerende lov til i stedet at lave gruppearbejde ud fra rollespils-casen eller at lave et rollespil, som fokuserede på kontakten med en efterladt f.eks. en søster til den, der havde begået selvmord. På dagen for rollespillet var flertallet på holdet stadig angst for opgaven, og for at det kunne være for følelsesmæssigt belastende at leve sig ind i den selvmordstruedes situation. Hovedparten arbejdede derfor med gruppearbejde om casen, og kun en enkelt gruppe spillede det planlagte rollespil. Disse spillere fik afprøvet både rollen som selvmordstruet og som hjælper/pædagog, og rollespillet blev optaget på video til brug på 4. dagen.

Dag 4 og 5

På 4. dagen lå hovedvægten på en introduktion til, hvordan kunstterapeutiske metoder kan anvendes i pædagogisk arbejde. Den 5. dag blev anvendt til afslutning af temaet og evaluering.

Samlet betød forsøgsprojektet, at de studerende fik seks timers merundervisning i forhold til parallelklassen, og derfor fik holdet ved afslutningen af kurset udleveret et særligt bevis for deltagelsen i ”Forebyggelse af selvmord”.

EVALUERING

De studerende har afleveret en evaluering dag for dag, et forventnings- og personligt målpapir og en slutevaluering. Underviserne har ført logbog over undervisningsforløbene og efterfølgende lavet både en kvantitativ og en kvalitativ vurdering af slutevalueringsskemaerne. Desuden har de vurderet forløbet ud fra en række succeskriterier (præcise og detaljerede mål/forestillinger), som de havde opstillet på forhånd.

Elevevalueringer

Evalueringerne viste, at de studerende var glade for valget af temaet unge og selvmord. De studerende har fået en dybere forståelse af, hvordan de kan hjælpe selvmordstruede mennesker i deres arbejde som pædagoger, og mange har givet udtryk for, at det har været godt at arbejde med et så tabuiseret emne.

Samtlige studerende finder, at emnet er relevant og bør prioriteres i uddannelsen. Nogle bemærker dog, at det kan være vanskeligt at prioritere alt, hvad der er væsentligt for en pædagogstuderende. Andre typiske evalueringskommentarer var:

- *Derudover har vi haft en god summeøvelse i starten, som gav en god indledning.*
- *Vi har fået såvel nogle sundhedsfaglige som pædagogiske værktøjer med herfra.*
- *Jeg mangler noget om, hvordan vi evt. i det hele taget kan undgå, at unge tænker selvmordstanker. Vi har snakket meget om, hvad vi kan gøre efter selvmordet er sket, og når tankerne er opstået, men ikke om, hvorfor disse tanker opstår.*
- *Udviklingsprojektet har hjulpet mig til, hvordan jeg kan hjælpe et andet menneske i en aktuel, konkret situation.*
- *Jeg ser anderledes på selvmord nu.*

Der var ligeledes tilfredshed med de valgte tekster samt filmen ”Det tavse råb”, og næsten alle evalueringer fremhæver gæstelærer Rasmus Meelby's indlæg, en følelsesfuld – men også konkret – indføring i det at være efterladt.

- *Han blev klassens helt.*
- *Det allerbedste og mest givende var at have besøg af Rasmus, da han meget flot fortalte om de følelser/tanker, han har gennemgået.*

Flere af evalueringerne giver udtryk for en ændret holdning og en større parathed til at tale om selvmord efter kurset, og samtlige studerende synes, de har fået nogle redskaber. Mange har dog svært ved at benævne konkrete redskaber, men nævner især det ”at turde spørge”.

- *Spørg, hvis du vil have et svar.*

– Som Rasmus sagde: Først tage udgangspunkt i sig selv og sit forhold til selvmord – før man kan konfrontere andre med det.

– Jeg synes, de redskaber vi har lært, minder meget om krisehjælp, som vi har haft om i psykologi.

Den korte introduktion af, hvordan kunstterapeutiske metoder kan anvendes i det pædagogiske arbejde – også i det selvmordsforebyggende – blev ligeledes vel modtaget, og enkelte studerende beklagede, at der ikke havde været tid til øvelserne. Derimod fandt de fleste, at rollespil/kommunikationsøvelser ikke er væsentlige, og at arbejde med cases og diskussioner kan give det samme eller et bedre udbytte. Flere gav udtryk for frustration over, at der blev brugt tid på at diskutere rollespil eller ej:

– Det har været et kanonkursus, og det har været lærerigt. Det eneste minus har været vores diskussioner omkring rollespil, hvor jeg ikke følte, at I lyttede til os før allersidst i forløbet.

Nogle få fremhævede dog, at rollespil var godt:

– Jeg blev positivt overrasket over, hvordan følelserne kommer tæt på én, og det hele virker så virkeligt.

Undervisernes evaluering

Overordnet viste undervisningsforløbet, at temaet selvmord er så stort, væsentligt og vedkommende for de studerende, at de slet ikke kan rumme de to andre planlagte erkendelsesniveauer: Forståelse af tværfaglighedens betydning og indsigt i at lave et udviklingsprojekt. Til gengæld har det tværfaglige samarbejde betydet, at selvmord er blevet bredt fagligt ud, så det ikke er blevet isoleret som enten et psykologisk eller et samfundsmæssigt bestemt område. Projektet har medført personlig udvikling og et positivt samarbejde mellem de to lærere, der peger på følgende fokuspunkter i forhold til temaet:

- | Temadagene har vist, at det er vigtigt, at underviserne på forhånd indbyrdes taler egne oplevelser med selvmord igennem, når de skal undervise i et så følelsesladet emne.
- | At være idéskaber og medtilrettelægger af et tema som selvmordsforebyggelse er en anderledes udfordring end at skulle forberede sig til undervisning i f.eks. sundhedsfag eller pædagogik.
- | At kunne få lov til at beskæftige sig med et tema i 18 timer på ét semester er uvant som underviser.
- | At overvære hinandens undervisning giver øget mulighed for tværfaglige diskussioner og en øget indsigt i hinandens fagområder. Det har været meget lærerigt, at den ene har kunnet koncentrere sig om at undervise, mens den anden har kunnet koncentrere sig om holdets engagement og kunnet iagttage, hvornår engagementet ændredes.
- | At arbejde så tæt sammen om et følsomt emne kræver, at underviserne har et fagligt og "emotionelt" kendskab til hinanden, da der kan opstå situationer, hvor man supplerer hinanden godt og situationer, hvor man anskuer tingene forskelligt. Begge dele er meget lærerigt, hvis det sker i tryk og respekt for hinandens arbejde. I rollespilsdiskussionen med holdet fik de to undervisere f.eks. pludselig hver deres rolle i forhold til de studerende – som henholdsvis den gode/eftergivende og den onde/fastholdende. Det betød, at der efter diskussionerne på klassen var behov for at tale situationen nøje igennem.
- | Der var mange stærke følelser i rummet undervejs i forløbet, også selvom det blev understreget, at de studerende endelig ikke skulle fortælle mere, end de brød sig om, at alle skulle vide. F.eks. valgte en af de studerende at fortælle, at hun havde mistet sin far pga. selvmord, og en anden studerende fortalte om perioder, hvor hun havde følt sig selvmordstruet. En to-lærerordning kan her sikre, at der ikke sker uprofessionelle grænseoverskridelser.

I forholdet mellem undervisere og studerende har der undervejs været gnister – vedrørende rollespil, og videooptagelsen af denne – og oven på diskussionerne valgte et par studerende i protest at udeblive fra denne del af undervisningen. En del af denne problematik kunne måske være undgået, hvis eleverne havde fået deres undervisningsplan i tide, så rollespillet ikke kom bag på dem.

JUSTERINGER PÅ BAGGRUND AF EVALUERING

Hovedmålet med undervisningen i selvmordsforebyggelse var at skabe et forløb, som uden problemer kunne gentages af andre, og som kunne implementeres i uddannelsen. Det mål blev ikke helt nået. Efter undervisernes opfattelse

se vil det kræve en gentagelse af forløbet, da kun en fornyet afvikling vil kunne vise, hvilke problemer der i det første forløb var knyttet til det faglige indhold og hvilke til personkonstellationer. Undervejs i udviklingsforløbet og afviklingen af undervisningen skete der, på grund af tidsmangel og opståede problemer, en del skemamændringer. Hvis forløbet skal gentages, vil underviserne derfor foreslå, at det koncentrerer sig om at give de studerende en øget viden og forståelse af selvmordsproblematikken og ikke medtager tværfaglig vurdering og viden om projektarbejde. Gæstelærerens foredrag gjorde et voldsomt indtryk på både undervisere og studerende. Måske skal man vælge at diskutere og samle op på foredraget i stedet for at lave gruppearbejde og rollespil om eftermiddagen. En konfrontation med temaet i form af rollespil er sandsynligvis et problemfelt, der må tages stilling til på ny.

IMPLEMENTERING

18 lektioner repræsenterer en lærerarbejdstid på 42 timer ved ene-undervisning og 84 timer ved en to-lærerordning pr. hold (der er 8 hold pr. årgang). Derfor skal der ske en prioritering af, om selvmordsforebyggelse skal nyde fremme i forhold til andre undervisningsemner på uddannelsen. Der skal endvidere ske en vurdering af, hvorvidt undervisningen i dette emne kan gives på en meningsfuld og mindre ressourcekrævende måde.

Projektlederne mener ideelt set, at forløbet bør implementeres i uddannelsens 5. semester, når de studerende bl.a. har lært om kriseteorier i psykologi-undervisningen. Det kunne ske ved, at en uge af psykiatriundervisningen, som er placeret på 2. semester, blev flyttet til 5. semester, og at emnet indgik der.

Projektledernes indstilling har været drøftet i studieordningsudvalget for CVU Jellings pædagoguddannelse, og udvalget har besluttet, at "Forebyggelse af selvmord" implementeres i uddannelsen. Fra efterårssemestret 2004 vil det indgå fast med én dag i psykiatriundervisningen på 4. eller 5. semester.

LITTERATUR ANVENDT I PROJEKTET

Som optakt til undervisningen fik de studerende tilsendt undervisningsplan og litteraturliste elektronisk. De skulle læse følgende tekster:

- | Bauer, Mette. Modsætninger i den moderne students liv. Dansk Pædagogisk Tidsskrift 4/1996
- | Tre hovedoplæg fra konferencen – om forebyggelse af selvmord og selvmordsforsøg i Vejle Amt. 13. november 2001. Sundhedsforvaltningen, Vejle Amt 2002
- | Zøllner, Lilian. Definitioner på selvmord og selvmordsforsøg. (ny titel: Definitioner på selvmordsadfærd og selvskade). Faktaserien nr. 1. Center for selvmordsforskning 2002
- | Zøllner, Lilian. Unge selvmordsforsøg og selvmordstanker. Faktaserien nr. 2. Center for Selvmordsforskning 2002

Derudover er anvendt:

- | Andersen, Ingelise. Børn i sorg. Danmarks Lærerforening 2000
- | Anneberg, Inger. Sorgen ved selvmord – en bog til de efterladte. Høst & Søn 2002

Foldere:

- | Rådgivningen Ungekontakten, København (nu Unge & Sorg). Ved forældres sygdom eller død
- | 5 minutter i 12 – Krisekontakten for selvmordstruede, Horsens. En holdning til selvmord

For supplerende litteratur om selvmordsadfærd og forebyggelse, se side 144.

SELVMORD – TØR DU TALE OM DET?

Viborg-Seminariet

Sted	Viborg-Seminariet
Tidspunkt	Efterårssemestret 2002
Uddannelse	Pædagoguddannelsen
Tidspunkt i uddannelsen	4. semester
Antal deltagere	40 deltagere
Undervisningens omfang	6 lektioner fordelt på tre dage
Antal undervisere	2 undervisere (projektlederne) og en gæstelærer
Gæstelærer	Cand.psych. Ole Kirkegaard, Center for Selvmordsforebyggelse, Århus
Deltagende fag	Psykologi, pædagogik, socialfag
Projektledere	Cand.psych., seminarielektor Eva Kristensen Cand.scient.soc., seminarielektor Morten Anker Hansen
Metode	Temadag med fokus på selvmord og selvmordsforebyggelse. Emnet indgik som en integreret del af projektforløbet "Integration og marginalisering" på 4. semester
Projektets indhold	Læreroplæg med statistik, fakta og teorier, filmen "Det tavse råb", case-arbejde, diskussioner og gæstelæreroplæg bl.a. med fokus på pædagogrollen kontra behandlerrollen
Projektetmål	At opkvalificere pædagoger i forhold til selvmordsproblematikker
Implementering	Undervisningen er gennemført 3 gange i lettere beskåret form. Emnet indgår p.t. som en fast del af undervisningen på projektforløbet "Sundhed og Mestring" på 5. semester
Kontaktadresse	Viborg-Seminariet, Reberbanen 13, 8800 Viborg Tlf. 87 26 26 01
Webadresse	www.viborgseminariet.dk
Kontaktperson	Eva Kristensen. E-mail: eva.i.kristensen@viborgsem.dk

FAGLIGT PÆDAGOGISKE OVERVEJELSER

- | Selvmord og selvmordsforebyggelse er et relevant emne for pædagoger, da de er tæt på deres klienter/børn og unge. Pædagoger vil ofte være de første til at se signaler på selvmordsadfærd, eller til at blive konfronteret direkte med selvmordsovervejelser. At kunne agere på selvmordssignaler kræver såvel viden som afklaring af egne holdninger til selvmord. Derfor var disse emner grundelementer i temadagen.
- | Pædagoger er centrale personer i selvmordsforebyggelse, da de kan skabe de fysiske og psykiske rammer for deres klienters trivsel. Derudover spiller pædagoger en vigtig rolle i forhold til deres klienters udvikling af selvværd, sociale færdigheder og livsmød.
- | Temadagen ligger bedst på 4. eller 5. semester, hvor de studerende allerede har både praktisk og teoretisk viden til at arbejde med selvmordsproblematikken. Teamdagen skal både give de studerende indsigt i emnet og mulighed for at drøfte selvmord og forebyggelse i forhold til deres rolle som pædagoger.

SELVMORD – TØR DU TALE OM DET?

Viborg-Seminarieret gik ind i forsøgs- og udviklingsprojektet om undervisning i selvmordsforebyggelse med det formål at opkvalificere kommende pædagoger i forhold til problematikker om selvmord.

Når selvmordsadfærd ikke tidligere har været prioriteret som selvstændigt emne på seminarieret, skyldes det overvejende tids- og ressourcemæssige faktorer, og samtidig det faktum, at selvmord kan være et følelsesmæssigt og lidt tabuiseret emne i undervisningssammenhæng. Der er f.eks. en gængs forestilling om, at det kan smitte at tale om selvmord.

PROJEKTETS MÅL

Målet med udviklingsprojektet var en opkvalificering af de studerende, fordi netop pædagoger kan være centrale personer i forebyggelsen.

Projektets delmål var:

- | At skabe opmærksomhed omkring selvmordsproblematikken
- | At udvikle viden om selvmordsadfærd og hjælpemuligheder
- | At udvikle kompetencer i at identificere signaler på selvmordsadfærd og i at handle i forhold til disse signaler

PROJEKTETS BAGGRUND

Pædagoger kan med baggrund i deres uddannelse være med til at skabe de fysiske og psykiske rammer, som børn og unge og andre aldersgrupper kan trives i. Den multisocialisering, der er en realitet i dag, betyder også, at pædagogerne må formodes at spille en rolle i forhold til udvikling af selvværd, sociale færdigheder og livsmod. En udvikling som har betydning for den enkelte persons trivsel, og som derfor er essentiel i forhold til generel selvmordsforebyggelse. Pædagoger kommer endvidere – især inden for det social- og specialpædagogiske område – i kontakt med personer fra særlige risikogrupper. Dvs. at pædagogen har mulighed for at være med til at identificere tidlige signaler, der tyder på dårlig trivsel eller selvmordsadfærd.

Manglende undervisning på området kan betyde, at de studerende ikke er tilstrækkeligt opmærksomme på selvmordsproblematikker, og at de måske overser signaler på selvmordsadfærd. Måske ved de heller ikke, *hvordan* de skal handle i forhold til disse signaler. Og tør måske heller ikke. Ligesom de ikke véd, *hvor* deres kompetencer ophører, og behandlerne skal tage over.

Uden en målrettet undervisning kan de pædagogstuderende heller ikke forholde sig fagligt/konkret til selvmord som en løsningsstrategi eller få mulighed for at drøfte emnet i forhold til deres rolle som pædagoger.

Til trods for at selvmord ikke tidligere har været et selvstændigt emne i pædagoguddannelsen i Viborg, betyder det ikke, at de studerende har været helt uden viden og færdigheder i selvmordsforebyggelse.

Pædagogstudiet i Viborg er bygget op af fire projektforbøb med ét til tre teorifag i hvert projekt, to perioder med fordybelse i kultur- og aktivitetsfag samt forskellige korterevarende kurser. To af projekterne berører emner, som relaterer til selvmordsproblematikken.

På 1. semester får de studerende med projektet: "Individ, familie, samfund" indsigt i menneskers livsvilkår og udvikling i relation til opdragelse og omsorgsudøvelse via fagene psykologi, pædagogik og sociale fag.

På 5. semester belyser projektet "Sundhed og mestring", hvordan livsstil og levekår påvirker menneskets sundhedsmæssige udvikling. Centralt i projektet står det brede sundhedsbegreb, det gode liv samt mestringsbegrebet, og pædagogens rolle i det sundhedsfremmende og forebyggende arbejde.

TILRETTELÆGGELSE AF UNDERVISNINGEN

Temadagen "Selvmord – tør du tale om det?" blev som led i udviklingsprojektet placeret på 4. semester i projektforbøbet "Integration og marginalisering". Der var tre årsager til at lægge det her.

For det første tager forbøbet udgangspunkt i fagene psykologi, pædagogik og socialfag samt lægger vægt på det pædagogiske arbejde i forhold til mange af de målgrupper, der udgør en risiko i forhold til selvmordsadfærd.

Desuden sætter "Integration og marginalisering" fokus på relationerne mellem pædagogik, omsorg, magtudøvelse, etik, aktuelle pædagogiske syn og udviklingsstrategier i det socialpædagogiske arbejde. Faget arbejder også med handicap-

pedes udviklingspotentialer, psykiske sygdomme samt kriseteorier. Grundsynet er, at menneskelig adfærd som misbrug, selvmordsadfærd, psykisk sygdom m.v. *ikke* kan forklares ud fra enkeltfaktorer, men oftest er multifaktorielt bestemt. Endelig har de studerende på 4. semester – foruden deres teoretiske og praktiske viden – også viden og oplevelser fra kultur- og aktivitetsfagene. Disse fag kan være arbejdsredskaber i forhold til selvmordsforebyggelse, fordi de kan bruges til at begejstre mennesker og være med til at give dem indhold i og mod på at leve livet.

Undervisningen i selvmordsforebyggelse blev tilrettelagt som en tværfaglig temadag, der inddrog fagene psykologi, pædagogik og socialfag og gik på tværs af emner som f.eks. psykisk sygdom, sorg og krise, handicappede. Temadagen var opdelt i tre gange to lektioner med specifik undervisning om selvmord og selvmordsforebyggelse. I alt fik 40 studerende mulighed for at følge forsøgsundervisningen.

To af de lærere, der normalt underviser på projektorløbet "Integration og marginalisering", varetog i alt fire timer af undervisningen, og de kunne dermed sikre, at temadagen byggede videre på det faglige stof, som de studerende allerede havde arbejdet med.

Projektledernes intentioner var, at oplæggene skulle give de studerende en basal viden om selvmord, sådan at de efterfølgende kunne diskutere og lave gruppearbejde om emnet på et kvalificeret grundlag. I diskussionerne og case-arbejdet skulle de studerendes værdier, holdninger, normer og reaktioner om selvmord komme til udtryk og give plads for refleksion. Ud over at lægge op til diskussion skulle cases også relatere emnet til praksissituationen, hvor pædagoger skal kunne identificere selvmordsadfærd og reagere på den.

GENNEMFØRELSE AF UNDERVISNINGEN

Program for temadag om selvmord

Tid	Undervisning
8.00-9.35	Hyppighed af selvmordsadfærd i forskellige aldre og blandt forskellige grupper Risikofaktorer samt psykologiske karakteristika hos personer, der udviser selvmordsadfærd Motiver til selvmord – selvmordsprocessen Biologiske og psykologiske forklaringsmodeller Holdninger til selvmord – er selvmord den enkeltes ret? Filmen "Det tavse råb"
10.05-11.40	Gruppearbejde med cases udarbejdet af underviseren på baggrund af erfaringer og oplevelser i professionel sammenhæng De studerendes viden fra uddannelsen generelt og 1. del af temadagen blev anvendt i arbejdet med casen, hvor de skulle uddrage og diskutere signaler på selvmordsadfærd. Diskussionen blev bredt ud til at handle om livsadfærd og livsbetingelser i det moderne samfund, og underviseren kvalificerede med sociologiske teorier om det moderne samfund.
12.20-14.00	Gæstelærer cand.psych. Ole Kirkegaard, Center for Selvmordsforebyggelse, Århus fortalte om problemstillinger i forbindelse med at tale med personer, der er/skønnes selvmordstruede. Hvad gør pædagogen, der står over for en person, som åbenlyst eller indirekte udtrykker selvmordstanker, eller som fortæller om et allerede foretaget selvmordsforsøg? Hvordan taler hun med personen? Hvem kontakter hun eventuelt? Og hvor kan hun hente hjælp? Herunder afklaring af pædagogens kompetence: Hvor langt kan pædagogen gå i en samtale, uden at den bliver terapeutisk?

Det første læreroplæg var en introduktion til temaet og samtidig en indføring i psykologiske og biologiske årsagsforklaringer på selvmord. Intentionen var at give de studerende en grundlæggende viden om selvmordsadfærd samt årsager til disse handlinger og samtidig give dem en mulighed for at drøfte deres egne holdninger til selvmord.

Kort tid efter at undervisningen var begyndt, forlod en studerende lokalet. To studerende samt en underviser gik med. Den studerende havde oplevet selvmord i nærmeste familie og havde brug for at tale om dette. Underviseren gik tilbage til holdet efter et stykke tid og spurgte, om der var andre på holdet, der havde oplevet selvmord tæt på. Det viste sig at være tilfældet, og nogle af disse studerende fortalte på klassen om deres oplevelser og erfaringer. Samlet fik timerne et lidt andet forløb end planlagt, fordi underviseren valgte at lade de studerendes erfaringer og spørgsmål styre rækkefølgen af det faglige stof. Derfor nåede man ikke alt det planlagte stof.

Filmen ”Det tavse råb”, som beskæftiger sig med forholdet lærer-elev og selvmordsproblematikken, gav anledning til både intensiv diskussion og bearbejdning af holdninger.

Gruppearbejde

Det efterfølgende gruppearbejde havde en sociologisk indfaldsvinkel samt et handleperspektiv. Målet var at involvere de studerende, således at de kunne lære at identificere risikosignaler og at se sammenhæng mellem livssituation og selvmordsadfærd. De to lektioner var opbygget ud fra to perspektiver – et sociologisk og et praktisk:

- I Det sociologiske perspektiv blev drøftet ud fra størrelse på årgange (Durkheim), mediernes betydning og med inddragelse af sociologiske teorier om det moderne samfund bl.a. Giddens teorier om selvidentitet, skyld og skam og personlig udvikling. Andre emner var mestringsstrategier og ”træk ved moderniteten”.
- I Det praktiske perspektiv tog udgangspunkt i et case-arbejde, der præsenterede de studerende for problemer og situationer, som de vil kunne møde i deres arbejde som pædagoger. Dermed blev læringssituationen vendt, så de studerende selv kom med bud på, *hvor* casens problemer viser sig, og *hvordan* de skal gribes an.

Case 1

Lise er 29 år og handicappet. Hun er lam i det mest af kroppen. Tale og tænkning er helt normalt. Hun bor på et hjem for handicappede, hvor der er 3 andre på hendes egen alder, men hun er den mest handicappede. Lise har klart redegjort for, at hun ikke ønsker at leve længere. Hun nægter at spise og beder så mindeligt personalet og den tilknyttede læge om ikke at forhindre hende i at dø.

Skal Lise have lov til selv at bestemme, at hun vil dø? (Hun har ingen børn).

Case 2

Anja er 16 år og går i en klub, hvor du er pædagog. Hun går i 1.g. Du har bemærket, at Anja i den sidst tid er blevet lidt indelukket og trist at se på. En dag, da du er alene med hende, spørger du, om der er noget, hun er ked af. Hun svarer: ”Nej, det ved jeg ikke”. Da du spørger hende, hvad hun mener med det, fortæller hun, at hun synes, det er meget sværere at klare lektierne end det var i 9. klasse. Endvidere siger hun, at hun ikke kan overkomme at se frem til 3 år i gymnasiet, men at hun er nødt til det, fordi hendes forældre ellers vil blive meget kede af det. De må for alt i verden ikke få at vide, at hun ikke mener at kunne klare gymnasiet. Hun slutter af med at sige: ”Det må holde op det hele”.

Hvad gør du?

Case 3

Erik er 15 og går 9. klasse. Han spiller fodbold og kommer i ungdomsklubben et par gange om ugen. Langsomt ændrer han adfærd, holder op med at spille fodbold, får nye venner og begynder at begå småkriminalitet. Pædagogerne bemærker, at han kommer sjældnere i klubben, og er svær at komme i kontakt med. Han begynder at gå meget alene. I skolen bliver han stille og indadvendt, og han trækker sig i kontakten med sin mor. Både hans lærer og hans mor tilskrifer det kærestesorger. En aften forsøger Erik at tage sit liv.

Hvem kunne gøre noget for Erik? Og hvad kunne gøres?

Case 4

Anne er 14 år og bor sammen med sin mor i Jylland. Annes far er gift igen, bor i København og har fået to børn. Efter de to søskende er kommet til, føler Anne, at hun har mistet kontakten til sin far – og hun besøger ham ikke så ofte. En pædagog i ungdomsklubben oplever, at Anne er alene og spørger hende om forholdet til venner og kæresten. Anne fortæller usammenhængende og har svært ved at sætte ord på. Hun føler sig alene og har svært ved at orientere sig i sit liv og sine følelser. Hun savner en fortrolig, men tør ikke betro sig til nogen. Tanken om at have en kæreste ligger Anne meget fjern, hun er bange for den fysiske kontakt og for at blive afvist.

Hvordan ville du vurdere Annes situation? Og hvad kan pædagogen gøre?

De to første cases havde til formål at diskutere etiske og moralske aspekter omkring selvmordsproblematikken. De to næste cases lagde op til, at de studerende skulle identificere signaler og derefter diskutere handlemuligheder. Diskussionen blev bredt ud til at handle om livsadfærd og livsbetingelser i det moderne samfund.

Gæstelærer

Formålet med psykolog Ole Kirkegaards indlæg var at diskutere pædagogens møde med en person, der udviser faresignaler. Selvom selvmordsforebyggelse ofte vil finde sted i institutioner, hvor noget af personalet er behandleruddannet, vil der være en række tilfælde, hvor pædagogen er den første til at se signaler på selvmordsadfærd eller er den første, som en person med selvmordstanker henvender sig til. Det er erfaringsmæssigt en vanskelig situation for pædagoger, da de ikke har en behandleruddannelse.

Det blev belyst, at det er vigtigt, at pædagogen ikke lukker øjnene, men at det også er problematisk, hvis pædagogen involverer sig i samtaler, der har et terapeutisk indhold.

Oplægget var ligeledes en indføring i, hvordan den professionelle samtale med selvmordstruede foregår på Center for Selvmordsforebyggelse.

EVALUERING

De studerendes evaluering

Temadagen blev evalueret ved, at de studerende umiddelbart efter temadagen fik udleveret et spørgeskema, som de skulle besvare i grupper på 4-5 personer. Skemaet spurgte til relevans og udbytte af hver af de tre dele, temadagen bestod af. Endvidere fik de studerende mulighed for at angive, om der var forhold vedrørende selvmord, de savnede på temadagen.

Af evalueringerne fremgår det at:

- | Der var overvejende tilfredshed med temadagen. Dog pegede flere tilbagemeldinger på, at der var gentagelser i gæstelæreroplægget set i forhold til formiddagens oplæg.
- | Et gennemgående træk var, at emnet berørte de studerende.
- | Emnet var relevant at forholde sig til. Det blev bl.a. fremhævet, at det var godt, at *kikke på egne normer og godt at blive konfronteret med egne meninger og synspunkter*
- | Case-arbejdet var godt, fordi det forsøgte at relatere emnet til de studerende selv og deres arbejdsområde.
- | En enkelt gruppe evaluerede, at cases var søgte.
- | En gruppe, efterlyste uddybelse af emnet ... *mere relevant og dybdegående*. Gruppen gav udtryk for, at der havde været store forventninger til temadagen.

Undervisernes evaluering

Underviserne vurderer, at temadagen om selvmord overvejende har tjent sit formål. Temaet optager de studerende – fordi de er usikre på, hvordan de skal agere i praksis. Derfor var de også meget aktive og spørgende i undervisningen. Om undervisningsforløbet konkluderer underviserne:

- | Udgangspunktet med film, cases og kompendium var godt, og undervisningsmaterialet har levet op til forventningerne.
- | Undervisningen og materialet skulle inddrage de studerende på et eller flere niveauer, og det lykkedes. De studerende var aktive i og medskabere af diskussioner om, f.eks. etiske og moralske overvejelser, forskellige teoretiske forklaringsmodeller, egne tanker og erfaring med selvmordsproblematikken og om, *hvordan* man som fagperson kan forholde sig til den.
- | Den anvendte film kunne have været vist på forhånd, så der var blevet mere tid til diskussionen.
- | Det var relevante emner, der blev taget op – men det skulle nok have været præciseret mere, *hvor* de studerende lokalt kan hente hjælp og støtte i situationer, når de har mistanke om selvmordsadfærd.
- | Underviseren på det første læreroplæg skulle i sin introduktion være kommet ind på, at det at tale om selvmord kan være følelsesmæssigt belastende og have spurgt ind til, om der er studerende, der har haft selvmord tæt inde på livet. Dette var egentligt planlagt – men glippede.
- | Selvom flere studerende og underviserne oplevede, at der på det teoretiske niveau var gentagelse fra formiddagens oplæg i gæstelæreroplægget, var både drøftelsen af pædagogens rolle og handlemuligheder og beskrivelsen af centrets måde at arbejde på alligevel relevant og inspirerende for både undervisere og studerende.

Projektrammen, som temadagen lå i, er fokuseret på social- og specialpædagogik. I tilrettelæggelsen af de afsluttende projekter i ”Integration og marginalisering” har de studerende frit valg blandt emner inden for projektram-

men. Alligevel var flere grupper på forsøgssemestret inde på selvmordsproblematikker både i deres rapporter og i den mundtlige fremlæggelse. Et tegn på, at de har taget emnet til sig.

JUSTERINGER PÅ BAGGRUND AF EVALUERING

På baggrund af evalueringerne vil der være mulighed for at forbedre temadagen på tre punkter:

- | At de studerende ser filmen på forhånd, så der bliver mere tid til diskussionen
- | Der findes meget relevant litteratur, som de studerende selv kan læse, og det er ikke nødvendigt at bruge tid på at gennemgå teori om selvmord. En stor del af undervisningen bør i stedet handle om at tale om tabuer, fordomme og holdninger.
- | Det er vigtigt, at en evt. gæstelærer ved præcis hvilke emner, der skal holdes oplæg over, så der ikke sker dobbeltformidling. Arrangørerne er dog overbeviste om, at de perspektiver og erfaringer, som en gæstelærer medbringer, er viden, hverken seminarielærere eller studerende kan tilføre en temadag.

IMPLEMENTERING

Temadagen blev mulig, fordi Viborg-Seminarieret fik økonomisk støtte fra Center for Selvmordsforskning. Uden en sådan tilførelse af ekstra ressourcer har en direkte gentagelse af temadagen i den oprindelige form med gæstelærer ikke været realistisk. Desuden har det vist sig vanskeligt at finde plads til oplæg om selvmord inden for de tidsmæssige rammer i det pågældende projekt (Integration og Marginalisering).

Temaet har alligevel fundet sin foreløbige plads på undervisningsplanen. Siden forsøgsprojektet har emnet selvmord tre gange været taget op (forår 2003, efterår 2003 og forår 2004) på projektføløbet "Sundhed og mestring" på 5. semester. Undervisningen har bestået af tre-fire timer til oplæg om selvmord og forebyggelse for alle 80 elever, varetaget af sundhedsfaglæreren. De studerende har fået dele af kompendiet fra temadagen og set filmen på forhånd. Derved kan der blive tid til at drøfte relevante problemstillinger.

Afledte effekter af temaundervisningen:

- | Der har på det hidtidige projektføløb været elever, der har valgt at skrive opgave om emnet, og de har via klassefremlæggelser videregivet viden til deres holdkammerater.
- | Lærerne er blevet opmærksomme på at inddrage selvmordsproblematikken i andre undervisningssammenhænge.
- | I efteråret 2003 er der for første gang skrevet bacheloropgave om emnet.

LITTERATUR ANVENDT I PROJEKTET

Undervisningsmaterialet bestod af transparenter med stikord, film og cases samt litteratur i et særligt udarbejdet undervisningskompendium. Eleverne skulle på forhånd læse kompendiet, som indeholdt følgende litteratur:

- | "Depression og selvmord hos børn og unge". Kapitel 3. I: Psykiske sygdomme og problemer hos børn og unge. PsykiatriFondens Forlag 1999
- | Koch, Ida. "Selvmordsadfærd hos unge – faresignaler og forebyggelse". I: Schiødt, Henrik (red). Synspunkter på selvmord – en debatbog. Center for Selvmordsforskning 1998
- | "Selvmordsadfærd i Danmark" (resumé). Kapitel 4. I: Forslag til handlingsplan til forebyggelse af selvmordsforsøg og selvmord i Danmark. Sundhedsstyrelsen 1998
- | Sørensen, Berit. Fra tabu til myte. Fakta om selvmordsadfærd. Faktaserien nr. 3. Center for Selvmordsforskning 2002 (kapitel 3)
- | Vadgaard, Kurt. Håndbog til støtte i arbejdet med selvmordstruede unge. Århus Kommune, Magistratens 1. afdeling 1997 (Samtalen - side 46 – 51)
- | Zøllner, Lillian. Definitioner på selvmord og selvmordsforsøg. (ny titel: Definitioner på selvmordsadfærd og selvskade). Faktaserien nr. 1. Center for Selvmordsforskning 2002 (kapitel 3)

SYG I SJÆLEN ELLER AFMÆGTIG I MODERNITETEN

CVU Fyn, Odense Seminarium

Sted	CVU Fyn, Odense Seminarium
Tidspunkt	Forårssemestret 2003
Uddannelse	Læreruddannelsen
Tidspunkt i uddannelsen	1.+ 2.+ 4. semester
Antal deltagere	25 deltagere
Undervisningens omfang	34 lektioner fordelt på 10 undervisningsgange
Antal undervisere	2 undervisere (projektlederne) og to gæstelærere
Gæstelærere	Cand.pæd., ph.d., centerleder Lilian Zøllner, Center for Selvmordsforskning, Odense Cand.theol., MPA, rektor, Mogens Lindhardt, Folkekirkens Institut for Præsteuddannelse, København
Deltagende fag	Kristendomskundskab/livsoplysning, skolen i samfundet, psykologi
Projektledere	Cand.pæd.psych., seminarielektor Kirsten Holm Cand.theol., seminarielektor Gabriella Dahm
Metode	Frivilligt semesterkursus for alle seminarieårgange. Kurset belyser årsager til selvmord, selvmordsadfærd og spiseforstyrrelser blandt børn og unge. Gennem samtale i studiekreds at finde svar på, hvad man kan gøre som lærer og som menneske
Projektets indhold	Med udgangspunkt i moderniteten formidles fakta, teorier og synsvinkler gennem læreroplæg, læst litteratur, studiekredssamtaler, diskussioner og filmen "Det tavse råb". Gæstelærerforedrag om selvmordsproblematikken for hele seminarieret
Projektetmål	At kvalificere lærere til at håndtere afvigende adfærd og specialpædagogiske problematikker og til at varetage den vanskelige samtale om børns og unges eksistentielle problemer og selvdestruktive tendenser
Implementering	Kurset blev udbudt anden gang i efterårssemestret 2003 under titlen "Selvmord og anden destruktiv adfærd blandt børn og unge"
Kontaktadresse	CVU Fyn, Odense Seminarium, Middelfartvej 180, 5200 Odense V Tlf. 70 20 83 94
Webadresse	www.odensesem.dk
Kontaktperson	Kirsten Holm. E-mail: kiho@cvufyn.dk Gabriella Dahm. E-mail: gada@cvufyn.dk

FAGLIGT PÆDAGOGISKE OVERVEJELSER

- I I det praktiske arbejde vil lærere møde elever/unge, som har eksistentielle problemer. Det frivillige kursus skal lære de studerende, hvordan de kan tale med elever/unge, så de støttes til at udvikle livsmod og får kræfter til at imødegå eksistentielle udfordringer.
- I Fagene, som tidligere kunne behandle specialpædagogiske problemstillinger såsom selvmord og selvdestruktiv adfærd er med den seneste undervisningsreform udgået af den obligatoriske undervisning på seminarieret.
- I Fagene psykologi, kristendomskundskab/livsoplysning og "skolen i samfundet" kan tværfagligt belyse baggrunden for pædagogisk-psykologiske problemstillinger såsom selvmord og selvmordsforsøg. Derfor er der behov for et frivilligt kursus, som kan gå i dybden med disse emner. Kurset skal afdække psykologiske, samfundsfaglige og etiske teorier om årsager til og konsekvenser af selvmordsforsøg og anden selvdestruktiv adfærd.

I følge loven om læreruddannelse kan det enkelte seminarium udbyde såkaldt ”Frivillige kurser”. Herved forstås kurser, der er et supplement til den undervisning, seminariet er forpligtet til at tilbyde. ”Syg i sjælen eller afmægtig i moderniteten” – der blev udbudt som forsøgsundervisning på CVU Fyn i forårssemestret 2003 – er et sådant kursus. Der var tilmeldt 25 studerende.

PROJEKTETS MÅLSÆTNING

Kurset havde undertitlen: ”Et frivilligt kursus om selvdestruktiv adfærd og eksistentielle problemer blandt børn og unge”, og det havde hovedvægt på emnerne: selvmord, selvmordsforsøg og den vanskelige samtale om smertefulde og ømtålelige psykosociale og etiske problematikker.

Formålet var at ruste de studerende til at håndtere afvigende adfærd og specialpædagogiske problematikker.

Målet var:

- I At kvalificere og danne de lærerstuderende til at varetage den vanskelige samtale om børns og unges eksistentielle problemer og selvdestruktive tendenser.
- I At belyse vanskeligheder, konflikter og dilemmaer af almenmenneskelig karakter, som kan virke særligt tyngende i ungdomsårene. Disse problematikker blev belyst med vægt på de samfundsmæssige betingelser, unge har i dag, med belysning af årsagerne til selvmord og selvmordsadfærd, spiseforstyrrelser og misbrug hos børn og unge.
- I At formidle og diskutere teorier og synsvinkler, der alment afdækker vanskeligheder ved tilværelsen. Der blev taget udgangspunkt i moderniteten som ramme om børns og unges sociale samspil med hinanden og med voksne.

PROJEKTETS BAGGRUND

Antallet af selvmordsforsøg blandt unge i Danmark er foruroligende høj, og antallet af selvmordsforsøg blandt teenagepiger er stigende.

På lærerstudiet har faget psykologi tidligere kunnet tage temaer som dette op. Nu er det afskåret herfra, fordi den nye læreruddannelse vægter fagene anderledes. Frem til 1998 havde de lærerstuderende to linjefag og en række pædagogiske fag – i dag er antallet af linjefag steget til fire. Konsekvensen er dels nedlæggelse, dels beskæring af visse pædagogiske fag, og dermed er en stor del af aspekterne i psykologi og specialpædagogik faldet bort. Det gælder f. eks. muligheden for at gå i dybden med afvigende personlighedsudviklingsprocesser eller problematikker vedr. smertefulde aspekter af tilværelsen.

Med læreruddannelsen fra 1998 kom det nye fag kristendomskundskab/livsoplysning til, og det har til opgave at løse almindende og almenkvalificerende opgaver og skabe grundlag for, at læreren kan indgå i en samtale om religiøse og etiske spørgsmål. I faget ligger også filosofiske problematikker, herunder eksistensforståelse og de spørgsmål, som er vigtige for børn og unge.

I den obligatoriske undervisning er det derfor i dag muligt på et generelt plan at tage vanskelige, eksistentielle eller tabubelagte emner op. Til gengæld er der ikke formuleret krav om at kvalificere lærerstuderende til at tackle belastende og pædagogisk-psykologiske problemstillinger, som f.eks. selvmord og selvmordsforsøg blandt eleverne.

Dette var baggrunden for at etablere forsøgs- og udviklingsprojektet ”Syg i sjælen eller afmægtig i moderniteten”.

Foruden fagene psykologi og kristendomskundskab/livsoplysning indgik faget ”skolen i samfundet” også i kurset, der skulle afdække:

- I Psykologiske, samfundsfaglige og etiske teorier om årsager til og konsekvenser af selvmord og anden selvdestruktiv adfærd.
- I Den eksistentielle dimension, som den kommer til udtryk hos mennesket i moderniteten.
- I Overvejelser over, hvordan man som lærer og medmenneske kan samtale og samarbejde med elever/unge mennesker, så de støttes i at udvikle livsmod og kræfter til at møde livets eksistentielle udfordringer. Herunder også den udfordring, der består i at omgås pårørende til selvmordstruede og selvmordere.

TILRETTELÆGGELSE AF UNDERVISNINGEN

”Syg i sjælen eller afmægtig i moderniteten” blev planlagt som et frivilligt kursus på 34 timer med 10 undervisningsgange a tre timer. Undervisningen skulle ligge 10 på hinanden følgende mandage fra januar til marts 2003.

Som et supplement til holdundervisningen blev der arrangeret to foredrag af eksperter udefra. Lilian Zöllner, centerleder på Center for Selvmordsforskning, skulle uddybe den nyeste selvmordsforskning, og Mogens Lindhardt, rektor på Folkekirkens Institut for Præsteuddannelse i København, skulle behandle selvmordet kultur- og idéhistorisk. Foredragene var et åbent tilbud for alle på seminariet, så en bredere kreds af studerende og lærere fik mulighed for at høre fagfolks og forskeres syn på det relevante, men meget følsomme emne.

Da kurset var godkendt til opslag som frivilligt kursus, foretog de to undervisere en fælles planlægning af undervisningsforløbet. De fandt, at undervisningen skulle formidle viden og finde svar på tre niveauer:

- I Fakta vedrørende fænomener som selvmord og selvmordsadfærd, spiseforstyrrelser og misbrug, især hos børn og unge:
 - Hvem rammes?
 - Er der sammenhæng mellem psykiske lidelser og de nævnte adfærdstyper?
 - Er unge mindre robuste i dag?
 - Hvilken rolle spiller forældre, miljø og samfund?
 - Hvilke støttemuligheder tilbyder systemet?
- I Teorier og synsvinkler med udgangspunkt i moderniteten som ramme om børns og unges sociale samspil med hinanden og med voksne. Herunder emner som: Konflikter og konfliktløsning, konformitet og gruppetilhørsforhold, kriser og dilemmaer samt valg og konsekvenser.
- I Handlemuligheder.

Praktisk tilrettelæggelse

Rent praktisk var de to seminarielærere – som også var projektledere på forsøgsundervisningen – nødt til at lægge undervisningen fra 16.15 til 18.45, fordi den obligatoriske undervisning løber frem til kl. 16.

En anden problematik drejede sig om placeringen på året. Ligegyldigt *hvor* i en årsplan man placerer et kursus af denne længde, vil mindst én årgang af studerende være i praktik noget af tiden. I den valgte periode var 3. årgang i praktik i 7 uger, hvorfor den i praksis ikke kunne benytte sig af tilbudet.

Det enkelte seminarium har frihed til at tilrettelægge læreruddannelsen mht. til, *hvor* i uddannelsen fagene placeres og det timetal, der tilbydes de studerende. Kristendomskundskab/livsoplysning og det pædagogiske fag ”skolen i samfundet” er f.eks. fast placeret på 1. år. På Odense Seminarium ligger psykologi på 1. og 2. år og pædagogik på 3. år. Derfor blev det frivillige kursus tilbudt studerende på 2. og 4. år, som allerede har en bred teoretisk baggrund fra tidligere undervisning. For at få holdet fyldt op (25 deltagere), blev det senere nødvendigt også at åbne holdet for 1.-års-studerende.

Undervisningsplanen følger på næste side.

GENNEMFØRELSE AF KURSET

Næsten halvdelen af den første undervisningsgang gik med at afklare kursets indhold. Nogle af de studerende havde forventninger om at få mulighed for at bearbejde egne, personlige problemer, andre var bare usikre på forståelsen af kursets titel.

De studerende formulerede følgende to hovedønsker til kurset: Én gruppe ønskede at lære noget om de ”signaler”, unge med selvdestruktive tanker eller adfærd udsender. En anden fokuserede mere på udsigten til at få en forøget sproglig og samtalemæssig kompetence til vanskelige, psykosociale og etiske spørgsmål.

Begge lærere var til stede den første undervisningsaften, og de kunne mærke, at det ville være værdifuldt af hensyn til tværfagligheden, hvis de begge var til stede under hele forløbet. Et ønske, som seminarieledelsen opfyldte ved at bevilge de ekstra arbejdstimer.

Undervisningsplan

Modul	Indhold	Litteratur
Modul 1	Selvdestruktiv adfærd og selvmord i historisk perspektiv. Moderne definition på selvmord og selvmordsforsøg. Selvmord og selvmordsforsøg blandt børn og unge. Introduktion, forelæsning, forventningssamtale.	Bille-Brahe, Unni, m.fl. Selvmord og selvmordsforsøg. Zøllner, Lilian. Definitioner på selvmord og selvmordsforsøg. Bilagsdel til Forslag til handlingsplan til forebyggelse af selvmordsforsøg og selvmord i Danmark.
Modul 2	Spiseforstyrrelser (og misbrugsproblematikker) blandt unge. Mulige forklaringer på årsagerne til spiseforstyrrelser med vægt på en kognitiv psykologisk (stressrelateret) tilgang. Forelæsning og i den sidste lektion en case.	Jensen, Søren Buus. Alkoholisme. Nordgren, Thomas m.fl. Gads rusmiddel leksikon. Spiseforstyrrelser. Sundhedsstyrelsen. Bergström, Maria R. Nervøs spisevægring. Andreasen, Jan. Nyt syn på kvinder med spiseforstyrrelser. Holm, Kirsten. Værdier, virke og vækst – voksenlivets udviklingspsykologi.
Modul 3	Årsager til selvdestruktiv adfærd og selvmord: sygdomme og personlighed. Risikogrupper. (Sygelig angst). Forelæsning og en case i studiekredsform.	Bille-Brahe, Unni m.fl. Selvmord og selvmordsforsøg. WHO ICD-10. Psykiske Lidelser og adfærdsmæssige forstyrrelser.
Modul 4	Årsager til selvdestruktiv adfærd og selvmord: sociologiske forhold, anomi (Durkheim). Integration og gruppetilhørsforhold. Forelæsning og en case i studiekredsform.	Durkheim, Émile. Selvmordet. Bille-Brahe, Unni m.fl. Selvmord og selvmordsforsøg. Ågerup, Martin. »Er det samfundets skyld?«. I: Schiødt, Henrik (red). Synspunkter på selvmord – en debatbog.
Modul 5	Årsager til selvdestruktiv adfærd og selvmord. Eksistentielle forhold i post/senmoderniteten. Selvmord og selvmordsforsøg som kommunikation. Konformitet, kriser og dilemmaer. Valg og konsekvenser. Eksistentiel angst. Livsmod og engagement. Forelæsning og en case i studiekredsform.	Holm, Kirsten. Værdier, virke og vækst – voksenlivets udviklingspsykologi. Fleischer, Elene. Den talende tavshed.
Modul 6	Årsager til selvdestruktiv adfærd og selvmord: Ansvar for sig selv og andre. Forholdet mellem unaturlig og naturlig død. Hvem har ansvar for hvem? Hvilket forhold er der mellem frihed, valg, ansvar og skyld i lyset af en vestlig humanistisk og teologisk tradition? Forelæsning og samtale på baggrund af videoklip.	Varming, Ole. »Livsmod som forebyggelse«. Jensen, Niels Jørgen. »Relationer og suicidal adfærd«. Alle tre i: I: Schiødt, Henrik: Synspunkter på selvmord – en debatbog. Lindhardt, M. »Etik og holdninger i selvmordsbehandling«. Bjerg, Svend. Det sku' være så godt. Olesen, Peter. Mit barn døde: »Eva«. Videoklip fra »Når døden banker på – hvad så?« hvor to piger fortæller om at miste en forælder.
Modul 7	De efterlattes situation. Sprog og ritualer. Hvilket forhold er der mellem det ydre og det indre? Kan sprog og ritualer hjælpe de efterlatte i at bære ansvar og skyld? Videoen fra sidste undervisning danner ramme for samtalen. Oplæg med efterfølgende diskussion.	Tillich, Paul. Den glemte dimension. Falk, Bent. Kærlighedens pris. Harbsmeier, Eberhard. For festens skyld. Kristeligt Dagblad 01.11.02: Ritualer for sorg.
Modul 8	Behandling – systemets tilbud. Lærer og studerende fremlægger og lægger op til debat om systemets anvendelighed set ud fra lærerens synspunkt.	Bille-Brahe, Unni m.fl. Selvmord og selvmordsforsøg. Alle tre i: I: Schiødt, Henrik Synspunkter på selvmord – en debatbog. Andersen, Bodil. »Selvmordsforebyggelse på gulvplan«. Brink, Grete. Kolding »Selvhjælps tilbud til de selvmordstruede«. Benjaminsen, Sigurd. »Selvmord og selvmordsforsøg-psykiatriens rolle«.
Modul 9	Efter selvmordsforsøget – hvordan kommer man videre? Konfliktløsning. Integration. Opbygning af livsmod. Træning i at acceptere dilemmaer. Skyld.	Pikas, A. Rationel konfliktløsning.
Modul 10	Hvordan kan man støtte – som lærer og som medmenneske? Video som udgangspunkt for afsluttende diskussion. Evaluering.	Videoen: Det tavse råb.

Den næste gang, blev der taget hul på kursets indhold. De studerende var ret spørge- og debatlystne og aktive f.eks. havde de mange illustrative eksempler.

Den tredje undervisningsgang skete noget afgørende for det videre forløb:

Der var ca. 15 studerende til stede, og modulet startede med et samtaleforløb på baggrund af en case om den anorektiske Lina. Formen var studiekreds- eller højskoleagtig. Den ene lærer fik alle til at samle sig om en bordopstilling i rundkreds og frasagde sig hvervet som ordstyrer. Hun indledte med at sige, at enhver kunne sige det, hun/han havde lyst til. Man kunne vælge at svare på de på forhånd givne spørgsmål eller tage noget andet op.

I begyndelsen deltog 5-6 studerende i samtalen, men efterhånden kom flere med. Formentligt havde alle yttret sig mindst én gang, da samtalen blev afsluttet næsten 5 kvarter senere. Der var mange holdninger, spørgsmål og side-spør, som skulle frem og vendes. Ind imellem bidrog underviseren med psykologfaglige indlæg.

Formen vurderedes af gruppen som værende positiv:

– *En dejlig ting er, at vi for en gang skyld har tid. Vi vil bruge samme form næste gang.*

Og det gjorde man med stort held og stort udbytte på de følgende moduler.

Op til det 8. modul "Behandling – systemets tilbud" blev de studerende opfordret til selvstændigt at undersøge, hvilke tilbud, der er om støtte til selvmordstruede børn og unge og deres familie (eller andre ansvarlige) i Odense og omegn. Dette medførte en række fremlæggelser, som viste bredden på dette felt: Fra selvhjælpsgrupper til klinisk behandling. En studerende havde endda kontaktet radioprogrammet "Tværs" og fra linjens psykolog fået svar på en række spørgsmål.

Det afsluttende modul "Hvordan kan man i den akutte situation støtte – som lærer og som medmenneske?" tog udgangspunkt i videoen "Det tavse råb", som netop handler om, hvordan man som lærer kan agere i mødet med en selvmordstruet elev.

De studerende, som havde været til stede ved 80 % af undervisningen, fik efter afsluttet forløb et kursusbevis, der beskriver kursets indhold.

Ændringer i undervisningen

Indholdet i undervisningen fulgte stort set det planlagte. De største ændringer var, at emnerne alkohol- og stofmisbrug gled ud. Det skyldtes, at oplæg og samtaler om de indledende temaer tog længere tid end forventet, og en vurdering af, at et grundigere arbejde med spiseforstyrrelser ville være vigtigere for de studerende end en mere overfladisk berøring af mange temaer.

En anden ændring var, at det næstsidste modul fik et nyt emne. I stedet for "Konflikter" blev emnet: "Hvad kan læreren generelt gøre for at fremme elevernes livsmotiv, engagement og evne til at tåle modgang og konflikter?"

Vurderingen var, at de studerende havde brug for – og nu også en vis baggrund for – at se muligheder for som lærer at arbejde livsmotivfremmende.

I timen blev der brugt videoklip fra "Du og jeg" (At filosofere med børn). Overskriften gav de studerende en god mulighed for at opsummere det, de havde lært på kurset og øve sig i at tænke: "Hvad kan jeg som lærer bruge denne viden til?"

EVALUERING

De studerendes evaluering

De studerendes evaluering bestod dels af en ret kort, mundtlig evaluering og derefter en individuel, skriftlig evaluering. Der var ingen uoverensstemmelser mellem den mundtlige og den skriftlige evaluering.

De studerende syntes generelt, at det var et godt kursus og udtrykte stor tilfredshed med indhold og de anvendte arbejdsformer, herunder foredragene med gæstelærere.

– *De lange, åbne samtaler var et stort plus.*

– *Der var en god blanding af metoder, de overvejende factsformidlende lærerforedrag var også gode, videoerne blev brugt godt.*

– *Der har hersket en god samtalekultur, hvor det, ens medstuderende har fremført, er blevet taget alvorligt og brugt konstruktivt – også fra gang til gang. Det har været rart.*

– *Det er rigtigt godt at sidde med så mange forskellige mennesker med forskellig baggrund og erfaring – man bliver klogere på livet!*

Herudover oplever de både tværfagligheden, to-lærersystemet og dét, at der var studerende fra tre årgange på holdet, positivt.

– I har suppleret hinanden rigtig godt. At I er så forskellige og samtidig arbejder godt sammen, har givet undervisningen en masse liv. Det har flere gange betydet, at I præciserede begreberne – hvad er det egentlig, vi mener, med det, vi siger – fordi I har forskellige faglige tilgange. Det har været super.

En del studerende har ved tilmeldingen været i tvivl om eller haft en fejlagtig opfattelse af kursets indhold, så kritikken af titlen kom til at fylde meget i både den mundtlige og den skriftlige evaluering. De studerende fandt den misvisende og negativ, men syntes godt om indholdet.

– 'Afmægtig i moderniteten' som måske lyder lidt højtravende, men faktisk rammer problematikken meget godt ind. For resten en problematik, vi udmærket kunne have brugt meget mere tid på. For hvorfor har så mange det så skidt, at de overvejer at tage deres eget liv?

Gennemgående var der tilfredshed med undervisningsformen, men et par studerende efterlyste mulighed for gruppearbejde og færre fælles samtaler.

Undervisernes evaluering

I praksis var det valgte skematidspunkt ikke optimalt, fordi nogle studerende og den ene underviser mødte kl. 8.15 og havde 6 lektioner tidligere på dagen – med træthed og uoplagthed til følge. Desuden er tidspunktet særdeles ubekvem for småbørnsforældre.

Kurset havde plads til 25 elever, og underviserne havde på forhånd regnet med, at det ville betyde et fremmøde på 15-20 pr. gang – et passende antal i betragtning af ønsket om at alle skulle få mulighed deltage i diskussionerne og den fælles samtale. Ved kursets afslutning var der 21 tilmeldte studerende og i gennemsnit mødte 13 studerende pr. gang. Det anser lærerne for et acceptabelt fremmøde, tidspunktet og status som frivilligt kursus taget i betragtning – også på baggrund af, at nogle studerende fra start havde en forventning til kurset – i terapeutisk retning.

Underviserne mener, at det har været en styrke, at der har været to lærere på samtlige lektioner, da de har kunnet supplere hinanden på en måde, som kvalificerede og fastholdt det faglige niveau. Samtidig har de begge fået en større viden om og forståelse for hinandens faglige synsvinkler.

Underviserne vurderer også, at de med baggrund i deres fag: psykologi, kristendomskundskab/livskundskab og skolen i samfundet har haft den fornødne tværfaglighed til at kunne behandle temaet så bredt, som sigtet lægger op til i forhold til folkeskolen.

Generelt har de valgte undervisningsmetoder og variationen mellem dem været meget velegnede, men næste gang overvejes at inddrage gruppearbejde også ved en evt. ret lille holdstørrelse. Lærerne er opmærksomme på, det kan give de mest tilbageholdende studerende bedre mulighed for at formulere sig.

Tekster og videoklip var relevant stof og efter forholdene af "tilpas" faglig tyngde, men det er et problem at lægge niveauet, når alle årgange fra 1. til 4. skal kunne deltage. For de yngre årgange af studerende var det da også vanskeligt at inddrage teksterne i debatten.

Efterhånden som kurset skred frem observerede underviserne, at de studerende bedre evnede at samtale om de emner, kurset tog op. De blev både bedre til at formulere sig og til åbent at lytte til andre. De studerende tilkendegiver selv, at deres faglige udbytte har været stort, men det er underviserne ikke helt enige i. Til gengæld er de ikke i tvivl om, at det *personlige* udbytte har været betydeligt.

Som kvalifikationsprojekt er forløbets succes mere blandet. Der er stor forskel på, hvad de studerende har fået med sig rent fagligt, og det skyldes ikke mindst spredningen af deltagerne over alle fire studieår. De førsteårsstuderende har ikke haft de samme faglige begreber at knytte stoffet an til som de ældre studerende, men håbet er, at de har fået øget deres motivation til at dygtiggøre sig på de områder, kurset behandlede.

– Vi kan konkludere, at som dannelsesprojekt har forløbet været særdeles vellykket. De studerende har på tværs af forskelle i studiesocialisation og faglig-pædagogisk viden udvist en høj grad af gensidig accept og kommunikativ åbenhed. De studerende må forventes fremover at kunne beskæftige sig mere velovervejet og velformuleret med

”smertefulde og ømtålelige psykosociale og etiske problematikker”. De er blevet bedre rustede til at tage initiativ til at få eksistentielle problemer sat på dagsordenen og til at tåle mødet med selvmordstruede elever og deres pårørende.

Hvad angår gæstelærerforedragene, som var åbne for hele seminariet, var der 60 tilhørere til Lilian Zøllners foredrag og 25 til Mogens Lindhardts. Både undervisere og studerende på kurset var glade for foredragene, som på relevant måde supplerede den ugentlige holdundervisning.

Underviserne konkluderer, at kurset har været vellykket, og at de studerende har fået belyst:

- | Et vidensaspekt omfattende:
 - fænomenet selvmord belyst historisk, kulturhistorisk og sociologisk
 - klinisk viden og psykologiske teorier om selvmord og selvmordsforsøg blandt forskellige befolkningsgrupper, herunder børn og unge
 - anden selvdestruktiv adfærd blandt børn og unge, med fokus på spiseforstyrrelser
 - samfundets tilbud om hjælp til selvdestruktive, selvmordstruede og deres pårørende
 - teorier om etiske overvejelser vedr. liv og død
 - de pårørendes og efterladtes situation
 - lærerens generelle muligheder for at arbejde livsduelighedsfremmede
 - lærerens muligheder i en akut situation
- | Et dannelsesaspekt, hvor formålet var, gennem en studiekredspræget arbejdsform, at støtte de studerende i sprogligt at udtrykke egne meninger og holdninger om smertefulde og tabubelagte psykosociale og etiske problematikker. En yderligere hensigt var at åbne for en reflekterende tilgang til andres synspunkter, selv om disse kan forekomme grænseoverskridende.

JUSTERINGER PÅ BAGGRUND AF EVALUERING

Overordnet vil kurset uden større problemer kunne implementeres i den form, det blev afholdt. Der kan dog på baggrund af evalueringerne foreslås følgende mindre ændringer:

- | For at undgå misforståelser om kursets indhold vil kursets titel blive ændret til ”Selvmord og anden destruktiv adfærd blandt børn og unge”.
- | De 1. års studerende kan bruge en direkte tekstgennemgang af litteraturen på klassen hjulpet af underviseren eller opgaver og øvelser som forberedelse til debatterne. Litteraturen og gennemgangen af den vil blive vurderet, når en ny holdsammensætning foreligger.
- | Der vil blive mulighed for at lave gruppearbejde og samtale i mindre grupper.
- | Da der formentlig ikke bliver råd til de gæstelærerforedrag, som ellers var en kvalitet ved kurset, vil underviserne prøve at finde folkeskolelærere, skolepsykologer eller præster, som kan hjælpe med kvalificerede indlæg.

IMPLEMENTERING

Med den nuværende lov om læreruddannelse kan mulighederne for at inddrage det stof, ”Syg i sjælen eller afmægtig i moderniteten” behandler, bedst tilgodeses ved igen at tilbyde et frivilligt kursus. Og for året 2003/2004 blev der fra seminariet givet grønt lys til at gentage undervisningen af det frivillige kursus én gang.

Kurset blev udbudt igen i foråret 2004 under titlen ”Selvmord og anden selvdestruktiv adfærd blandt børn og unge” og havde 25 tilmeldte, men kurset måtte aflyses på grund af sygdom. Om og hvornår kurset udbydes igen afhænger af, om der kan findes såvel lærerkræfter som økonomisk ressourcer.

LITTERATUR ANVENDT I PROJEKTET

Uddrag af nedenstående værker er anvendt som grundlag for undervisningen:

- | Andreasen, Jan. Nyt syn på kvinder med spiseforstyrrelser. Samvirke marts 2001
- | Bergström, Maria R. Nervøs spisevægring. Gyldendal 1999
- | Bilagsdel til Forslag til handlingsplan til forebyggelse af selvmordsforsøg og selvmord i Danmark. Sundhedsstyrelsen 1998

- | Bille-Brahe, Unni. Selvmord – blandt børn? Center for Selvmordsforskning 1997
- | Bille-Brahe, Unni m.fl. Selvmord og selvmordsforsøg. Hans Reitzels Forlag 1988
- | Bjerg, Svend. Det sku' være så godt – etik i den danske hverdag. Fremad 1995
- | Carlsen, Charlotte Nordell. "Ensomhed giver selvmordstanker". I: Folkeskolen nr. 45 2002
- | Carlsen, Charlotte Nordell. "Sandheden frem for alt". I: Folkeskolen nr. 45 2002
- | Durkheim, Émile. Selvmordet: en sociologisk undersøgelse. Fremad 1978
- | Erling, Ann; Hwang, Philip (red). Ungdomspsykologi. Gad 1999
- | Falk, Bent. Kærlighedens pris. Anis 1998
- | Groot, Line. "Hver sjette pige gør skade på sig selv". I: Folkeskolen nr. 45 2002
- | Harbsmeier, Eberhard (red). For festens skyld. Anis 2002
- | Holm, Astrid. Fire menneskesyn. Systime 1996
- | Holm, Kirsten. Værdier, virke og vækst – voksenlivets udviklingspsykologi. Systime 2002
- | Jensen, H. Lundager. Jul, julefrokost og nytår. Religionsvidenskabeligt tidsskrift 38/2001
- | Jensen, Søren Buus. Alkoholisme. Munksgaard 1981
- | Koester, Thomas; Frandsen, Kim. Introduktion til psykolog. Frydenlund 1998
- | Lindhardt, Jan. Ind i det ydre. Hovedland 2002
- | Lindstrøm, Curt. Selvmord – Fakta om et samfundsproblem. Gyldendal 1993
- | Løgstrup K.E. Den etiske fordring. Gyldendal 1998
- | Løgstrup, K.E. Etiske begreber og problemer. Gyldendal 1996
- | Muschinsky, Lars Jacob. Socialisation fra Voksenpædagogisk opslagsbog. Chr. Ejlers' Forlag 1998
- | Nordgren, Thomas; Tunving, Kerstin. Gads rusmiddel leksikon. Gad 1999
- | Pikas, A. Rationel konfliktløsning. Fremad 1974
- | Remar, Dorte. Ritualer for sorg. Kristeligt Dagblad 1. nov. 2002
- | Schiødt, Henrik (red). Synspunkter på selvmord – en debatbog. Center for Selvmordsforskning 1998
- | Schmidt, Søren. "Unge om opdragelsen". I: Unge Pædagoger nr. 5 1996
- | Spiseforstyrrelser. Sundhedsstyrelsen 1999
- | Tillich, Paul. Den glemte dimension. Aros 1979
- | WHO. ICD-10. Psykiske lidelser og adfærdsforstyrrelser. Munksgaard 1995
- | Zøllner, Lilian. Definitioner på selvmord og selvmordsforsøg. (ny titel: Definitioner på selvmordsadfærd og selvskade). Faktaserien nr. 1. Center for Selvmordsforskning 2002
- | Zøllner, Lilian. Unges selvmordsforsøg og selvmordstanker. Faktaserien nr. 2. Center for Selvmordsforskning 2002

Øvrig litteratur til selvstændig læsning:

- | Anneberg, Inger. Sorgen ved selvmord – en bog til de efterladte. Høst & Søn 2002
- | Ege, Peter. Stofmisbrug. Hans Reitzels Forlag 1997
- | Fleischer, Elene. Den talende tavshed. Selvmord og selvmordsforsøg som talehandling. Odense Universitetsforlag 2000
- | Hvid, Tove. Spiseforstyrrelser og livsappetit. Modtryk 1996
- | Lindstrøm, Curt. Selvmord – Fakta om et samfundsproblem. Gyldendal 1993
- | Rem, Lene. Giv dit liv en chance – vent til i morgen. Lindhardt & Ringhof 1992
- | Rem, Lene. Velbekomme – en bog om spiseforstyrrelser. Lindhardt & Ringhof 1994

For supplerende litteratur om selvmordsadfærd og forebyggelse, se side 144.

SOCIALRÅDGIVERE OG SELVMORD

Den Sociale Højskole i Odense

Sted	Den Sociale Højskole i Odense
Tidspunkt	Efterårssemestret 2003
Uddannelse	Socialrådgiveruddannelsen
Tidspunkt i uddannelsen	4. semester
Antal deltagere	75 studerende (fordelt på 3 spor)
Undervisningsomfang	1 undervisningsdag a 6 lektioner (pr. spor)
Antal undervisere	2 undervisere (projektlederne)
Gæstelærere	Nej
Deltagende fag	Psykologi og socialt arbejde
Projektledere	Socialrådgiver, adjunkt Pernille Cohrt Cand.psych, adjunkt Godette Walmod
Metode	Emnet blev behandlet på en undervisningsdag med tværfaglig samundervisning. Der blev lagt stor vægt på kommunikationstræning i forhold til den svære samtale
Projektets indhold	Faktuel undervisning om selvmord, associationsrunder, holdningsafklarende og faglige diskussioner, filmen "Det tavse råb", oplæg om kommunikation og arbejde med cases som rollespil
Projekt mål	Undervisningen skal introducere de studerende til selvmordsforebyggelse og kvalificere dem til bedre at identificere, analysere, vurdere og handle i forhold til selvmordsadfærd og efterladte ved selvmord
Implementering	Der pågår planlægningsarbejde for implementering på 3. eller 6. semester
Kontaktadresse	Den Sociale Højskole i Odense, Tolderlundsvej 5, 5000 Odense C Tlf. 63 11 32 00
Webadresse	www.dsh-o.dk
Kontaktperson	Pernille Cohrt. E-mail: pc@dsh-o.dk

FAGLIGT PÆDAGOGISKE OVERVEJELSER

- | Et igangværende projekt om selvmordsforebyggelse blandt unge på Vestfyn peger på, at socialrådgivere ikke føler sig klædt på til at samtale med selvmordstruede.
- | I deres arbejde har socialrådgivere erfaringsmæssigt og statistisk stor risiko for at møde selvmordstruede eller pårørende til mennesker, som har begået eller forsøgt at begå selvmord – derfor er en opkvalificering på området af stor betydning.
- | Det er vigtigt at få afklaret myter og fordomme og egne holdninger til selvmord, hvis man skal arbejde professionelt med selvmordstruede eller efterladte ved selvmord. Det er vigtigt at sætte egne ord på myter, fordomme og holdninger i form af diskussioner.
- | Kommunikationstræning er en hjørnesten i socialrådgiveruddannelsen, og emnet selvmord er en optimal mulighed for at praktisere samtaleøvelser via rollespil/case-arbejde.

En tværfaglig undervisningsdag, hvor fagområderne socialt arbejde og psykologi og psykiatri i fællesskab satte fokus på selvmord er en nyskabelse på socialrådgiverstudiet i Odense. Hensigten med undervisningen var at sætte fokus på selvmordsproblematikken i Danmark, på de særligt udsatte grupper, på beskyttende og belastende faktorer, på samtaler med selvmordstruede, på holdninger til selvmord og på de efterladte ved selvmord.

Emnet giver mulighed for at arbejde med aspekter som etik, moral, menneskesyn, egne holdninger og overvejelser om selvmord og forebyggelse samt efterladte ved selvmord – i socialrådgiverens arbejdsfelt.

PROJEKTETS MÅL

Formålet med udviklingsprojektet var:

- l At give kommende socialrådgivere introduktion til området selvmordsforebyggelse.
- l At give de studerende mulighed for at arbejde med emnet via holdningsdiskussion og rollespil/kommunikationsøvelser samt at sætte specielt fokus på socialrådgiverens arbejdsfelt i relation til selvmordsforebyggelse, selvmordsadfærd og pårørende-problematikker – herunder de dilemmaer og svære situationer, man som socialrådgiver kan befinde sig i.
- l Undervisningsmodulet kunne fungere som inspiration til kommende bachelor- eller andre projekter i den resterende del af undervisningsforløbet.

Der findes ikke nedskrevne målsætninger for projektundervisningen, men de overordnede mål er:

- l En opkvalificering af kommende socialrådgiver på selvmordsområdet.
- l At forsøge at implementere undervisning i selvmordsproblematikker på socialrådgiverstudiet.

PROJEKTETS BAGGRUND

Der har altid været en vis interesse for emnet blandt de studerende på Den Sociale Højskole i Odense, og det har gennem tiden udmøntet sig i en del projekter om selvmordsproblematikker. De fleste studerende er dog gået igennem studiet uden noget særligt fokus på problemet, da undervisning om selvmordsadfærd og -forebyggelse ikke tidligere har været et egentligt tema på uddannelsen. Heller ikke selvom mange socialrådgivere i deres arbejde konfronteres med selvmordstruede eller på anden vis har problematikken tæt inde på livet: De møder måske børn, hvis forældre har begået selvmord. Måske psykisk syge, som er selvmordstruede. Måske unge, som har selvmordstanker. Måske møder de problematikken i egen familie eller bekendtskabskreds.

Projektet ”Forebyggelse af selvmord og selvmordsforsøg blandt børn og unge på Vestfyn”, som pågår ved Børne-Ungerådgivningen Vestfyn, synes at vise, at en del sagsbehandlere ikke føler sig tilstrækkeligt ”klædt på” til at håndtere situationer med selvmordstruede klienter og derfor i en vis udstrækning søger at undgå de nødvendige samtaler. Der er tilsyneladende et reelt behov for undervisning i emnet for de socialrådgiverstuderende. En undervisning, hvor de studerende kan få viden om emnet og mulighed for at diskutere selvmord og de dilemmaer, der kan være forbundet hermed, og hvor de kan lære at håndtere selvmordproblematikker professionelt.

TILRETTELÆGGELSE AF UNDERVISNINGEN

For kommende socialrådgivere er det vigtigt at have viden om og indsigt i, hvad selvmordsforsøg og gennemførte selvmord kan føre medføre: Hvad gør man, når mistanken dukker op i mødet med et andet menneske? Hvordan håndterer man en sådan bekymring? Hvad med de efterladte? Kort sagt: Hvordan kvalificeres man som kommende socialrådgivere til at forsøge at forebygge selvmord – og hvordan kvalificeres man til mødet med de efterladte efter selvmord?

På et seminar om selvmordsforebyggelse, afholdt af Center for Selvmordsforskning, havde de to undervisere fra Den Sociale Højskole i grove træk planlagt, hvilke elementer de ville medtage i et undervisningsforløb om emnet. Efter at have sikret sig accept af idéen hos ledelse og kolleger fulgte den konkrete planlægning. Hvor indholdsdelen

kom hurtigt på plads, krævede andre overvejelser mere tid. Bl.a. fandt underviserne det nødvendigt at bruge tid på at tale egne holdninger, erfaringer, overvejelser og tanker om selvmordsproblematikker igennem, og alle program-punkterne i undervisningen blev også diskuteret grundigt, inden undervisningsopgaverne blev fordelt.

Undervisningen blev udformet som en temadag på seks lektioner for 75 studerende på 4. semester – 60 efter den nye bachelorordning og 15 efter den gamle studieordning. De studerende på semestret er inddelt på tre spor a ca. 25 studerende, og undervisningen blev planlagt til at foregå sporvis over en periode på 10 dage i september 2003. Da emnet potentielt berører mange studerende og kan fremkalde stærke følelsesmæssige reaktioner, skulle begge undervisere deltage i hele forløbet. Dels for at drage nytte af deres forskellige faglige baggrund som henholdsvis psykolog og socialrådgiver, dels for at tage hånd om de studerende.

Undervisningen skulle finde sted i holdenes vante undervisningslokaler, hvor der også er mulighed for at se video-film. I forbindelse med eftermiddagens program blev de studerende inddelt i grupper. Øvelsesarbejdet skulle foregå i mindre studierum, som blev booket på forhånd.

Undervisningens indhold

Sammensætningen af undervisningsprogrammet hvilede på fire hovedemner:

- | Faktuel viden
- | Pårørende-problematik
- | Holdningsdiskussion
- | Kommunikationstræning

Som socialrådgivere vil de studerende erfaringsmæssigt og statistisk blive konfronteret med pårørende/efterladte efter selvmord, og i den sammenhæng vil de blive mødt med forventninger – både egne og andres – om at kunne forstå, rumme og håndtere de svære situationer og om at kunne samtale og rådgive.

En diskussion blandt de studerende om egne og andres holdninger til selvmord er et must, og det kan opnås, ved at de studerende formulerer egne overvejelser og hører og udveksler meninger med deres medstuderende. Video-filmen "Det tavse råb" – om en ung selvmordstruet pige og en lærer, der griber ind og holder hende fast – fandt underviserne velegnet som diskussionsoplæg om myter, fordomme og selvmord. Som en helgardering udarbejdede de overheads med diverse myter og fordomme om selvmord, til anvendelse såfremt den efterfølgende diskussion ikke var tilstrækkelig livlig og frugtbar.

Kommunikationstræning

Udover at emnet selvmord er relevant for de studerende, er det også en optimal baggrund for den kommunikations-træning, der er så nødvendig for kommende socialrådgivere. De studerende har forud for 4. semester modtaget kommunikationsundervisning, deltaget i ret mange rollespil og desuden har de været i uddannelsespraktik i 5 måneder. Derfor var det oplagt, at en del af dagen skulle tilrettelægges med rollespil på baggrund af cases om selvmordsrelaterede problemstillinger.

Underviserne forberedte et oplæg om kommunikation i forbindelse med selvmordsforebyggelse og pårønderarbejde og udarbejdede to cases til brug for kommunikationsøvelserne.

Den første case handler om en ung studerende pige, der har problemer med sine studier og med at leve op til sin egen og familiens forventninger. Hun har svært ved at koncentrere sig og føler sig trist og har haft selvmordsovervejelser, da hun møder op i studenterrådgivningen til en samtale med socialrådgiveren.

Den anden case handler om en enlig mor på 34 år, hvis mor har begået selvmord for 3 mdr. siden. Nu er hun uligevægtig og opfarende, kan ikke overskue sin tilværelse og har et par gange glemt at hente sine børn i daginstitutionen.

Børnehavelederen har bestilt en akut tid til hende i socialforvaltningen.

Det var et bevidst valg fra underviserens side, at der kun blev anvendt to cases, da det gav mulighed for at arbejde i dybden i case-arbejdet og den efterfølgende opsamling. Erfaringen er, at grupper, der har arbejdet med en case, er mere interesserede i at høre andre grupper, der har arbejdet med den samme problemstilling – end at høre om en

ukendt case. Til casen blev der udarbejdet et lille resumé til ”socialrådgiveren” med et par opmærksomhedspunkter. Der blev afsat 45 minutter til samtalen med henholdsvis den unge, selvmordtruede pige og med den pårørende. 45 minutter er en realistisk samtaletid og lang nok til at fastholde de studerende i den svære samtale – i stedet for at komme med hurtige forslag til problemløsning eller viderevisitering.

Foruden selve kommunikationstræningen var formålet, at de studerende skulle øve sig i at turde være til stede i en situation med en vanskelig problematik. Samtidig skulle det give dem en mulighed for at opleve, at en ordentlig samtale i sig selv kan have en gavnlig effekt på problembærerens syn på sin egen situation.

GENNEMFØRELSE AF UNDERVISNINGEN

Program

Tid	Undervisning
09.00 – 09.15	Velkomst og associationer til selvmord
09.15 – 09.25	Selv mord og selvmordsforsøg i Danmark
09.25 – 09.45	Udsatte grupper, beskyttende og belastende faktorer
10.00 – 10.20	Pårørendeproblematikken
10.20 – 10.45	Videofilm ”Det tavse råb”
11.00 – 11.25	Opsamling på video i form af holdningsdiskussion
11.25 – 11.45	Kommunikation i forbindelse med selvmordsforebyggelse og pårønderarbejde samt evt. kommunikation med mennesker med sindslidelser
12.30 – 12.40	Introduktion til gruppearbejde
12.40 – 13.15	Arbejde i grupper
13.30 – 14.15	Arbejde i grupper
14.30 – 15.00	Opsamling i plenum
15.00 – 15.15	Evaluering

Den praktiske afvikling

Der er ikke mødepligt på socialrådgiveruddannelsen, og derfor er der altid en vis fraværspå procent på holdene på 4. semester. Fremmødet på temadagen om selvmord var på alle tre hold af normal størrelsesorden.

I det store og hele fulgte underviserne planen for undervisningsdagen på alle tre hold, blot med nogle tidsmæssige forskydninger. Især blev oplæggene om pårørende og kommunikation hver gang af længere varighed end planlagt, og punktet kommunikation med sindslidende måtte udgå.

Selv om underviserne prøvede, lykkedes det ikke at korrigere ved at afkorte oplæggene, fordi de studerende var meget aktive og spørgelystne. Problemet var, at de lange oplæg gav mindre plads til diskussioner og case-arbejde. Diskussionen efter filmen tog en lidt anden drejning end planlagt. Det var tænkt, at diskussionen skulle tage afsæt i myter og holdninger til de etiske aspekter omkring selvmordsadfærd, men i stedet kom diskussionerne på alle tre hold i højere grad til at omhandle praksis, og det at stå over for en selvmordstruet klient.

Kommunikationstræning

Case-arbejdet foregik i grupper på seks studerende. I rollespillet var én socialrådgiver og én klient. To personer fungerede som observatører for socialrådgiveren, og to som observatører for klienten. Observatørerne havde fokus på kontakten mellem socialrådgiver og klient og skulle bl.a. vurdere spørgeteknikken, evnen til at lytte, styringen af

samtalen og den nonverbale adfærd. Efterfølgende skulle de give konstruktiv feedback til rollespillerne. For næsten alle grupper gjaldt det, at socialrådgiveren havde svært ved at udfylde de 45 minutters samtale. De fleste brugte kun 20-25 minutter. Det skyldtes bl.a., at de studerende, der fungerede som socialrådgivere syntes, at det var svært at gå ind i og blive i samtalen og ret hurtigt søgte at udsætte samtalen eller sende klienten videre i systemet.

For fordi der var to undervisere, havde de mulighed for at være til stede hos de studerende og observere deres samtaler, mens de arbejdede i grupper. Efterfølgende kunne de trække nogle centrale aspekter frem, som de studerende måske ikke selv var opmærksomme på. Bl.a. blev tendensen til at afslutte for hurtigt udgangspunkt for nogle gode diskussioner om socialrådgiverens arbejde med selvmordstruede klienter, samtaleteknik og rammerne for en professionel samtale.

EVALUERING

Undervisningsdagen sluttede med en skriftlig og mundtlig evaluering, og de to undervisere har også selv evalueret og samlet op på undervisningsdagen.

Evalueringskemaet blev udformet med både kvantificerbare svarkategorier (1-5) og åbne svarmuligheder, som de studerende blev opfordret til at udfylde. Evalueringen havde fokus på undervisningens enkelte dele, og de studerendes uddybning af spørgsmålene skulle indirekte besvare, om undervisningen havde nået sit mål. For underviserne var netop devalueringen vigtig, fordi de skulle udvikle en mastermappe, som andre undervisere kan bruge i fremtiden.

De studerendes evaluering

En sammentælling af evalueringsskemaets faste svarkategorier viste, at de studerende har været relativt tilfredse med undervisningen. Middelværdien er 3,9, hvor 5 er "meget godt" og 4 er "godt". Det var dog ikke alle studerende, som udfyldte evalueringsskemaet, da en del – som tidligere nævnt – ikke var til stede om eftermiddagen.

Der var nogen forskel på de tre holds evaluering i forhold til, hvor god, de syntes undervisningen havde været, men holdene var indbyrdes enige om, hvilke dele af undervisningen, der fungerede bedst. Starten på dagen, oplæggene og det samlede udbytte af dagen fik en høj score, mens der var mindre tilfredshed med diskussioner, case-arbejde og kompendium. Kommentarerne fra de studerende havde mange facetter og nedenstående uddrag gengiver nogle af de gennemgående og markante holdninger:

- *Lærerne var dygtige til at tydeliggøre og fagligt bevidste om emnets indhold og alvorlighed.*
- *Efter gruppearbejdet og diskussionerne er jeg blevet mere afklaret omkring emnet.*
- *Jeg synes, det har bevirket, at jeg føler mig mere afklaret omkring emnet. At det er ok, at snakke om døden.*
- *Emnet er mere åbent/mindre tabuiseret for mig. Det har sat nogle tanker i gang om, hvordan jeg vil handle i svære situationer/samtaler.*
- *Er ikke længere usikker på, om jeg kan klare mødet med en selvmordstruet.*
- *Gerne flere timer – men man går hjem med større viden.*

Kommunikationsøvelserne og case-arbejdet viste de studerende:

- *At man ikke behøver at være verdensmester i kommunikation for at stille sig til rådighed for et andet menneske.*
- *At det er vigtigt at undgå de nemme løsninger og ikke bare give problemet videre.*
- *Undervisningsformen var en god måde at arbejde på. God tid. Har stadig meget at lære om selvmordstruede personer/pårørende, men jeg har helt klart lært meget.*

Blandt de studerendes ønsker til undervisningen i selvmordsforebyggelse var der både overordnede og mere specifikke ønsker:

- *Der kunne godt være lidt mere tid til diskussionen, eksempler fra virkeligheden/andres erfaringer sætter sig rigtig godt i hukommelsen.*
- *Det burde være obligatorisk også på arbejdspladser – da viden på området kan være afgørende, den dag man står i situationen.*

Undervisernes evaluering

De to undervisere har fundet det inspirerende og lærerigt at planlægge og gennemføre undervisningen i selvmordsforebyggelse, selvmordsadfærd og pårørende-problematik.

Det har været en fordel og også ”nærmest” nødvendigt at være to undervisere på forløbet, da to bedre er i stand til at observere de studerendes samtaler end én, og at de derved kan komme med flere kommentarer og eksempler i den efterfølgende diskussion. Særlig vigtigt var det i de tilfælde, hvor en studerende blev følelsesmæssigt påvirket af diskussionerne, for det viste sig – ikke overraskende – at flere af de studerende havde en selvmordsproblematik tæt inde på livet. For disse studerende var det rart, at de kunne gå lidt fra klassen eller gruppen og få tankerne vendt med én af underviserne.

Dagens varierede struktur har været med til at sikre engagement blandt de studerende, og diskussioner og case-arbejde har givet mulighed for, at de studerende selv fik arbejdet med vigtige aspekter. Nogle af de studerende har sværere ved at leve sig ind i rollespilsformen end andre, men alle grupper var inde omkring væsentlige aspekter. Samtidig blev det tydeligt, hvor nødvendigt det er at træne vanskelige samtaler, og hvor løsningsfokuserede mange af de studerende er i deres tilgang.

For de studerende var det både i diskussionerne og i case-arbejdet meget relevant at arbejde med, *hvordan* man rent faktisk håndterer at stå over for et menneske, som overvejer at begå selvmord, og langt størstedelen af de studerende udviste et stort engagement i forhold til de forskellige diskussioner og arbejdsopgaver.

Om man har været aktiv i rollespillene som socialrådgiver og klient eller passiv observatør viser sig i evalueringen ved, at rollespillerne giver højere evalueringsscore end observatørerne.

De supplerende kommentarer fra de studerende i forhold til dagen som helhed har overvejende været positive, og det harmonerer godt med undervisernes oplevelse. Deres fornemmelse er, at langt de fleste studerende gik fra undervisningen med oplevelsen af, hvor vigtigt det er at blive i samtalen, og at tro på, at samtalen i sig selv kan gøre en forskel for den selvmordstruede eller den pårørende, og at det ikke bare handler om at ekspedere sager videre. Om de studerende så vil bringe denne erfaring med sig ud i praksis, er selvfølgelig et åbent spørgsmål. At undervisningen har gjort de studerende mere opmærksomme på og interesserede i emnet selvmord og forebyggelse, antydes af, at flere end tidligere har valgt emnet til deres synopsis i den efterfølgende afsluttende eksamen i psykologi.

JUSTERING PÅ BAGGRUND AF EVALUERING

Undervisningsformen og programmet kan overordnet fastholdes, evt. med følgende mindre justeringer:

- | Da oplæggene kom til at fylde mere tidsmæssigt end planlagt, og selv om de studerende gav udtryk for tilfredshed med oplæggene, betød det, at der ikke var tid nok til diskussionerne. Der var basis for en meget længere diskussion både efter filmen og som opsamling på case-arbejdet.
- | En undervisning over halvanden dag i stedet for bare en dag kunne sikre flere aspekter og mere dybde i diskussionerne.
- | Energien omkring case-arbejdet kan bedre bevares, hvis det blev placeret 2. dag om formiddagen.
- | Endelig vil mere tid gøre det muligt at inddrage andre vinkler – f.eks. en juridisk, som ikke var med på skemaet, men som er relevant for de studerende.
- | Retrospektivt har det vist sig, at det havde været en fordel at formulere undervisningens mål – og ikke kun formålene – skriftligt. Det ville formentlig have givet et bedre grundlag for udarbejdelse af evalueringsskemaer.

IMPLEMENTERING

Socialrådgiveruddannelsen er p.t. i en overgangsfase, med studerende efter såvel gammel som ny bekendtgørelse. Det kan derfor være vanskeligt at pege på, *hvornår* undervisningen i selvmordsforebyggelse, selvmordsadfærd og pårørende-problematikker bør placeres.

Flere studerende har givet udtryk for, at undervisningen bør placeres i semestret forud for praktikperioden – altså på 3. semester på ny ordning – fordi fagområdet for psykologi og psykiatri på dette semester underviser i børn og unge samt psykiatri, og fagområdet for socialt arbejde underviser i metoder og metodisk tilgang i socialt arbejde. Samtidig er kommunikation, råd og vejledning nogle af semestrets fokuspunkter.

Undervisningsplanen for 3. semester er i planlægningsfasen, og projektlederne har opfordret til, at man tænker undervisning i selvmordsforebyggelse ind i semesterplanen. Både fordi temaet er relevant for de studerende, og fordi der er "sidegevinster" forbundet med gennemførelsen af denne undervisning, bl.a. diskussioner om de studerendes værdier, menneskesyn, etik, fordomme og myter, og kommunikationstræning. Det kunne også være muligt at afvikle modulet i studiets 6. semester i forbindelse med et "opsamlingsheat".

LITTERATUR ANVENDT I PROJEKTET

Underviserne sammensatte et kompendium med baggrundsviden om selvmord. Det indeholdt faktuelle oplysninger, definitioner og teorier om selvmord, udsatte grupper og risikofaktorer, etik og holdninger til selvmord, pårørende-problematikker, vurderinger, hjælpemuligheder og forebyggelse af selvmord samt viden om de professionelles rolle. Kompendiet blev på 173 sider, og de studerende skulle læse det inden undervisningsdagen. Kompendiet omfattede uddrag fra:

- | Anneberg, Inger. Sorgen ved selvmord – en bog til de efterladte. Høst & Søn 2002
- | Bilagsdel til Forslag til handlingsplan til forebyggelse af selvmordsforsøg og selvmord i Danmark. Sundhedsstyrelsen 1998
- | Bille-Brahe, Unni. Selvmord – blandt børn? Center for Selvmordsforskning 1997
- | Bille-Brahe, Unni m.fl. Selvmord og selvmordsforsøg blandt børn og unge. Rapport nr. 6. Center for Selvmordsforskning 1995
- | En udvej – forebyggelse af selvmord og selvmordsforsøg i Vejle Amt. Sundhedsforvaltningen, Vejle Amt 2001
- | Fønnesbech, Jens. Depression blandt ældre. Vital no. 4 1999
- | Forslag til handlingsplan til forebyggelse af selvmordsforsøg og selvmord i Danmark. Sundhedsstyrelsen 1998
- | Færre selvmordsforsøg og selvmord. Perspektiver for indsatsen. Rapport fra Referencegruppen til forebyggelse af selvmordsforsøg og selvmord. Sundhedsministeriet og Socialministeriet 1999
- | Koch, Ida. "Når unge er selvmordstruede". I: VERA – tidsskrift for pædagoger, no. 23, maj 2003
- | Mehlum, Lars (red.) Tilbake til livet. Selvmordsforebyggelse i teori og praksis. Høyskoleforlaget 1999
- | Munck, Marie-Louise; Thomsen, Morten; Toft, Jeppe Kristen (red). Høring om en styrkelse af det selvmordsforebyggende arbejde. Livslinien 1997
- | Retterstøl, Nils m.fl. "Vurdering av selvmordsfare". I: Selvmord – et personlig og samfunnmessig problem. Gyldendal, Oslo 2002
- | Schiødt, Henrik (red). Hvad kan vi stille op? Forebyggelse af selvmordsadfærd blandt børn og unge. Odense Universitets Forlag 1996
- | Schiødt, Henrik (red). Selvmord og selvmordsforsøg. Hvor stort er problemet. Rapport nr. 5. Center for Selvmordsforskning 1998
- | Schiødt, Henrik (red). Synspunkter på selvmord – en debatbog. Center for Selvmordsforskning 1998
- | Selvmordsadfærd blandt børn og unge – et kompendium I. Center for Selvmordsforskning 1999
- | Tre hovedoplæg fra konferencen – om forebyggelse af selvmord og selvmordsforsøg i Vejle Amt. 13. november 2001. Sundhedsforvaltningen, Vejle Amt 2002
- | Vadgaard, Kurt. Håndbog til støtte i arbejdet med selvmordstruede unge. Århus Kommune, Magistratens 1. afdeling 1997
- | Zøllner, Lilian. Definitioner på selvmord og selvmordsforsøg. (ny titel: Definitioner på selvmordsadfærd og selvskade). Faktaserien nr. 1. Center for Selvmordsforskning 2002
- | Zøllner, Lilian. Unges selvmordsforsøg og selvmordstanker. Faktaserien nr. 2. Center for Selvmordsforskning 2002
- | Ældre, demens, depression og selvmord. Ældreforum 1999

For supplerende litteratur om selvmordsadfærd og forebyggelse, se side 144.

SELVMORDSFOREBYGGELSE

Den Sociale Højskole i Aarhus

Sted	Den Sociale Højskole i Aarhus
Tidspunkt	Efterårssemestret 2003
Uddannelse	Socialrådgiveruddannelsen
Tidspunkt i uddannelsen	5. semester
Antal deltagere	21 studerende
Undervisningens omfang	2 dage samt en forelæsning
Antal undervisere	2 undervisere (projektlederne) og en gæstelærer
Gæstelærer	Jo Thomlin, University of Central Lancashire "Suicide among Children and Young People in the UK"
Deltagende fag	Psykologi og socialt arbejde
Projektledere	Cand.psych., adjunkt Reza Javid Socialrådgiver, adjunkt Christine Hemme
Metode	Emnet indgik som specialundervisning over to dage som del af tilvalget: Forebyggende socialt arbejde
Projektets indhold	Faktuelle, teoretiske forelæsninger, holdningsafklarende og faglige diskussioner, film: "Livtag" og "Det tavse råb", samtaleøvelser/rollespil
Projekt mål	At de studerende gennem et teoretisk og praksisorienteret forløb opnår viden om selvmord, mulige årsager til selvmord, risikogrupper, signaler og selvmordsforebyggelse samt viden og færdighed til at samtale med selvmordstruede
Implementering	Undervisningen er gentaget forårssemestret 2004 – som del af tilvalg
Kontaktadresse	Den Sociale Højskole i Aarhus, Nobelparken, Jens Chr. Skousvej 2, 8000 Århus C Tlf. 86 27 74 76
Webadresse	www.dsh-aa.dk
Kontaktperson	Christine Hemme. E-mail: ch@dsh-aa.dk

FAGLIGT PÆDAGOGISKE OVERVEJELSER

- | Socialrådgiveren har i sit arbejde stor risiko for at møde selvmordstruede eller pårørende til mennesker, som har begået eller forsøgt at begå selvmord – derfor er en opkvalificering på området af stor betydning.
- | Der skal anvendes flere undervisningsmetoder for at belyse delemner i undervisningen bedst muligt. Nogle af de spørgsmål, der skal besvares er: Hvem begår selvmord? Hvilke muligheder har man som socialarbejder for at forebygge selvmord? Hvordan og med hvilke metoder skal man gribe ind? Hvilke hjælpemuligheder findes der?
- | Samtaleøvelser med "en selvmordstruet" kan gennem rollespil give de studerende færdigheder til brug i praksis.
- | Tilvalget "Forebyggelse" skal give de studerende et billede af bredden i det sociale forebyggende arbejde og give dem specifik viden inden for særligt udvalgte områder. Derfor kan undervisningen i selvmordsforebyggelse med fordel indarbejdes i dette tilvalg.

Et 3-ugers tilvalgsfag om forebyggende, socialt arbejde er en fast bestanddel af 5. semester på Den Sociale Højskole i Aarhus. På efterårssemesteret 2003 blev der – som noget nyt – inkluderet målrettet undervisning i selvmordsforebyggelse. Forløbet blev afviklet med henblik på en implementering på grunduddannelsen. Undervisningen var tilrettelagt over to dage med interne undervisere, og derudover var der en forelæsning med en engelsk gæstelærer.

PROJEKTETS MÅL

Formålet med undervisningen i selvmordsforebyggelse var, at de studerende gennem et teoretisk og praksisorienteret forløb:

- | Fik viden om selvmord, mulige årsager, risikogrupper, signaler og forebyggelse
- | Fik mulighed for at arbejde med egne holdninger til selvmord
- | Tilegnede sig viden om og færdighed i at have samtale med mennesker, der kan være selvmordstruede

PROJEKTETS BAGGRUND

I arbejdet som socialrådgiver møder man mennesker i alle aldersgrupper på forskellige tidspunkter i livet – også mennesker i krise eller i vanskelige perioder på grund af f.eks. individuelle, familiemæssige, arbejdsmarkedsmæssige eller andre forhold. Derfor vil kommende socialrådgivere med stor sandsynlighed møde mennesker, der har selvmordstanker eller har forsøgt selvmord, eller komme ud for at skulle støtte og hjælpe pårørende til disse mennesker. Uddannelsen som socialrådgiver kvalificerer de studerende til at arbejde helhedsorienteret med individer og med hele sociale systemer, som familie og lokalsamfund. Samtidig lærer de at analysere og planlægge en indsats, at koordinere og skabe overblik og at samtale og rådgive. Færdigheder, der er yderst relevante kvalifikationer, i arbejdet med såvel selvmordsproblematikker som andre sociale problemstillinger. Selvom de studerende lærer disse redskaber og metoder i løbet af studiet, er der behov for en specifik opkvalificering inden for området. En opkvalificering, som også involverer de studerendes egne holdninger.

TILRETTELÆGGELSE AF UNDERVISNINGEN

Da de to undervisere fra fagudvalgene psykologi og socialt arbejde tilrettelagde undervisningsforløbet i selvmordsforebyggelse, vidste de ikke præcis, *hvor* i uddannelsesforløbet de to undervisningsdage kunne placeres.

Umiddelbart mente de, at emnet hørte hjemme sammen med undervisningen i sorg, krise, tab og traumer, som ligger på 5. semester. Dette var ikke muligt, fordi en stor del af den modulopbyggede undervisning allerede var skemalagt. Den eneste mulighed for at afvikle forsøgsundervisningen på efterårssemesteret 2003, var at lade undervisningen indgå i et tilvalgsfag på 5. semester.

Tilvalgsfaget "Forebyggelse i socialt arbejde" løber over tre uger, og det skal give de studerende teoretiske input fra en psykologisk, sociologisk, socialpolitisk, juridisk og metodisk vinkel. Samtidig skal gæstelærere med praktisk erfaring formidle viden om forskellige former for forebyggende socialt/pædagogisk arbejde. Undervisningen er sammensat, så den veksler mellem forelæsninger, diskussioner og øvelse/rollespil. Målet med årets tilvalgsforløb var at give de studerende et billede af bredden i det forebyggende sociale arbejde, specifik viden inden for særlige indsatsområder samt indsigt i, hvordan forebyggelse kan forstås på forskellige niveauer. Herunder specifik viden om selvmordsforebyggelse. Forløbet afsluttedes med en mundtlig fremlæggelse af et selvvalgt forebyggelsesemne for hele tilvalgsholdet.

En hel årgang på Den Social Højskole består af 75 elever. Ved at lægge undervisningen på et tilvalgsfag blev det kun en del af årgangen, som fik undervisning i emnet.

Efter undervisernes opfattelse var holdstørrelsen velegnet, og undervisningen blev planlagt ud fra delemner, som alle relaterer sig til, *hvor* og *hvordan* socialrådgivere kan møde selvmordsadfærd. De seks delemner var:

- | Fordomme, holdninger og viden
- | Teoretiske forklaringer
- | Praksis – det sociale arbejde
- | Livsverden

- | Risiko for komplicerede kriser – pårørendes vanskelige situation
- | Samtale om død og selvmord

Fordomme, holdninger og viden

Fra starten af undervisningen opfordres deltagerne til at diskutere viden, tanker, holdninger og følelser i relation til selvmord – med udgangspunkt i deres egne oplevelser og opfattelser. Igennem diskussionen kan der også stilles spørgsmål, som deltagerne kan prøve at få svar på i løbet af de to undervisningsdage.

Efter en holdningsafklaring om bl.a. spørgsmålet ”Har man ret til at tage sit eget liv?”, undervises der faktisk med statistik om selvmord, forekomst, risikogrupper, m.m. Disse faktorer forsøges relateret til faktisk viden om selvmord fra andre samfund og til de forandringer, der er sket med hensyn til omfang og selvmordsmønstre.

Formålet er, at de studerende får et sammenhængende billede af selvmord: omfang, forekomst og forandringer over tid.

Teoretiske forklaringer

Teoretisk er selvmord behandlet både i den filosofiske tradition og inden for sociologi og psykologi (klinisk psykologi og socialpsykologi). Med udgangspunkt heri vil underviserne formidle de teoretiske konstruktioner, som er udviklet for at forstå og arbejde med selvmord. Gennemgangen af de forskellige teorier skal orientere de studerende om forskellige synsvinkler, så de selv kan vælge fordybelsesgrad og perspektiv på emnet. Der bliver også diskussion af kategorisering af selvmord og medinddragelse af tilgange til døden.

Formålet er, at de studerende får forståelse af, at selvmord er et komplekst fænomen, og at der kan være mange årsager og forhold, der spiller ind – afhængigt af den sociokulturelle, sociale og individuelle livskontekst.

Praksis – det sociale arbejde

Selvmord kan defineres som et socialt problem, og selvmordsforebyggelse og behandling er en samfundsopgave. Efter den faktuelle og teoretiske gennemgang nærmer emnet sig den praksis, som de studerende skal agere i som socialarbejdere. Her er følgende spørgsmål centrale:

- | Hvilke eksisterende, specialiserede tiltag findes der på selvmordsområdet? (institutioner o.l., der arbejder med forskning, forebyggelse, rådgivning og behandling).
- | Hvad går deres arbejde ud på?
- | Hvad kan ikke-specialiserede institutioner gøre for at forebygge?
- | Hvilke muligheder har man som socialarbejder for at forebygge selvmord, og hvordan kan man vide hvor, hvornår og med hvilke metoder?

Formålet med den praksisorienterede del af forløbet er at få en diskussion af, *hvordan* man konkret kan sætte socialrådgiverens kvalifikationer i relation til forebyggende socialt arbejde, og *hvordan* man bruger evnen til at analysere, planlægge en indsats, koordinere og samtale/rådgive i den forebyggende sammenhæng over for en selvmordstruet?

Livsverden

Der skal også lægges vægt på den fænomenologiske side af sagen – altså individers livsverden. På *hvordan* de oplever den i en situation, hvor de overvejer selvmord. Hvilke overvejelser, tanker og følelser kan der være tale om? Denne side af emnet er mindst lige så vigtig som de mere overordnede samfundsmæssige og/eller patologiske forhold.

Risiko for komplicerede kriser – pårørendes vanskelige situation

Som socialrådgiver kommer man med stor sandsynlighed til at møde mennesker med selvmordstanker eller mennesker, der har mistet en pårørende ved selvmord. Derfor er det vigtigt at medtage de efterladtes sorg, krise, ambivalens, skyldfølelser og dilemmaer. Når der skal ydes professionel støtte, er socialrådgiveres kvalifikationer inden for sorg- og krisepsykologi yderst relevante.

Samtale om død og selvmord

Den afsluttende del af undervisningen skal give de studerende mulighed for at øve sig i at samtale med en person, der har selvmordstanker eller som har forsøgt selvmord. Det skal ske med udgangspunkt i den viden og de færdigheder, de studerende allerede har.

Oprindeligt havde underviserne planlagt at anvende en erfaren gæstelærer til at undervise og træne i den vanskelige samtale, men det var svært at finde én med relevante erfaringer, som kunne acceptere skolens aflønningsniveau. Derfor påtog de to undervisere sig selv opgaven med kommunikationstræning.

Undervejs i planlægningen blev der åbnet mulighed for besøg af en gæstelærer fra England, der underviste i "Suicide among Children and Young People in the UK." Undervisningen var for alle tilvalgs elever, og fandt sted uden for to-dages forløbet, som led i et internationalt program med brug af udenlandske gæstelærere.

GENNEMFØRELSE AF UNDERVISNINGEN

Undervisningsplan for hele tilvalget

Tid	Undervisning
1. december	Introduktion til tilvalget Forebyggende socialt arbejde. Forebyggelsesbegreber
2. december	Læsedag
3. december	Forebyggelse i et socialpolitisk perspektiv. Indsatsen over for kriminelle unge
4. december 08.15 - 09.00 09.00 - 09.40 10.00 - 11.30 12.30 - 14.00	Selvordsforebyggelse Præsentation af forløbet, formål m.m. Hvad ved vi om selvmord? Med korte oplæg og evt. filmklip ("Livtag") og med udgangspunkt i de studerendes viden, fordomme og holdninger til selvmord lægges op til diskussion på holdet evt. i form af efterfølgende gruppearbejde. Faktuel viden om selvmord: historisk, selvmord i andre samfund, statistik, antal, aldersgrupper, sociale grupper, risikogrupper og signaler. Hvorfor begår mennesker selvmord? Teorier om selvmord.
5. december 08.15 - 09.40 10.00 - 10.25 10.30 - 11.00 11.00 - 11.30 12.30 - 13.15 13.25 - 14.00 14.15 - 15.00	Selvordsforebyggelse Selvmord som et socialt problem: Hvad gør samfundet for at forebygge, behandle og følge op? Hvad findes der af tiltag i form af forebyggelse, behandling og forskning? Om pårørende. Den svære samtale med selvmordstruede. Filmen "Det tavse råb". Samtaleøvelse. Opsamling på samtale øvelse. Opsamling, perspektivering og evaluering.
9. december	Psykologiske perspektiver på forebyggelse
10. december 10.00 - 14.00	Selvord "Suicide among Children and Young People in the UK", Jo Thomlinson, University of Central Lancashire.
11. december	Arbejds miljøområdet. Multisystemisk terapi
12. december	Kostens betydning for unges adfærd
15. december	Gruppevejledning
19. december 08.15 - 13.00 13.00 - 14.00	Afsluttende formidling/ fremlægning af opgaver Formidlingsseminar. De studerende underviser holdet om eget emne og lægger op til diskussion Underviserne deltager i diskussioner og giver feedback på gruppernes undervisning. Evaluering af tilvalget.

I alt deltog 21 elever i tilvalget, men det skal understreges, at de valgte de brede forebyggende emner og ikke selvmordsforebyggelse specifikt. Alle 21 studerende var til stede på første undervisningsdag, den anden dag deltog færre elever. En generel tendens der var at spore på alle andre undervisningsdage på tilvalget.

I store træk blev undervisningen gennemført som planlagt. Største ændring var, at klippet fra filmen "Livtag" blev vist i tredje lektion om selvmordssignaler. Filmen viser fire unge, som repræsenterer meget forskellige risikogrupper og formidler deres tanker om egne selvmordsforsøg. Undervisningmæssigt fungerede filmen godt, og den var et levende supplement til undervisningen med en fin illustration af, *hvor svært* det kan være at gennemskue, *hvem* der er i risikogruppen. Filmklippene gav anledning til både undren, refleksioner og diskussioner, og derfor blev undervisningen om selvmordssignaler ikke helt færdig på 1. dagen, men kom til at tage lidt tid fra "forebyggende foranstaltninger" på 2. dagen. Underviserne prioriterede dette ud fra en betragtning om, at det er vigtigt for en socialrådgiver at vide noget om signaler, og at det er lettere for de studerende selv at orientere sig om forebyggende tiltag. Filmen "Det tavse råb" blev brugt som et supplement til undervisningen om "den svære samtale" og dermed som oplæg til, at de studerende selv skulle øve sig heri. Selve øvelsen blev gennemført med syv studerende, hvilket betød, at der kun blev etableret én rollespilsgruppe.

Gruppen fik udleveret en case og alle fik tildelt en rolle, så de, der kun overværede samtalen, også havde en opgave. Da de studerende var noget usikre på, *hvordan* de skulle forholde sig i situationen, blev det meste af tiden brugt på at tale om, *hvordan* samtalen kunne gribes an. Dette var frugtbart, men ikke en del af den planlagte øvelse.

EVALUERING

Erfaringsopsamlingen består af både en skriftlig evaluering af de to dages undervisning, en mundtlig evaluering af det samlede tilvalg samt underviserens observationer og overvejelser.

De studerendes evaluering

Den skriftlige evaluering var samstemmende og meget positiv. Alle fandt undervisningen yderst relevant og engagerende og med relation til praktisk, socialt arbejde.

Som nævnt brød eksamen ind i undervisningen på den måde, at en del studerende valgte dele af undervisningen fra. De studerende blev ved den mundtlige evaluering spurgt, om det var fordi, de ikke brød sig om samtaleøvelser, at så mange var fraværende. Tilkendegivelsen var, at fravalget af andendagen udelukkende drejede sig om, at de følte sig presset af den opgave, som tilvalget skulle munde ud i og en forestående eksamensopgave.

Til gengæld var de fremmødte meget engagerede i undervisningen:

- *Det fungerede rigtig godt, satte mange tanker og diskussioner i gang.*
- *Der blev undervist på en måde, så man kunne omsætte til praksis.*

Begyndelsen på dagene med myter og fordomme blev et godt startskud til, at de studerende fik drøftet og fortalt om egne normer og holdninger, og vinklen legitimerede også inddragelse af egne erfaringer:

- *Det var en god oplevelse, at man kunne inddrage private erfaringer i undervisningen.*

For mange var det en øjenåbner at høre om statistikker, risikogrupper- og faktorer:

- *Jeg blev overrasket over, hvor mange der egentlig er i risikogruppe. De mennesker har en socialrådgiver jo mulighed for at møde.*

Kombinationen mellem oplæg, film, teori, diskussioner og øvelse blev bedømt til at være meget hensigtsmæssig. Kompendiet var de studerende også positive overfor. Flere gav udtryk for, at det var det bedste, de havde mødt i studietiden. Dette blev begrundet i alsidigheden – med både teoretisk indhold og mere filosofiske artikler – som samlede flere vinkler på forståelsen af selvmord.

- *Jeg kunne godt ønske mig, at vi arbejdede mere med teksterne fra kompendiet, da I har valgt en masse spændende stof.*
- *Kompendiet var meget spændende. Jeg blev inspireret og overrasket af nogle af teksterne, og det er en god fornemmelse. Men der var for mange sider...*

Den skriftlige evaluering viste, at de studerende finder, at undervisningen i emnet er relevant for alle socialrådgiverstuderende. De peger også på, at det er vigtigt, at undervisningen foregår på små hold, specielt øvelsesdelen og diskussionerne.

Undervisernes evaluering

Undervisernes klare fornemmelse er, at de studerende fandt emnet spændende, og at der var engagement i diskussionerne og åbenhed over for hinandens holdninger. På andendagen – hvor antallet af studerende var reduceret – blev der en meget intim stemning, hvor der blev åbnet for egne erfaringer, både personlige og arbejdsrelaterede. En central diskussion omhandlede ”retten” til at begå selvmord og holdningers betydning for arbejdet som socialrådgiver. En anden diskussion omhandlede socialrådgiverens mod til at berøre emnet: Kan man tåle en afvisning? Hvor langt rækker ens ansvar? m.m. En tredje diskussion gik på, hvad rammerne for det sociale arbejde betyder for socialrådgiveres muligheder for at handle.

De to film ”Det tavse råb” og ”Livtag” var begge meget relevante og gav anledning til diskussioner og eftertænk-somhed. Filmene er relativt korte, hvilket gør dem meget fine som supplement til undervisningen – og giver det, som andre pædagogiske virkemidler ikke kan – en fornemmelse af at få et kig ind i ”virkeligheden”.

– At underviserne selv gennemførte samtaleøvelsen – uden gæstelærer – viste sig at være hensigtsmæssigt, da de dermed nemt kunne inddrage diskussioner/temaer fra tidligere dele af undervisningen. Blandingen af undervisningsformer fungerede godt, og prioriteringen af god tid til diskussioner var også hensigtsmæssig.

Konklusionen på de to undervisningsdage er, at underviserne kunne have brugt yderligere tid til emnet, men at to dage på den anden side er en rimelig prioritering. Det vurderes, at målet med undervisningen er nået.

Justeringer på baggrund af evalueringen

Undervisningen kan i store træk gentages.

- | Med hensyn til teorier om selvmord, vil der blive justeret, så kun enkelte retninger indgår – men til gengæld mere dybtgående.
- | Til forebyggelseslektionen vil man forsøge at få en socialrådgiver fra Center for Selvmordsforebyggelse i Århus til at fortælle om arbejdet med selvmordstruede.
- | Det tilstræbes i højere grad at inddrage teksterne fra kompendiet.
- | Samtaledelen medtages i den kommende undervisning, til trods for at den ikke fungerede som planlagt.

IMPLEMENTERING

Det optimale vil være, at alle studerende på et tidspunkt i studiet undervises i selvmordsforebyggelse, da de i praksis som socialrådgivere med stor sandsynlighed vil møde enten selvmordstruede eller efterladte.

Som socialrådgiverstudiet er planlagt, er dette dog ikke muligt p.t. Undervisningen i selvmordsforebyggelse vil derfor fortsat være en del af tilvalget ”Forebyggelse” på 5. semester, og er på den måde implementeret i socialrådgiveruddannelsen. Forløbet er gentaget i marts 2004.

LITTERATUR ANVENDT I PROJEKTET

Kompendium

I stedet for at henvise til bøger og tidsskifter valgte underviserne at sammensætte et kompendium.

De havde mange pædagogiske overvejelser i forhold til at vælge ud fra den righoldige litteratur, så tekstsamlingen omfattede:

- | Filosofi og menneskesyn
- | Etik, moral og holdninger
- | Sociologiske forklaringer og samfundskritik
- | Psykologiske og kommunikative forklaringer
- | Eksistens, død og holdning til døden
- | Vurdering af selvmordsrisiko
- | Forebyggelse gennem socialt arbejde
- | Samtale og den psykiatriske vinkel

Kompendiet til de studerende havde følgende fokusområder og indeholdt uddrag fra:

Holdninger

- | Lindhardt, Mogens. "Etik og holdninger i selvmordsbehandling". I: Schiødt, Henrik (red). Synspunkter på selvmord – en debatbog. Center for Selvmordsforskning 1998

Teorier om selvmord

- | Fleischer, Elene. Den talende tavshed. Selvmord og selvmordsforsøg som talehandling. Odense Universitetsforlag 2000 (side 19-49)
- | Reintoft, Hanne. Oplæg ved Høring om en styrkelse af det selvmordsforebyggende arbejde. Livslinien 1997
- | Cullberg, Johan. "Selvmord og selvmordsforsøg". I: Dynamisk Psykiatri. Hans Reitzels Forlag 1989
- | Abrahamowitz, Finn. "Selvmord – den sidste udvej". I: Sårene i sindet. Gyldendal 1996
- | Jakobsen, Bo. "At stå over for døden". I: Eksistensens psykologi. Hans Reitzels forlag

Selvord som socialt problem – forebyggelse og behandling

- | Varming, Ole. "Livsmod som forebyggelse". I: Schiødt, Henrik (red). Synspunkter på selvmord – en debatbog. Center for Selvmordsforskning 1998
- | Retterstøl, Nils. "Vurdering av selvmordsfare". I: Selvmord. 5. udgave. Oslo Universitetsforlag 1995

Risikogrupper og signaler

- | Forslag til handlingsplan til forebyggelse af selvmordsforsøg og selvmord i Danmark. Kapitel 7. "Risikofaktorer og risikogrupper". Sundhedsstyrelsen 1998

Efterladte

- | Anneberg, Inger. "De professionelles rolle". I: Sorgen ved selvmord – en bog til de efterladte. Høst & Søn 2002
- | Lidegaard, Simon. "Jeg fik aldrig lov at være barn". I: Olesen, Peter m.fl. Min mor døde – min far døde. Kroghs Forlag 1999

For supplerende litteratur om selvmordsadfærd og forebyggelse, se side 144.

OBLIGATORISK UDDANNELSESSEMINAR OM SELVMORD

Den Danske Diakonissestiftelse

Sted	Den Danske Diakonissestiftelse, Afdelingen for Diakoni og Uddannelse
Tidspunkt	Oktober 2003
Uddannelse	Sognemedhjælperuddannelsen/Kirkefaglig Videreuddannelse
Tidspunkt i uddannelsen	På den 1-årige uddannelse
Antal deltagere	12 studerende og 12 eksterne samarbejdspartnere (præster og sogne-medhjælpere)
Undervisningens omfang	2 dages seminar
Antal undervisere	3 undervisere og 4 gæstelærere
Gæstelærere	Journalist, forfatter Inger Anneberg Cand.theol. Jørgen Grønborg Cand.psych. Ida Koch Skuespiller Kjeld Høegh
Deltagende fag	Diakoni, sjælesorg
Projektledere	Cand.pæd., studieforsker Ingrid Mielke
Metode	Seminar med deltagelse af eksterne undervisere med særlig faglig viden og erfaring med omsorg for efterladte ved selvmord og forebyggelse af selvmord
Projektets indhold	Oplæg om selvmord og om kommunikation med selvmordstruede. Foredrag om at være efterladt ved selvmord, filmen "Det tavse råb", samtale og diskussioner og eksemplarisk samtale/rollespil som led i samtaleundervisning
Projekt mål	At bevidstgøre de studerende og de eksterne deltagere om egne holdninger til selvmord og give dem bedre redskaber til mødet med selvmordstruede og efterladte ved selvmord
Implementering	Undervisningen skal fremover indgå i den obligatoriske undervisning
Kontaktadresse	Den Danske Diakonissestiftelse, Afdelingen for Diakoni og Uddannelse Peter Bangsvej 1, 2000 Frederiksberg, Tlf. 38 38 41 20
Webadresse	www.kirkefaglig-videreuddannelse.dk
Kontaktperson	Ingrid Mielke. E-mail: ingrid-mielke@diakonissen.dk

FAGLIGT PÆDAGOGISKE OVERVEJELSER

- | Sognemedhjælperen kommer i kontakt med mange mennesker, deriblandt nogle, der har kirkens ansatte og frivillige som eneste netværk.
- | Den kirkelige grundforståelse er, at ethvert menneske er unikt og værdifuldt. Derfor er selvmordsforebyggelse, og omsorgen for de efterladte en naturlig del af undervisningen på den kirkelige videreuddannelse.
- | For en sognemedhjælper er det vigtigt at have faktuel viden om selvmord og selvmordssignaler samt viden om, hvordan selvmord påvirker de efterladte.
- | Den eksistentielle samtale indgår i fagene diakoni og sjælesorg og er en vigtig del af en sognemedhjælperes opgaver. En yderligere opkvalificering er vigtig. Derfor skal seminaret inddrage rollespil med en skuespiller som selvmordstruet/efterladt ved selvmord og en psykolog i sin egen rolle. Målet med rollespillet er at give deltagerne bedre redskaber til den vanskelige samtale.

OBLIGATORISK UDDANNELSESSEMINAR OM SELVMORD

Den Danske Diakonissestiftelse repræsenterer den frivillige sociale sektor. Stiftelsen tog som den første kirkelige uddannelse den nationale strategi om undervisning i forebyggelse af selvmordsforsøg og selvmord til sig. Via et udviklingsprojekt på Afdelingen for Diakoni og Uddannelse er undervisningen i selvmordsforebyggelse nu en obligatorisk del af sognemedhjælperuddannelsen.

PROJEKTETS MÅL

Formålet med den obligatoriske uddannelse i emnet var at bevidstgøre de studerende om deres holdninger til selvmord og give dem bedre redskaber til at møde såvel selvmordstruede som efterladte til mennesker, der havde begået selvmord.

Målsætning

- I At deltagerne tilegner sig viden, holdninger og færdigheder til forebyggelse af selvmord
- I At deltagerne bliver særligt opmærksomme på dobbeltsorgen hos efterladte efter selvmord

PROJEKTETS BAGGRUND

Sognemedhjælperne står for kirkenes pædagogiske og diakonale arbejde og har dermed en bred tilgang til de mennesker, der søger kirken. Hvert år uddannes 12 sognemedhjælpere.

Uddannelsen hedder Kirkefaglig Videreuddannelse og er en 1-årig privat SU-berettiget videreuddannelse, som afsluttes med en eksternt bedømt eksamen på VU-niveau (Videregående Voksenuddannelse). Uddannelsen inkluderer to måneders praktik.

Uddannelsen forudsætter en almen grunduddannelse af mindst 2 års varighed. De studerende har mange og forskellige erfaringer og oftest en pædagogisk, social eller sundhedsfaglig uddannelse som baggrund. Indholdet i uddannelsen er teologi, religionspædagogik, diakoni og sjælesorg.

Sigtet med uddannelsen er en folkekirkelig sognemedhjælperansættelse, hvor arbejdsområdet f.eks. er at lede besøgstjenester, caféer og væresteder for forskellige målgrupper, at koordinere og lede klubtilbud og at undervise ved både indledende og ordinær konfirmationsforberedelse. Derudover arbejder nogle medhjælpere med tværkulturelle projekter, andre har informationsarbejde.

Den kirkelige grundforståelse er, at ethvert menneske er unikt og værdifuldt. Forebyggelse af selvmord indgår derfor allerede i sjælesorgsundervisningen, og omsorgen for de efterladte er en del af diakoniundervisningen.

Arbejdet med selvmordstruede kræver dog særlige kompetencer og opmærksomhed, og Diakonissestiftelsen gik ind i udviklingsarbejdet for at leve op til grundsynet i ”Forslag til handlingsplan til forebyggelse af selvmordsforsøg og selvmord i Danmark ” om, at det ikke er acceptabelt, at mennesker ender deres liv med at begå selvmord eller forsøger på det.

TILRETTELÆGGELSE AF UNDERVISNINGEN

Der er tre faste undervisere og en række timelærere på sognemedhjælperuddannelsen. De faste lærere er en cand.pæd., en cand.theol. og en exam.pæd. Efter års samarbejde er deres værdier og pædagogiske holdninger særdeles samstemmende, og det var derfor ikke vanskeligt for studielederen at interessere dem for idéen med undervisning i selvmordsforebyggelse.

Med henblik på en læreropkvalificering blev det besluttet, at de tre faste lærere samt en timelærer skulle undervise i og deltage på hele undervisningsforløbet. På den måde kunne de også samle op, hvis deltagere skulle blive personligt berørt af emnet.

Da den Kirkefaglig Videreuddannelse har et tæt samarbejde med et netværk af præster og sognemedhjælpere, der enten er praktikvejledere eller timelærere eller som tager i mod studerende på studiebesøg, blev det besluttet at indbyde netværket til undervisningen i selvmordsforebyggelse. Stiftelsen har gode erfaringer med at sætte netværk

og studerende sammen omkring et fagligt afgrænset emne. Netværket værdsætter dygtige, eksterne undervisere, og de studerende har – særligt i gruppesamtaler – stor gavn af at tale med erfarne kirkeligt ansatte, som har en anden tilgang til problemet. For ligevægtens skyld blev undervisningen udbudt til 12 eksterne deltagere: sognemedhjælpere, værestedsledere og præster.

På grund af emnets følsomhed, og da netværket skulle have fri for at deltage, blev uddannelsesforløbet samlet på to dage og tilrettelagt som et seminar, ledet af studieforstanderen.

Planlægningsfasen

Diakonissestiftelsen råder over et stort og smukt, fritlagt loftsrum med fleksibel møblering: ”Bjælkeloftet”. Her kunne der være ”biografpstilling” den første dag og ”samtalerum” den næste. Begge dage kunne der desuden være fast møblering til gruppesamtaler og et bord til servering af kaffe og kage – og lidt omsorgsforplejning.

Programmet blev planlagt ud fra følgende overvejelser:

Da Diakonissestiftelsen er et folkekirkeligt sted, og da netværksdeltagerne kom fra folkekirken, skulle dagene begynde med morgensang. De faste lærere skulle stå for både morgensangen og undervisningen den første formiddag. Den øvrige undervisning skulle varetages af eksterne undervisere med særlig faglig viden og erfaring med omsorg for efterladte ved selvmord og forebyggelse af selvmord. Blandt dem skulle være en teolog, der kunne vinkle problematikken set i forhold til kirkelige handlinger/ritualer og omsorg for medmennekset (liturgisk og diakonalt). Velkomsten og begrundelsen for seminaret skulle indeholde aktuel viden om selvmord fra Sundhedsstyrelsens hjemmeside samt præsentation af ”Forslag til handlingsplan til forebyggelse af selvmordsforsøg og selvmord i Danmark” og aktørerne på området. Der skulle også præsenteres en mere følelsesmæssig begrundelse – et afsnit fra Inger Annebergs bog ”Sorgen ved selvmord”, hvor hospitalspræst Gyrite Madsen beretter om et selvmord i sognet og hendes egen skyldfølelse i den anledning.

Herefter skulle deltagerne udfordres til at klargøre egne holdninger til selvmord. Som baggrund for oplægget valgte underviserne afsnittet om etik og holdninger til selvmord fra handlingsplanen og en undersøgelse fra Vejle Amt vedrørende ældre og selvmord.

For at give deltagerne et minimum af fælles for forståelse, forud for oplæg af eksterne fagfolk, skulle de se ”Det tavse råb”. Filmen, der bl.a. beskriver en case med en selvmordstruet ung pige, formidler meget stof på kort tid. For at optimere læringen skulle deltagerne diskutere dens indhold i tremandsgrupper og sammenholde egne erfaringer med filmens facts og fortælleforløb. Der blev udformet seks enkle spørgsmål, der skulle hjælpe med at strukturere filmens indhold og styre samtalen. Gennem samtalemuligheder i gruppe og plenum, kunne deltagerne få struktur på filmens indhold og se nye vinkler og andre perspektiver. Efter gruppearbejdet skulle være en kort opsamling inden videoen blev vist igen.

For en sognemedhjælper er det vigtigt at kunne føre en eksistentiel samtale. Selvom der indgår viden om samtaleteknik og -træning i samtale i hovedfagene: diakoni og sjælesorg, blev det besluttet, at seminaret skulle give deltagerne ekstra viden om teknikker gennem en eksemplarisk samtale mellem en selvmordstruet (skuespiller) og en dygtig partner. Valget faldt på skuespiller Kjeld Høegh og psykolog Ida Koch. Skuespilleren fik videofilmen på forhånd, så han kunne se den som inspiration. Indholdet af rollespillet blev aftalt mellem skuespiller og psykolog.

GENNEMFØRELSE AF UNDERVISNINGEN

Første dag

Eftermiddagens forelæser, Jan Grønberg, blev syg samme dag, og hans undervisning måtte aflyses. Derfor kom den liturgiske og diakonale vinkel ikke med på dette seminar. De studerende på Kirkefaglig Videreuddannelse får i stedet den manglende undervisning i forbindelse med sjælesorgsundervisningen senere i uddannelsesforløbet. Det øvrige program for førstedagen gik som planlagt.

Program for seminaret

1. dag	Undervisning
09.00	Morgensang
09.15	Velkomst og begrundelse for seminaret
9.30	Holdninger til selvmord. Hvad er min egen holdning?
10.00	Pause
10.30	Filmen: "Det tavse råb" efterfulgt af gruppesamtale
12.00	Frokost
13.00	Journalist og forfatter Inger Anneberg: Hvad har de efterladte lært mig? Hvad kan de efterladte lære os i kirken?
16.30	Cand.theol. Jan Grønberg: Liturgi og diakoni – at råbe til Gud. Forløsende ritualer
2. dag	Undervisning
09.00	Morgensang
09.15	Cand.psych. Ida Koch oplæg: Selvmordsprocessen, tidligsignaler, selvmordsmotiver m.m.
10.00	Pause
10.15	Samtale: Psykolog Ida Koch og DSB-lokofører (skuespiller Kjeld Høegh). Summegrupper og spørgsmål
12.00	Frokost
13.00	Samtale: Psykolog Ida Koch og far til selvmordsdød søn (skuespiller Kjeld Høegh). Summegrupper og spørgsmål
15.30	Ida Koch: Oplæg om kommunikation og samtale
15.30	Opsamling og evaluering

Videoen "Det tavse råb" var engagerende. Deltagerne kendte ikke hinanden på forhånd og var derfor lidt forsigtige med at udtale sig, men videoen satte dem på banen, da her var konkret stof til fælles stillingtagen. Gruppesamtalen var nyttig til at klargøre de to handlingsforløb samt diskutere de mere faktuelle udtalelser. Det var meget lærerigt at se den to gange, da deltagerne ved anden visning kunne få øje på nye detaljer.

Inger Anneberg holdt et gennearbejdet foredrag med faktuelle oplysninger om sorgen ved selvmord og empiriske beretninger fra hendes omfattende bog. Hun havde været med fra morgenstunden, så hun var kendt med deltagerne og mødelederen inden foredraget. Hun var hele tiden i vældig god kontakt med deltagerne, som kunne bruge hendes viden og erfaring til at afklare og udbygge deres egne erfaringer. Det blev til en god fællessamtale, med mange personlige erfaringer – uden at det blev privat og belastende.

I forbindelse med foredraget var et gruppearbejde over en mindre case: Hvad siger man, når man møder en bekendt og pludselig bliver klar over, at dennes sorg er sorgen ved selvmord?

Anden dag

Ida Kochs faglige foredrag var klart strukturerede og niveauet passende. Eftermiddagens foredrag blev dog kortere end planlagt, da rollespillene tog længere tid end forventet.

Til brug for rollespillene havde psykologen givet skuespilleren to cases at bygge sine personer over:

- En fraskilt lokofører, der har kørt to selvmordere over, og nu er fristet til at tage sit eget liv.

- | En alenefar til en skizofren søn sidst i 20-erne, der har begået selvmord. I samtaleløbet viser det sig, at også faderen er selvmordstruet.

Deltagerne sad som tre vægge i samtalelokalet, og det var en betingelse, at de var musestille. Psykologen modtog først lokoføreren og dernæst faderen i sit "samtalerum" på samme måde, som hun normalt modtager klienter. Skuespilleren formåede at skabe to så levende og komplekse personer, at situationen var meget virkelig for psykologen. Det resulterede i to lange, eksemplariske samtaler. Afslutningerne af samtalerne, viste eksempler på, hvordan man holder fast og sikrer den selvmordstruede et videre hjælpeforløb, var modeller til efterfølgelse. Efter rollespillene var der afklarende spørgsmål til Ida Koch og Kjeld Høegh om, *hvordan* det havde føltes at være i rollen som hhv. psykolog, fader og lokofører.

EVALUERING

Fredagen afsluttedes med uddeling af evalueringsskemaer.

- | Evalueringerne var overvejende positive. Overordnet var der mange roser til seminaret – samt opfordring til at gentage det. Deltagerne var enige i, at de havde fået ny viden om fakta og statistikker. De havde også fået nye færdigheder – især på samtaleområdet – og samtidig var de blevet mere bevidste om egen holdninger. Andre synspunkter lød, at seminariet var godt gennemarbejdet med tilpas fordeling af teori, gruppesamtaler og plenum. Alle var enige om at give topkarakter til samtaleundervisningen...*fredagen med Ida Koch og Kjeld Høegh var en meget stor og takvækkende synliggørelse af problem og behandling.*
- | Under kritikpunkterne blev nævnt, at der var for lidt tid til samtale, og at gruppearbejdet skulle være mere struktureret
- | Flere eksterne deltagere ville gerne have brugt mere tid til hovedemnerne, men erkendte, at de ikke kunne være borte fra deres normale arbejde i mere end to dage

Deltagernes udbytte

De studerende på Kirkefaglig Videreuddannelse havde inden seminaret været lidt skeptiske over for det tunge emne. Imidlertid blev næsten alle engagerede og optaget af emnet.

Eksemplerne fra den fornemme læring i samtale og aktiv lytning, der kom i stand via rollespillet mellem skuespiller og psykolog, klargjorde, at alvorlige eksistentielle samtaler kræver både viden og erfaring. Ida Kochs samlede undervisning betød, at de studerende er blevet mere ydmyge og ikke længere siger: "Jeg er bare så god til at tale med mennesker". På den anden side var Ida Koch dygtig til at give mod til at arbejde videre med samtaleteknikken: "Det er noget vi evner, vi skal blot genlære det".

Gennem den samtaletræning de studerende senere har haft i faget diakoni, har underviserne bemærket, hvor opmærksomme de studerende er blevet på tavsheden i samtalen. Det var her den selvmordstruede erkendte noget om sin egen situation og åbnede en ny lille dør for psykologen.

Gennem "Det tavse råb" og Ida Kochs oplæg blev deltagerne opmærksomme på, at det er vigtigt at sætte sig ind i, *hvor* de konkret kan henvende sig, hvis de akut møder en selvmordstruet.

De studerende havde også glæde af samværet med de eksterne deltagere, der både repræsenterede personlige erfaringer med selvmord og erfaringer med at møde selvmordstruede. Samtalen blev mangfoldig og gav megen viden.

Undervisernes evaluering

Underviserne betegner forsøgsundervisning som lærerig. Fordelingen af interne og eksterne deltagere samt et antal på 20 – 30 var passende, fordi det muliggjorde en nøgtern omsorg uden omklamring. De faste læreres deltagelse i hele seminaret viste sig endnu vigtigere, end de på forhånd havde forestillet sig. De lærte af de dygtige, eksterne undervisere og oplevede indlæggene som fælles efteruddannelse, og samtidig var de ansvarlige for læringsmiljøet. – *Flere end vi havde forventet blev følelsesmæssigt berørt af emnet, fordi de havde egne erfaringer med at miste pårørende ved selvmord – så vi måtte være opmærksomme på, at hver enkelt deltager havde det godt.*

Deltagerne gav udtryk for, at de havde oplevet kaffeserveringen som en tiltrængt omsorg.

Alle eksterne undervisere var meget kompetente. Rollespillene om fredagen blev helt i særklasse. Kjeld Høegh var så indlevet i sine roller, at Ida Koch kunne være helt sig selv og demonstrere sin store erfaring og dygtighed.

Metoden er anbefalelsesværdig.

Hvad angår de eksterne studerende havde forventningen været, at mange ville melde sig, men der meldte sig blot de 12, der var plads til. Det var sognemedhjælper, præster og en enkelt lærer. Så vidt underviserne kunne registrere, havde 10 af 12 eksterne deltagere personlige erfaringer med selvmord. Dette var ikke belastende for undervisningen, men siger noget om, at personligt berørte, føler sig ansvarlige og har et ønske om efteruddannelse i forebyggelse af selvmord.

JUSTINGER PÅ BAGGRUND AF EVALUERING

Underviserne nåede overvejende de planlagte mål. Alle deltagere blev klædt på til og fik mod til at møde selvmords-truede og efterladte til mennesker, der har begået selvmord. Alle lærte af rollespillene og Ida Kochs samtale-teori, men der bør i fremtiden arbejdes mere med holdningsbearbejdelsen, og den liturgisk-diakonale tilgang til emnet skal også afprøves. Formen kan ligeledes justeres.

- | Til filmen "Det tavse råb" er der kommet et pædagogisk materiale. Det vil blive studeret og brugt enten direkte eller som inspiration
- | Justeringer af rollespillene: Der skal instrueres lidt bedre i formen, inden spillene går i gang. Lokoføreren talte meget lavt, da han begyndte sin samtale med psykologen. Det var bevidst fra skuespillerens side, men svært at høre for deltagerne. Den situation kunne være undgået
- | Vi vil fremover spørge om tilladelse til at optage samtalen med et fast videokamera, da det kunne være lærerigt at vise samtalerne senere på året, hvor de studerende har mere viden og erfaring.
- | Det vil være oplagt at afslutte undervisningen med handlingsplanens argumenter for forebyggelse af selvmord og selvmordsforsøg. "Vi er nu parate til at holdningsbearbejde, så deltagerne helhjertet fremover tør sige: Hvis jeg møder en selvmordstruet, er det i orden, at jeg blander mig!"

IMPLEMENTERING

- | Der afsættes fremover 10 – 12 lektioner til emnet, fordelt på tre dage.
- | Det overvejes, hvornår på undervisningsåret undervisningen i selvmordsforebyggelse skal ligge. Emnemæssigt hører det sammen med sjælesorgsundervisningen, mens rollespillet er nyttigt for diakoniundervisningens samtaletræning.
- | Skuespiller Kjeld Høegh skal fortsat indgå i samtaleøvelserne.
- | "Når selvmordet truer" vil fremover indgå (evt. delvist) i pensum.
- | Diakonissestiftelsen er i forvejen medudbyder af en obligatorisk efteruddannelse for sognemedhjælper, i samarbejde med Diakonhøjskolen i Århus, Teologisk Pædagogisk Center i Løgumkloster og Institut for Diakoni og Sjælesorg i Dianalund. Diakonissestiftelsen vil stille erfaringerne fra dette seminar til rådighed og arbejde for, at emnet bliver en obligatorisk del af efteruddannelsen.

LITTERATUR ANVENDT I PROJEKTET

Der blev udarbejdet et kompendium med uddybende artikler til efterlæsning. Dette skulle uddeles på seminaret. Foruden de tidligere nævnte litteratureksempler skulle kompendiet indeholde uddrag af:

- | Anneberg, Inger. Sorgen ved selvmord – en bog til de efterladte. Høst & Søn 2002
- | Koch, Ida. "Spørg – hvis du vil høre svaret". I: Tre hovedoplæg fra konferencen – om forebyggelse af selvmord og selvmordsforsøg i Vejle Amt. 13. november 2001. Sundhedsforvaltningen, Vejle Amt 2002
- | Oudshoorn, Karin O; Fleischer, Elene. "Holdninger til selvmord". I: Ældre og selvmord i Vejle Amt. Kortlægningsundersøgelse. Vejle Amt 2002
- | Schousboe, Karen. "Hvordan undgår vi at tage livet af os selv – og skal vi det?". I: Tre hovedoplæg fra konferencen – om forebyggelse af selvmord og selvmordsforsøg i Vejle Amt. 13. november 2001. Sundhedsforvaltningen, Vejle Amt 2002

For supplerende litteratur om selvmordsadfærd og forebyggelse, se side 144.

Anbefalinger ved tilrettelæggelse af undervisning i selvmordsforebyggelse

Al undervisning kræver grundig forberedelse. For at sikre det bedste grundlag for et veltilrettelagt undervisningsforløb følger her anbefalinger baseret på erfaringer fra forsøgs- og udviklingsprojekterne.

Bekendtgørelse, studieplan, fagplan – Undersøg belæg for at undervise i selvmordsforebyggelse.

Opbakning fra ledelse og kolleger – Det er en god idé at orientere alle parter, inden du går i gang. Se evt. kap. 9 i ”Forslag til handlingsplan til forebyggelse af selvmordsforsøg og selvmord i Danmark”.

Egne oplevelser – Afsæt tid til at diskutere egne og andres oplevelser af selvmord og selvmordsforsøg igennem. Dette er især vigtigt at have afklaret i forhold til den eller de undervisere, der indgår i teams om undervisningen.

Egen holdning til selvmord og selvmordsforsøg – Forud for undervisningen er det vigtigt at gøre sig sin egen holdning helt klar, da den ikke kan undgå at påvirke den faglige formidling.

Tværfaglig undervisning – Undervisning i selvmordsforebyggelse kan med fordel kobles til emner som f.eks. krise, tab, misbrug, incest, spiseforstyrrelser og mobning.

To-lærerundervisning – Der er mange fordele ved at være to undervisere, dels kan man højne udbyttet for de studerende ved at undervise i fag, der supplerer hinanden, dels kan man vinde tid ved f.eks. at gennemføre ”den vanskelige samtale” som samundervisning, dels kan man støtte hinanden som undervisere og i højere grad sikre trygge rammer for de studerende samt tid til debriefing.

Inspiration udefra – Invitér f.eks. en underviser fra en anden institution til at komme og fortælle om, hvordan de praktiserer undervisning i selvmordsforebyggelse. Dette kan måske skabe basis for senere udveksling af lærere eller etablering af en føl-ordning.

Velegnede lokaler – Til forumspil kræves f.eks. et stort lokale uden møbler, mens gruppearbejde og rollespil bedst gennemføres i aflukkede rum. Det er en god idé at afholde undervisningen i kendte omgivelser.

Planlæg i god tid – Vil man arbejde på tværs af klasser, årgange eller institutioner er det ekstra vigtigt at planlægge i god tid.

Skemalægning – Forsøg at afvikle temadage samlet og undgå at afholde undervisningen op til en fredag, da emnet ofte sætter mange refleksioner i gang hos de studerende, som det kan være svært at fastholde over en weekend, ferie eller praktikperiode. Endelig kan undervisningen aktivere tidligere erfaringer med selvmordsadfærd, som de studerende kan have behov for at få fulgt op på i dagene efter undervisningen.

Grundig introduktion – Det er vigtigt at præsentere emnet i god tid. Ved forhåndspræsentationen bør underviseren være åben og lydhør over for de studerendes reaktioner. Inden undervisningen bør de studerende oplyses om, at emnet kan komme til at berøre dem. Det er en god idé at give mulighed for debriefing efter undervisningen, samt oplysninger om, hvor der kan hentes hjælp, f.eks. ved at henvise til Livslinien. De studerende skal på forhånd vide, hvilke emner der skal arbejdes med, og i hvilken form.

Fagligt og personligt – Gør fra begyndelsen af undervisningen opmærksom på, at de studerende kan inddrage både det faglige og det personlige.

Talens åbenhed – De studerende bør advares mod ”talens åbenhed”. Oplys på forhånd de studerende om, at de kan risikere at komme til at fortælle mere, end de har planlagt. Bagefter kan det måske være vanskeligt at tackle for den, der har åbnet sig.

Tid – Det er vigtigt at tilrettelægge undervisningen, så der er god tid til at diskutere problemstillingerne ordentligt igenem. Bl.a. har det vist sig, at filmen ”Det tavse råb” sætter mange tanker i gang, som de studerende efterfølgende har behov for at få formuleret.

Forskellige undervisningsmetoder – Da emnet er komplekst, kan med fordel benyttes forskellige undervisningsmetoder.

Holdningsdiskussioner – En central del af undervisningen. For at kunne forebygge selvmord, bør de studerende kende deres egen holdning. Og de bør især vide, at det nytter at gribe ind. Se evt. kap. 1.5 i ”Forslag til handlingsplan til forebyggelse af selvmordsforsøg og selvmord i Danmark”.

Kommunikationstræning – Al erfaring viser, at mange finder det overordentligt vanskeligt at spørge ind til selvmordstanker. Derfor er samtaletræning meget vigtig. For optimalt udbytte bør der være en grundig introduktion (rammesætning), god tid til gennemførelse og – ikke mindst – opsamling. Sørg for, at de studerende inden øvelsen:

- | kender samtaleøvelsens formål
- | forstår samtalens betydning
- | forstår vigtigheden af at kunne og turde blive i samtalen
- | véd, hvad de kan bruge selve samtalen til

Åben undervisning – Emnet er velegnet til en åben procesundervisning, der kræver, at man som underviser er forberedt på at supplere med generaliserende input og faktuel viden. Man skal her være indstillet på, at undervisningen kan tage en drejning, så størstedelen af det forberedte må udgå.

Adskil undervisning og terapi – Selvom man som underviser måske kan terapiformer, er det vigtigt ikke at bruge terapeutiske kneb. Træk en linje mellem terapi og undervisning og understreg, at her er undervisning i centrum. Behandlingskrævende studerende skal henvises eller følges til et sted, hvor de kan få hjælp.

Definition af rammerne – Det er afgørende med trygge rammer om rollespil, samtaletræning, fortælling eller forumteater. Indfør f.eks. et break-ord, hvor de studerende må bryde ud af rollen uden yderligere forklaringer. Det er underviseren, der definerer rammerne. Herved aflastes de studerende for at tage ansvar, og de kan koncentrere sig om opgaven.

Afgrænsning af emnet – Statistik og faktuel stof bør begrænses til et minimum.

Etik – Øvelser og gruppearbejde bør ikke foregå i kantinen eller på offentlige arealer på skolen. Det kan ske, at studerende bryder sammen midt under et rollespil, f.eks. pga. erindringen om et tidligere oplevet selvmord. At blive stillet offentligt til skue kan opleves pinligt såvel for den ramte som for de øvrige. Derfor bør øvelser foregå i aflukkede rum. Bryder en gruppe reglerne, er det vigtigt at tage det op, og få belyst det uetiske i at risikere at udstille en medstuderende.

Emnets følsomhed – Selvmordsforebyggelse er et følsomt emne. Enkelte studerende vil have selvmord og selvmordsforsøg endog meget tæt på. Derfor er det optimalt at arbejde med:

- | Elevpar, hvor de studerende to og to har ansvar for at holde øje med hinanden
- | Debriefing af de studerende – både undervejs og efter undervisningen, i plenum og på tomandshånd

Vær forberedt på, at eleverne kan påvirke hinanden. F.eks. kan det påvirke hele holdet, hvis én bliver meget ked af det.

Psykkiske ressourcer – Vær opmærksom på, at emnet kræver mange psykiske ressourcer og at såvel studerende som undervisere kan føle sig meget brugte sidst på dagen.

Litteratur – Opdel i obligatorisk og supplerende litteratur og udarbejd evt. et afgrænset kompendium, som passer til emnet og uddannelsen. Involver institutionens bibliotekar – hun kan hjælpe med at finde materiale og opdatere litteraturlisten. Læg relevant litteratur i undervisningslokalet, så de studerende kan bladre og finde inspiration.

Gæstelærere – Kan ofte tilføre undervisningen viden, som institutionen ikke selv råder over. Hvis økonomien er stram, kan man måske bytte undervisning med en lærer fra en anden institution. Se liste side 148.

Hvad siger loven?

Straffeloven

§ 240

Den, som medvirker til, at nogen berøver sig selv livet, straffes med bøde eller fængsel indtil 4 måneder. Hvis handlingen foretages af egennyttige bevæggrunde, er straffen fængsel indtil 3 år.

§ 250

Den, som hensætter en anden i hjælpeløs tilstand eller forlader en under hans varetægt stående person i sådan tilstand straffes (..)

§ 253

Med (..) straffes den, som, uagtet det var ham muligt uden særlig fare eller opofrelse for sig selv eller andre, undlader

- 1) efter evne at hjælpe nogen, der er i øjensynlig livsfare, eller
- 2) at træffe foranstaltninger, som af omstændighederne kræves til redning af nogen tilsyneladende livløs, eller som er påbudt til omsorg for personer, der er ramt af skibbrud eller anden tilsvarende ulykke.

Lægeloven

Alt andet lige gælder pligten til at søge en bevidstløs person genoplivet efter selvmordsforsøg med særlig styrke for læger – og for sundhedspersonale i øvrigt. For lægers vedkommende følger hjælpepligten direkte af lægeloven.

§ 7

”Enhver læge er forpligtet til på begæring at yde den fornødne lægehjælp, når hurtig lægehjælp efter de foreliggende oplysninger må anses for påtrængende nødvendig, såsom ved forgiftningstilfælde, større blødninger, (..)”

Servicebogen

Kapitel 2 – Rådgivning

§ 3

Kommunen sørger for, at enhver har mulighed for at få gratis rådgivning. Formålet med rådgivningen er at forebygge sociale problemer og at hjælpe borgeren over øjeblikkelige vanskeligheder og på længere sigt sætte denne i stand til at løse opståede problemer ved egen hjælp. Rådgivning skal kunne gives som et anonymt og åbent tilbud. Rådgivningen kan gives særskilt eller i forbindelse med anden hjælp efter denne eller anden lovgivning.

Stk. 2. Kommunen skal i forbindelse med rådgivningen være opmærksom på, om den enkelte har behov for anden form for hjælp efter denne eller anden lovgivning.

§ 5

Kommunen sørger for, at forældre med børn og unge eller andre, der faktisk sørger for et barn eller en ung, kan få en gratis familieorienteret rådgivning til løsning af vanskeligheder i familien. Kommunen er forpligtet til ved opsøgende arbejde at tilbyde denne rådgivning til enhver, som på grund af særlige forhold må antages at have behov for det.

Stk. 2. Såvel forældre som børn og unge, der alene søger rådgivning, skal kunne modtage denne anonymt og som et åbent tilbud.

Hvor henvender man sig?

Lokalt

Familie
Venner
Kolleger
Skolepsykolog
Sundhedsplejerske
Pædagogisk Psykologisk Rådgivning (PPR)
Børne- Ungerådgivning
Gratis kommunal rådgivning (jf. Serviceloven kap.2 § 3)
Socialforvaltningen
Praktiserende læge
Lægevagten
Det nærmeste hospital
Præst

Nationalt

LivslinienTlf. 70 20 12 01
LinienTlf. 35 36 26 00
Sct. Nicolai TjenestenTlf. 70 12 01 10
PsykiatriFondens TelefonRådgivningTlf. 39 25 25 25
TVÆRS-telefonrådgivningenTlf. 33 32 66 22
BørnetelefonenTlf. 35 55 55 55
ForældretelefonenTlf. 35 55 55 57
ÆldresagenTlf. 33 96 86 86
Anonyme AlkoholikereTlf. 70 10 12 24
Landsforeningen mod SpiseforstyrrelserTlf. 70 10 18 18

Centre for selvmordsforebyggelse

Center for Forebyggelse af Selvmord, **København**Tlf. 35 31 66 80
Center for Selvmordsforebyggelse, **Århus**Tlf. 77 89 38 30
Center for Forebyggelse af Selvmordsadfærd, **Odense**Tlf. 65 90 81 07

Litteratur om selvmordsadfærd og forebyggelse

- | Anneberg, Inger. Sorgen ved selvmord – en bog til de efterladte. Høst & Søn 2002

- | Bilagsdel til Forslag til handlingsplan til forebyggelse af selvmordsforsøg og selvmord i Danmark. Sundhedsstyrelsen 1998
- | Bille-Brahe, Unni. Selvmord – blandt børn? Center for Selvmordsforskning 1997
- | Bille-Brahe, Unni m.fl. Selvmord og selvmordsforsøg. Hans Reitzels Forlag 1988
- | Bille-Brahe, Unni m.fl. Selvmord og selvmordsforsøg blandt børn og unge. Rapport nr. 6. Center for Selvmordsforskning 1995
- | Borum, Poul. ALTING – en anti-selvordsbog. Centrum 1987
- | Branner, Jens. Selvmord: portræt af et samfundsproblem. Gyldendal 1993

- | Christiansen, Erik. Selvmord i Danmark – rateudvikling i perioden 1990-1999. Faktaserien nr. 7. Center for Selvmordsforskning 2003

- | Durkheim, Émile. Selvmordet: en sociologisk undersøgelse. Fremad 1978

- | En udvej - forebyggelse af selvmord og selvmordsforsøg i Vejle Amt. Sundhedsforvaltningen, Vejle Amt 2001

- | Fleischer, Elene. Den talende tavshed. Selvmord og selvmordsforsøg som talehandling. Odense Universitetsforlag 2000
- | Fleischer, Elene. Elementer til et tværvideenskabeligt suicidalforskningsparadigme. Odense Universitetsforlag 1994
- | Folkesundhedsprogrammet 1999-2008. Sundhedsministeriet 1999
- | Fønnesbech, Jens. Depression blandt ældre. Vital no. 4 1999
- | Forslag til handlingsplan til forebyggelse af selvmordsforsøg og selvmord i Danmark. Sundhedsstyrelsen 1998
- | Færre selvmordsforsøg og selvmord. Perspektiver for indsatsen. Rapport fra Referencegruppen til forebyggelse af selvmordsforsøg og selvmord. Sundhedsministeriet og Socialministeriet 1999

- | Hammerlin, Yngve m.fl.. Når livet bliver en byrde. Ad Notam, Gyldendal, Oslo 1994
- | Hawton, Keith, van Heeringen, Kees (red). The International Handbook of Suicide and Attempted Suicide. John Wiley & Sons, LTD, England 2002

- | Jensen, Børge F. Sæsonsvingninger i selvmordsadfærd. Faktaserien nr. 9. Center for Selvmordsforskning 2003

- | Langhoff, Pia. Signaler på selvmordsadfærd. Faktaserien nr. 6. Center for Selvmordsforskning 2003
- | Lindstrøm, Curt. Selvmord – Fakta om et samfundsproblem. Gyldendal 1993

- | Madsen, Bente Hjorth m.fl. Når selvmordet truer – livet til debat. Munksgaard 2003
- | Mehlum, Lars (red). Tilbake til livet. Selvmordsforebygging i teori og praksis. Høyskoleforlaget, Oslo, 1999
- | Munck, Marie-Louise m.fl. (red). Høring om en styrkelse af det selvmordsforebyggende arbejde. Livslinien 1997
- | Møller, Søren. Ludomani og selvmordsadfærd. Faktaserien nr. 10. Center for Selvmordsforskning 2003
- | Møller, Søren; Stephensen, Iben. Selvmordsprocessen. Faktaserien nr. 11. Center for Selvmordsforskning 2004

- | Olesen, Peter (red). Min mor døde – min far døde. Kroghs Forlag 1999
- | Olesen, Peter (red). Mit barn døde. Kroghs Forlag 2001
- | Oudshoorn, Karin O.; Fleischer, Elene. Ældre og selvmord i Vejle Amt. Kortlægningsundersøgelse. Vejle Amt 2002

- | Ranheim, Unni. Vær der for meg – om ungdom, død og sorg. Tell Forlag 2002
- | Rem, Lene. Giv dit liv en chance – vent til i morgen. Lindhardt & Ringhof 1992
- | Retterstøl, Nils m.fl. Selvmord – et personlig og samfunnsmessig problem. Gyldendal, Oslo 2002
- | Retterstøl, Nils, Selvmord. Universitetsforlaget AS, Oslo 1995

- | Schiødt, Henrik (red). Hvad kan vi stille op? Forebyggelse af selvmordsadfærd blandt børn og unge. Odense Universitetsforlag 1996
- | Schiødt, Henrik (red). Organisering af krisehjælp. Center for Selvmordsforskning 1996
- | Schiødt, Henrik (red). Selvmord og selvmordsforsøg. Hvor stort er problemet. Rapport nr. 5. Center for Selvmordsforskning 1998
- | Schiødt, Henrik (red). Synspunkter på selvmord – en debatbog. Center for Selvmordsforskning 1998
- | Schiødt, Henrik; Andersen, Karin. Selvmordsforsøg i Fyns Amt – trends og tendenser. Faktaserien nr. 5. Center for Selvmordsforskning 2002
- | Selvmord. Temanummer. VERA – tidsskrift for pædagoger, no. 23, maj 2003
- | Selvmordsadfærd blandt børn og unge – et kompendium I. Center for Selvmordsforskning 1999
- | Stephensen, Iben; Møller, Søren. Alkoholmisbrug og selvmordsadfærd. Faktaserien nr. 8. Center for Selvmordsforskning 2003
- | Strategiplan til forebyggelse af selvmordsadfærd i Vejle Amt. Vejle Amt 1998
- | Sund hele livet: de nationale mål og strategier for folkesundheden 2002-10. Indenrigs- og Sundhedsministeriet september 2002
- | Sørensen, Berit. Fra tabu til myte. Fakta om selvmordsadfærd. Faktaserien nr. 3. Center for Selvmordsforskning 2002

- | Tre hovedoplæg fra konferencen – om forebyggelse af selvmord og selvmordsforsøg i Vejle Amt. 13. november 2001. Sundhedsforvaltningen, Vejle Amt 2002

- | Undervisning i selvmordsforebyggelse i H:S. Beskrivelse af projektførløb, organisering og indhold. Udviklings- og uddannelsesafdelingen. Bispebjerg Hospital og Hovedstadens Sygehusfællesskab 2002
- | Undervisningsmateriale til filmen "Det tavse råb" www.selvmordsforebyggelse.dk/undervisning.aspx
- | Ung og sårbar. En bog for unge om udvikling og psykiske forstyrrelser. PsykiatriFondens Forlag 2000

- | Vadgaard, Kurt. Håndbog til støtte i arbejdet med selvmordstruede unge. Århus Kommune, Magistratens 1. afdeling 1997
- | Varming, Ole. Ældre menneskers selvmord. Faktaserien nr. 4. Center for Selvmordsforskning 2002

- | Wasserman, Danuta. Depression – en almindelig sygdom. Hans Reitzels Forlag 2000
- | Wasserman, Danuta. Suicide: An Unnecessary Death. Martin Dunitz Ltd., London 2001
- | WHO. ICD-10. Psykiske lidelser og adfærdsforstyrrelser. Munksgaard 1995

- | Zøllner, Lilian. Definitioner på selvmord og selvmordsforsøg. (ny titel: Definitioner på selvmordsadfærd og selvskade). Faktaserien nr. 1. Center for Selvmordsforskning 2002
- | Zøllner, Lilian. Unges (mis)trivsel. Center for Selvmordsforskning 2002
- | Zøllner, Lilian. Unges selvmordsforsøg og selvmordstanker. Faktaserien nr. 2. Center for Selvmordsforskning 2002

Andre materialer

Videofilm

”Det tavse råb”

19 minutter. Instruktør René Bo Hansen. Easy Film A/S, Nordstjernen Film og Videoproduktion med støtte fra bl.a. Sygekassernes Helsefond. Det Danske Filminstitut 2000.

2,5% af alle unge mellem 16 og 19 år angiver, at de har forsøgt selvmord. Af disse forsøger næsten halvdelen igen. Før et ungt menneske prøver at begå selvmord er der oftest en periode, hvor han eller hun forgæves har forsøgt at kommunikere med omgivelserne. I filmen videregives konkrete erfaringer med intervention. Hvornår det er vigtigt at tale om selvmord med et ungt menneske, og hvordan. Filmen er bygget op om en case med en lærer og en selvmordstruet elev. Historien suppleres med information om intervention fra sygeplejerske Viola Pedersen, Horsens Sygehus og cand.psych. og ungdomsrådgiver Ida Koch. Essensen af filmen er: ”Har du mistanke, så spørg”. Filmens målgrupper er faggrupper, som udgør en første kontaktflade for en selvmordstruet person.

Filmen kan bestilles gennem Det Danske Filminstitut, www.dfi.dk.

Til videoen er udarbejdet undervisningsmateriale, som kan downloades fra www.selvmordsforebyggelse.dk/undervisning.aspx

”Livtag”

35 minutter. Instruktør René Bo Hansen. Nordstjernen Film og Videoproduktion og Syndikatet for Film og Kommunikation. Det Danske Filminstitut 1996

I Danmark forsøger mindst tre unge hver dag at tage deres eget liv. I denne dokumentarfilm møder vi mennesker, der har haft selvmord inde på livet. Pernille, den stille pige fra Nordsjælland, Kenneth, den voldsramte Nørrebro-dreng, og Morten, den isolerede universitetsstuderende. Fælles for dem er, at de på et tidspunkt i deres liv har oplevet ensomhed og afmagt af så uoverkommelige dimensioner, at selvmord følte som den eneste udvej. De fortæller i filmen, hvad der drev dem til så desperat en handling, og hvad de har gjort for at komme videre i livet.

Filmen kan bestilles gennem Det Danske Filminstitut, www.dfi.dk

”Syg af stress”

27 minutter. Tilrettelagt af Krøgholt & Co. Produceret af Nobe Film med støtte fra Undervisningsministeriet og HK 2001

Stress er ved at overhale hovedpine og rygmerter som den mest udbredte folkesygdom i Danmark. Udviklingen på arbejdsmarkedet stiller større og større krav til den enkelte. Så store krav, at flere og flere bliver alvorligt syge af stress. I denne film fortæller fire mennesker deres personlige historier om at have stressproblemer inde på livet. En politibetjent, en sagsbehandler, en akademiker og en sygeplejerske. De fire fortællinger sættes i perspektiv af stressforsker Thomas Milsted, arbejdsmarkedsforsker Tage Søndergaard Kristensen og overlæge, dr.med. Bo Netterstrøm.

Filmen kan bestilles gennem PsykiatriFonden, www.psykiatrifonden.dk

”Når katastrofen rammer”

Redaktion Jan Jørgensen, TV2. 1994

Dansk dokumentarprogram om krisesituationer. Beskriver menneskers reaktioner på katastrofer, selvmord, ulykker, m.v. samt den krisehjælp, der tilbydes pårørende, falkreddere og andre kriseramte, for at de kan bearbejde sorgen.

Tv-udsendelser

”TRO: Efter selvmordet”

30 minutter. Tilrettelæggelse Inger Anneberg. Vist første gang den 31. august 2002 kl. 18.00 på DR 2.

Skyld, skam og vrede hos de efterladte. Tre efterladte, der har mistet henholdsvis en søn, en far og en mor ved selvmord, beretter om, hvordan det har præget deres liv.

”Journalen: En syg historie”

60 minutter. Tilrettelæggelse Mette Korsgaard. Vist den 12. maj 2001 på DR2

De har ondt. De får diagnoser som fibromyalgi, piskesmæld og træthedssyndrom. Men hvor syge er de? Et tv-dokumentarprogram om de nye sygdomme.

Relevante hjemmesider

Specifikt om forebyggelse og forskning

- | www.selvmoedsforskning.dk – Center for Selvmordsforskning
- | www.selvmoedsforebyggelse.dk – Referencegruppen til forebyggelse af selvmordsforsøg og selvmord
- | www.selvmoedsforebyggelse.fyns-amt.dk – Selvmordsforebyggelse for børn og unge
- | www.livslinien.dk – Livslinien. En frivillig, humanitær organisation, der forebygger selvmord og selvmordsforsøg
- | www.elene.dk – Selvmordsforskning, formidling og forebyggelse – herunder om ældre og selvmord
- | www.efterladte.dk – Landsforeningen for efterladte efter selvmord

Øvrige

- | www.alkoholviden.dk – Videnscenter om Alkohol
- | www.borneraadet.dk – Børnerådet
- | www.bvdk.dk – Børns Vilkår
- | www.cancer.dk – Kræftens Bekæmpelse
- | www.casa-analyse.dk – Center for alternativ samfundsanalyse. Et uafhængigt og tværfagligt analysecenter
- | www.crf.au.dk – Center for Rusmiddelforskning
- | www.depressionsforeningen.dk – Depressionsforeningen. Viden om depression. Hjælp til pårørende og fagfolk
- | www.frivillighed.dk – Center for frivilligt socialt arbejde & Kontaktudvalget til det frivillige sociale arbejde
- | www.geroinst.dk – Gerontologisk Institut – Videnscenter på ældreområdet
- | www.liniens.dk – ”Linien – når sindet gør ondt”. Giver støtte til sindslidende og deres pårørende
- | www.mindblow.dk – Facts om stoffer, cases, UV-materiale
- | www.psykiatrifonden.dk – PsykiatriFonden. Fakta om psykiske sygdomme og publikationer
- | www.ncrr.au.dk – Center for Registerforskning
- | www.selvhjaelpsgrupper.dk – Selvhjælpsgrupper i Danmark
- | www.sfi.dk – Socialforskningsinstituttet.
- | www.SI-Folkesundhed.dk – Statens Institut for Folkesundhed
- | www.sind.dk – SIND. Interesseorganisation for sindslidende og deres pårørende
- | www.spiseforstyrelser.dk – Landsforeningen mod Spiseforstyrelser
- | www.sundhed.dk – Dansk sundhedsportal
- | www.sus-net.dk – Socialt Udviklingscenter
- | www.tabu.dk – Information til børn og unge om psykiske lidelser
- | www.ungeogsorg.dk – rådgivningen Unge & Sorg – for unge der har mistet
- | www.upl.urk.dk – Ung på linie, forening under Ungdommens Røde kors
- | www.ventilen.dk – Ung-til-ung projekt for ensomme unge
- | www.who.dk – Verdenssundhedsorganisationen

Gæstelærere

Forsøgs- og udviklingsprojekterne har benyttet sig af følgende gæstelærere:

- | Inger Anneberg, journalist og forfatter, Odder. Foredrag på baggrund af bogen: Sorgen ved selvmord – en bog til de efterladte.
- | Unni Bille-Brahe, formand for Landsforeningen for efterladte efter selvmord, Haarby. Om problemstillinger for efterladte efter selvmord.
- | Elisabeth Ellendersen, sygeplejerske, projektkoordinator for PsykiatriFondens Landsindsat mod Depression, PsykInfo, Vejle. Om sit arbejde med selvmordstruede på PsykInfo, der tilbyder rådgivning og information.
- | Elene Fleischer, socialrådgiver, ph.d. i kommunikationsvidenskab, konsulent, Odense. Foredrag om ældre mennesker og holdninger til selvmord.
- | John Gissel, voksenunderviser og terapeut, Ry. Foredrag om at være efterladt efter selvmord.
- | Kjeld Høegh, skuespiller. Spillede rollespil som selvmordstruet over for psykolog Ida Koch.
- | Ole Fjord Kirkegaard, cand.psych., Center for Selvmordsforebyggelse, Århus. Foredrag om selvmordsadfærd og selvmordsforebyggelse. Hvordan kan man gribe ind som professionel? Hvor går grænsen mellem en fagprofessionel indsats og behandlerrollen?
- | Ida Koch, cand.psych., specialist i psykoterapi og supervision, ungdomsrådgiver, Tølløse. Undervisning i den svære samtale og rollespil over for skuespiller, som spillede selvmordstruet.
- | Mogens Lindhardt, cand.theol., MPA, rektor for Folkekirkens Institut for Præsteuddannelse, København. Foredrag om selvmord i kultur- og idéhistorisk lys.
- | Rasmus Meelby, Rådgivningen Unge & Sorg, København. Om at have mistet sin far ved selvmord.
- | Viola Pedersen, sygeplejerske ved Skadestuen, Horsens Sygehus. Om et udviklingsarbejde over for selvmordsadfærd og selvmordsforsøg på Horsens Sygehus.
- | Lilian Zøllner, cand.pæd., ph.d. i religion, centerleder ved Center for Selvmordsforskning, Odense. Om unges signaler på selvmordstanker og unges (mis)trivsel.

Center for Selvmordsforskning kan være behjælpelig med at formidle kontakt til disse gæstelærere og til andre, relevante undervisere.